

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΠΑΥΛΟΣ ΕΙΟΥΤΑΣ, ΜΑΙΡΗ Π. ΣΤΑΥΡΟΥ, Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥ-
ΔΟΥ ΜΑΡΑΣ, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΤΑΣΣΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ,
ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓΕΛΟΣ, ΝΙΚΟΣ ΣΠΑΝΙΑΣ, ΓΙΑΩΝΕΖΟΙ ΠΟΙΗ-
ΤΕΣ, Α. ΠΑΛΑΙΟΜΕΧΙΤΗΣ, ΜΙΧ. ΠΙΣΣΑΣ, ΝΑΓΙΑ ΑΝΤΩ-
ΝΙΟΥ, Α. ΠΕΡΝΑΡΗΣ, Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, ΝΙΚΟΣ ΣΠΑΝΟΣ,
ΧΡ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΤΙΔΗΣ, ΜΑΡΙΑ Π. ΠΑΤΤΙΧΗ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΤΟ ΤΕΤΧΟΣ ΑΤΤΟ ΕΝΑ ΔΟΚΙΜΙΟ ΤΟΥ PAUL VALÉRY

65

Πνευματική Κύπρος

Πνευματική Όμάδα : ΦΡ. ΒΡΑΧΑΣ, Κ. ΜΟΝΤΗΣ, Τ. ΦΥΛΑΚΤΟΥ,
Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ
Γραμματέας : ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΣΤ'

ΦΛΕΒΑΡΗΣ 1966

ΑΡ. 65

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ

Κι' αὐτὸς χαμένος πὰ νεκρὸς
μῆς Κλυταιμνήστρας θῦμα,
ὁ Ἀγαμέμνωνας
κι' ὄλη μαζί ἡ Μυκῆνα.
Τώρα τὴ μνήμη ζωηρὴ
τήνε πυρῶνει ὁ μῦθος
κι' ὁ τάφος ὁ κρυφὸς
μὲ τὰ χτερίσματά του.
Γυμνὸ τοπίο, μῦθοι καὶ λίθοι
τὸ μεγαλεῖο τῶν Ἀτρειδῶν!!

Μυκῆναι 1964.

ΚΥΠΡΟΣ — ΔΥΟ ΓΕΝΙΕΣ

Ἦ μόρα τῆς νέας γενιᾶς
μᾶς σκόρπισε ξεφτίδια σύννεφων
στὴ βάση τοῦ ὀρίζοντα.
Κι' ὅμως κάποτε, ἀπὸ τὸ ὕψος
τ' οὐρανοῦ μας
ἀχτιδοβολήσαμε καλὲς ὥρες,
ποῦ δὲν προοιωνίζονταν
τέτοιο βάρβαρο τέλος!

1964

ΣΤΟΝ ΗΝΙΟΧΟ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ

Σεμνὸς κι' ὠραῖος
ὡς ἀπολλώνειος ὕμνος.
Τὴν ἀπίστευτη
εὐτυχία τῆς νίκης θωρεῖ
καὶ τὸν πνίγ' ἡ χαρά.
Κατέχει τὸν θάμπος
καὶ μόλις
ἢ ὑπέροχα ἰσόροπη στάση
τόνε κρατεῖ ὄρθι.
Σὰν νὰ μὴν ἀκούη
τῶν θεατῶν
τὴ νικητήρια ἰαχή,
ξῆ τῶνειρό του
ἔξω ἀπὸ χῶρο καὶ χρόνο,
κ' ἡ ψυχὴ τῆς ψυχῆς του
συγκεντρωμένη στὰ μάτια
μετεωρίζεται ἐκστατικῆ!
Εἶναι Θεός!...

Δελφοὶ 1964

ΗΓΗΣΩ ΠΡΟΞΕΝΟΥ

Νοιώθω πιότερο τὴ φθορὰ παρὰ τὴ γένεση
κ' ἡ μαρμαρίνη μελαγχολία μου
τραγουδάει τὸ χαμό, ποῦ ἡ φιλοσοφία του
συγκεντρώνεται σ' ἓνα τάφο.

Ἀθῆναι, 1959

ΜΕΑ LESBIA

Δάνεισέ με λίγο ἀπὸ τὸ γέλιο σου
νὰ ὁμορφύνω τὴν ἔρημο τῆς ζωῆς μου.
Χάρισέ μου τὴν ἀγάπη σου
Νὰ γίνω Θεός.

ΠΑΥΛΟΣ ΞΙΟΥΤΑΣ

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΓΚΡΕΚΟ

(Νίκος Καζαντζάκης — Τὸ μυθιστόρημα μιᾶς ζωῆς)

ΜΕΛΕΤΗ

(Νὰ σὲ κάμει ὁ Θεὸς σκουλήκι
κι ἐσὺ μὲ τὸν ἀγῶνα σου νὰ
γίνεις πεταλούδα)

(«Ἀναφορὰ στὸν Γκρέκο»)

Τὸ βιβλίο τοῦτο τοῦ Νίκου Καζαντζάκη, ἢ «Ἀναφορὰ στὸν Γκρέκο», δὲν εἶναι μιὰ σκέπη αὐτοβιογραφία μὲ γεγονότα, χρονολογίες, σταθμούς. Εἶναι ἓνα βιβλίο ἀνάγκης, μιὰ κραυγὴ μιᾶς ζωῆς ἀγωνίστριας, μιὰ ματωμένη γραμμὴ, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ δημιουργὸς τῆς τὴν ἀποκαλεῖ. Μέσα διαγράφονται συμβάντα χωρὶς συγκεκριμένη μορφή, ἀνιστοροῦνται ἰδέες στὴν γένεσί τους ἢ στὴν κατοπινὴ τους ἐξέλιξι, ὄνειρα τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ ξύπνιου κι ὄνειροφαντασιές, ὅλα αὐτὰ συγκεκριασμένα κι ὅλα συνταιριασμένα δίνουν κάτι πρὸ πολλοῦ ἀπὸ ἓνα μυθιστόρημα, κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ βιογραφία, γίνονται μιὰ προσφορά, μιὰ διαθέκη. Ὅλη ἡ «Ἀναφορὰ στὸν Γκρέκο» εἶναι μιὰ ἐξομολόγησι, μιὰ συνομιλία τῆς ψυχῆς μὲ τὸν πρῶτο καὶ οὐσιαστικὸ ἀντίπαλό της, τὴν ἰδιά της τὴν ὑπαρξί, μ' ἀκόμη διαχύνεται καὶ στοὺς γύρω. Τὴν δικαίωσί του ὁ συγγραφεὺς δὲν τὴν κρατᾷ γιὰ τὸν ἑαυτό του, κρατᾷσε τὴν πάλη καὶ τὸν πόνο, τὴν λυτρωτικὴ χαρὰ τὴν προσφέρει. Ἔτσι γεννήθηκε τοῦτο τὸ βιβλίο.

Καὶ ξεκινεῖ ἀπ' τὰ πρῶτα του τὰ παιδιάτικα χρόνια. Νήπιο ἀκόμη νοιώθει κι ἀφουγκράζεται, ξανοίγεται ἀνετα καὶ δημιουργικὰ ἢ ὀπτικὴ του εἰκόνα καὶ δέχεται τὸ ἀγνωστο ὅσο καὶ τὸ γνωστό. Πάσχει καὶ χαιρέται μὲ ὀριμότητα μεγάλου, εἶναι τὰ πρῶτα περιπέσιμα μιᾶς ψυχῆς πρὸ ἀργότερα θ' ἀγκαλιάσει ὀλόκληρο τὸν κόσμο. Ἄγαπᾷ τὴν φύσι, χαιρετίζει τὸν ἥλιο, ἀγκαλιάζει τὴν θάλασσα, ξεδιακρίνει τὸ θηλυκό. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, μέσα ἀπ' τὴν θαμπὴ εἰκόνα τῆς αὐγῆς τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ξεδιαλύνει ἓνα χρέος, μιὰ ἀνάγκη. Νοιώθει πὼς κάτι τοῦ ζητοῦν, πὼς κάτι περιμένουν ἀπὸ κείνον. Κι ἦταν τοῦτο τὸ πρῶτο χρέος τῆς ζωῆς του. Πάνω του, πάνω ἀπ' ὅλη τὴ γενιά του, κρέμεται ὡς βραχμάς ἡ σκληρὴ πραγματικότης, ἡ σκλαβιά. Καὶ ὁ τόπος πρὸ πρῶτοδὲ τοῦ πῶς, ὁ λιλιπούτειος αὐτὸς Ἐωσφόρος, λέγεται Κρήτη. Κρήτη καὶ σκλαβιά δὲν συμβιβάζονται, εἶναι διὸ ἔννοιες ἀντίθετες. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτο πρὸ ἀντιλαμβάνεται ὁ μικρὸς αὐτὸς Κρητικὸς καὶ τὸ νοιώθει καὶ τὸ ζῆ ὡς χρέος του. Ψυχανεμίζεται, ἀφουγκράζεται κι ἀγανακτεῖ, ὀσμίζεται αὐτὸ τὸ κάτι ἄλλο πρὸ ὀσμίζονται ὅλα τὰ παιδιά ὄλων τῶν ἀνώμαλων ἐποχῶν, μὰ δὲν τὸ συνειδητοποιεῖ παρὰ ἀργότερα, ὅταν φθάνη ἢ σφαγῆ. Ἡ σφαγὴ στὸ μεγάλο Κάστρο, πρὸ στάθηκε ἡ πρῶτη του στυγρὴ ἐμπειρία, τὸν δένει μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ τοῦ γεννᾷ τὸ πάθος γιὰ τὴν ἐλευθερία. «Τὸ τρυφερὸ παιδικὸ στήθος μου ἄρχισε νὰ γεμίζει λαχτάρια καὶ μίσος, κι ἔσφιγγα κι ἐγὼ τὴ μικρὴ μου γροθιά νὰ μπῶ στὸν ἀγῶνα... βιάζομουν νὰ μεγαλώσω, νὰ μπῶ κι ἐγὼ στὴ σειρὰ πίσω ἀπὸ τὸν παπποῦ μου, πίσω ἀπὸ τὸν κύρη μου, νὰ πολεμήσω». Κι ὁ σπῆρος δένει καὶ γιγαντώνεται, μεστώνει καὶ πρὸ ἀκολουθεῖ στὸν ἔξοτο τόπο, πρὸ καταφεύγουν γιὰ νὰ σωθοῦν. Κι εἶναι αὐτὸς ὁ τόπος ἓνα ἄλλο νησί, ἓνα ὀλόφωτο καὶ ὀροσερὸ νησί τοῦ Ἀρχιεπελάγου, ἢ Νάξος. Καὶ μένει ἐκεῖ μέχρι πρὸ ἡ λευτεριά τῆς Κρήτης τὸν ἀπαλλάσσει αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειά του ἀπ' τὴν θεληματικὴ αὐτὴ ἐξορία.

Ἡ σφαγὴ τοῦ Μεγάλου Κάστρου ὅμως δὲν ξεχνιέται, μᾶς τὴν διηγίεται στὸ βιβλίο του «Ὁ Καπετὰν Μιχάλης», ἓνα ἀπ' τὰ πρὸ ἀντιπροσωπευτικὰ του. Μέσα κει βρισκοῦμε ὀλοζώντανες καὶ παραστατικὲς τίς μορφές τοῦ παπποῦ του καὶ τοῦ κύρη του πρὸ πάλεψαν γιὰ τὴν λευτεριά τοῦ τόπου, πρὸ τοπαλλήμαρα τοῦ ἀγῶνα. Καπετὰν Μιχάλης λεγόταν ὁ πατέρας τοῦ Νίκου Καζαντζάκη κι ἦταν ἔμπορος κι αὐτὸς, ὡς τὸν ἦρωα τοῦ βιβλίου, ἔμπορος καὶ πολεμιστὴς κι εἶχε τάξει στὴν ζωὴ του ἓνα σκοπὸ: Ὁ γυῖός του νὰ μὴ ντροπιάσει τὴν Κρήτη. Κι ὅταν κάποτε στὴν Νάξο βρέθηκε ὁ μικρὸς μ' ὅλα τὰ βραβεία τῆς χρονιάς στὰ χέρια του, ὁ ἀσπληρὸς καὶ λιγομίλητος πατέρας, ὁ Καπετὰν Μιχάλης, πρὸφερε μόνου, ὡς τὴν μόνη ἀμοιβὴ πρὸ ταίριαζε στὴν περίστασι, «Δὲν ντροπιάσες τὴν Κρήτη». Σ' ἓνα

Άλλο σημείο μᾶς ξομολογείται πὼς ἔνοιωθε ἀβάσταγο βάρος στὴν σκέψη ὅτι ἦταν Κρητικός. Ἡ ἰδέα πὼς μπορούσε νὰ ντροσιᾶση τὸν τόπο του, τὴν σκλαβωμένη Κρήτη πού ἀγωνιζόταν, τὸν ἔσπρωχνε νὰ φέρεται ὀλότελα διαφορετικά ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα παιδιὰ τῆς ἡλικίας του. Γνώριζε πὼς δὲν ἦταν αὐτὸς σὰν τοὺς ἄλλους, κουβαλοῦσε ἓνα ἀνεκπλήρωτο χρέος κι ἔτσι ἀπομονώθηκε, περιορίστηκε, ξέχασε τὸ παιχνίδι, τὶς ἀθῶες ἀτάξιες πού σφραγίζουν ὀλόκληρη τὴν ζωὴ μὲ τὴν δροσερὴ τους ἀνεμελιά, λησμόνησε τὴν ἡλικία του καὶ χρίσθηκε ἀπ' τὰ ἴδια του τὰ χέρια ἓνα ὀρμασμένο παιδί μὲ προβλήματα, γίνθηκε ἓνας πρόωρος ἔφηβος. Κι ἔτσι ξεκινάει τὴν ζωὴ του μὲ μιὰ λαχτάρα, μ' ἓνα πόθο, καφτό, μοναδικό, βασανιστικό, μαυλιστικό, ὅπως λέγει κι ὁ ἴδιος, τὸν πόθο τῆς λευτεριάς.

Δὲν ἀργεῖ νὰ ὀρθῇ ἡ Λευτεριά. Κι ἡ Κρήτη χαϊρετίζει τὴν λευτεριά κι αὐτὸς μαζί χαϊρετίζει τὸ εὐτυχισμένο τέμα. Μὰ δὲν εἶναι φαίνεται αὐτὸ πὺ γυρεύει. Τὰ τέματα δὲν ἀνήκουν στὴν ψυχρόσυνθεσι τοῦ Καζαντζάκη. Ἡ λευτεριά τὸν βρῖσκει ἀνέτοιμο. Γιατὶ εἶναι εὐχολο νὰ πολεμᾷς μὲ τὸ ὄπλο σὰ διαθέτεις μιὰ ἡρωϊκὴ καρδιά, τὸ πάθος γιὰ τὴν λευτεριά καὶ τὴν γεροσύνη νοῦ καὶ κορμιοῦ. Τότες ζώνεσαι τὰ ὄπλα στὸ πᾶνωκόρμι σου κι ἀντιμάχεσαι. Κι αὐτὸς εἶναι ἓνας δρόμος, μιὰ πορεία ἀπὸ πρῖν χαραγμένη. Μὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου σοῦ ἀνοίγει δυὸ δρόμους πού πρέπει νὰ χαράξεις ἐσύ. Ἐπάρχει πάντα ἡ εὐχολία, ὁ δρόμος τῆς λογικῆς, ὁ δρόμος τῶν πολλῶν. Ὁ δρόμος πού ἐγκρίνεται. Μορφώνεσαι, ἀριστεύεις, ἀρχίζεις κουμπαριὲς καὶ γίνεσαι πολιτικάντης γιὰ νὰ σώσης τὸ ἔθνος πού κιντνεύει ἀπ' τοὺς ἄλλους σωτήρες. Αὐτὸ τὸν δρόμο χάραξε μὲ τὸν νοῦ του ὁ καπετάν Μιχάλης γιὰ τὸ μονογυιό του. Μὰ ὑπάρχει καὶ ἡ ματωμένη γραμμὴ, αὐτὴν πού ἄφησε πίσω του αἰῶνες πρῖν ἓνα ἄλλο παιδί τῆς Κρήτης, ἓνας ἄλλος ὑπερήφανος ἀγωνιστῆς τῆς ζωῆς καὶ περιφρόνητῆς τοῦ θανάτου, ὁ Γκρέκο. Σ' αὐτὸν ἀπευθύνεται ἡ ἀναφορά, στὸν στρατηγὸ του, ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Καζαντζάκης, ἄλλος στρατιώτης αὐτὸς πού ἀκολούθησε πιστὰ τὸ μεγάλο πρότυπο, ξενητεύτηκε, ἀγωνίστηκε, πόνεσε, νίκησε, νικήθηκε, προπηλακίστηκε, λατρεύτηκε καὶ ἐπιβίωσε. Τὸν βρῖσκει ἄξιο γιὰ παράδειγμά του καὶ τὸν ἀκολουθεῖ. Πῆρε κι αὐτὸς σὰν τὸν ἄξιο πρόγονό του τὸν δρόμο τοῦ ἀγώνα, τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀγώνα, τῆς ἀνηφοριᾶς πού μόνο ἐπιφανειακὰ φέρνει στὴν κορφή, γιατί σύντομα ἀντιλαμβάνεται πὼς κορφή δὲν ὑπάρχει. Κι εἶναι γλυκεῖα ἢ ἐλπίδα καὶ τωναπικὴ ἢ ἀπαντοχὴ κι ἡ προσμονὴ καὶ θαρρεῖ πὼς τὴν θαρεῖ τὴν κορφή, μὰ σὰ τὴν φτάνει ξεμακραίνει, γιατί κορφή δὲν ὑπάρχει. Τὴν κορφή τὴν φτιάχνει ὁ νοῦς γιὰ νὰ σεκοντάρη στὸ ἀγγῶδες τῆς ἐρώτημα τῆ λιπόψυχη καρδιά, μὰ ἴσως κορφή νὰ ἴναι μόνο ὁ ἀνήφορος. Στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του δὲν εἶναι σίγουρος γι αὐτό, τὸ ἀθίζεται ὅμως καὶ εἶναι ὀδνηρὴ ἢ ἐσωτερικὴ του πάλη κι ἀντιπαλεύει συνεχῆ μὲ ἐσωτερικὰ κι ἐξωτερικὰ στοιχεῖα. Κι ὁ ἀγώνας ξεκινάει πρῶτα ἀπ' ὅλα ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιο, ἀπ' τὴν ἐσωτερικὴ του ὑπόστασι, ἀπ' τὴν ὑφὴ του πού ἴναι διχασμένη χάρι στοὺς προγόνους. Ἀπ' ἄλλο σκαρὶ οἱ πρόγονοι τοῦ πατέρα, ἀπ' ἄλλο ἢ φύτρα τῆς μάνας. Κουρσάροι, βάρβαροι, αἰμοσταγεῖς, ἄγρια θεριά τῆς θάλασσας οἱ πρῶτοι, πού τὴν κούρσευαν καὶ τοὺς κούρσευε μὲ πρωταρχικό στοιχεῖο στὸ αἶμα τους τὴν φωτιά, μερωμένοι μὲ τὴ γῆς, γαλήνιο χωρικό, δουλευτῆς τοῦ σπόρου οἱ ἄλλοι ἀπ' τὴν μεριά τῆς μάνας. «Πὼς νὰ μπορέσω νὰ συνταιριάξω τοὺς δυὸ τούτους στρατευόμενους μέσα μου προγόνους, τὴ φωτιά καὶ τὸ χῶμα;» Τὸ συνταιριάξε ὅμως, ἡ φωτιά ἔγινε ἀγώνας ἀνελέητος, σκληρὸς καταλύτης τοῦ κορμιοῦ του καὶ τὸ χῶμα, πού στάθηκε ἡ βασικὴ του οὐσία, ἔγινε ἡ ἡρεμία, ἡ καλωσύνη πού διέτρεχε τὸ εἶναι του καὶ πού τὸν ἔφερε κοντὰ στὸν «Φτωχούλη τοῦ Θεοῦ», τὸν Ἅγιο Φραγκίσκο τῆς Ἀσίζης. Κι ἡ ζωὴ προχωρεῖ καὶ κείνος ξεκινάει, ξεκινάει πρῶτα σὰν Κρητικός κι ὕστερα σὰν ἄνθρωπος. Καὶ στίς δυὸ του ιδιότητες ἐπωμίζεται ἓνα χρέος. Νὰ φτάση στὴν κορφή καὶ νὰ λυτρωθῇ. Ἀργότερα πολλὴ βρῖσκει πὼς καὶ τὰ δυὸ εἶναι ἀκατόρθωτα, ἡ κορφή ἢ ὁ Θεὸς δὲν στέκουν νὰ τὰ φτάσης κι ἡ λύτρωση δὲν εἶναι πλασμένη γιὰ ὅλα τὰ ἀνθρώπινα σκαριά. Κι ἡ μεγάλῃ του νίκη στάθηκε σὰν κατάλαβε, σὰν κατανόησε πὼς νίκη ἀληθινὴ εἶναι νὰ λυτρωθῆς ἀπ' τὴν λύτρωσι. Καὶ τότε βρέθηκε στὸν δρόμο γιὰ τὴν οὐσία.

Μὰ εἶπαμε πὼς ξεκινάει σὰν Κρητικός. «Σφίγγο ἦσχα, πονετικά, ἓνα σβάλο κρητικό χῶμα στὴ φούχτα μου» τὸ κρατοῦσα τὸ χῶμα ἐτοῦτο πάντα μαζί μου, σὲ ὅλες μου τὶς περιπλανήσεις καὶ στίς μεγάλες μου ἀγωνίες τὸ σφιγγα μέσα στὴ φούχτα μου κι ἔπαιρνα δύναμη... Τί ἀγώνας, τί ἀγωνία, τί κνηγητό τοῦ ἀνθρωποφάγου ἀόρατου θεριοῦ, τί ἐπικίντνες οὐρανικές καὶ σατανικές δύνამες ἢ φούχτα ἐτούτη τὸ χῶμα!» Κι ἄλλου γράφει: «Ἐκλείσα τὰ μάτια» κρατοῦσα πάντα στὴ φούχτα πὸ σβάλο τὸ χῶμα τῆς Κρήτης κι ὁ ἦνός μὲ πῆρε». Καὶ τὸ κρητικό χῶμα μεταλλάστηκε, μετουσιώθηκε κι ἔγινε αὐτὸς ὁ ἴδιος,

πήρε μορφή τὸ χῶμα καὶ χύθηκε σὲ καλούπι ἀνθρώπινο, σιᾶθηκε σὲ κορμὸ ἀντρίκιου ποὺ πήρε στεριές καὶ θάλασσες καὶ μετατράπηκε σ' ἓνα κρητικὸ κοσμοπολίτη, ὅπως ἔγινε μὲ τὰ χρόνια ὁ Καζαντζάκης. Πάτησε τὶς περισσότερες πρωτεύουσες τοῦ κόσμου, ἄγγιξαν πὰ μάτια του μνημεῖα ἀνθρώπων καὶ μνημεῖα τόπων, εἶδε καὶ γνώρισε τὴν τέχνην, γεύτηκε τὴν ζωὴ καὶ τὴν συμβατικότητα τῶν περισσότερων ἀνθρώπων τῆς γῆς, περπάτησε σὲ τόπους ποὺ ὁ μύθος τοῦς ἔδινε διαστάσεις παραδείσου, μὰ πάντα ξαναόριζε ἀπ' τὴν μικρὴ πιστὴ ἐρωτοπλανηταγμένη νεράιδα τοῦ Λιθουκοῦ πελάγου: «Γύρισα στὴν πατρικὴ γῆς νὰ πάρω φόρα».

Πρωτοξεκινᾷ ἀπ' τὴν πατρικὴ γῆς γιὰ τὴν Ἀθήνα γι' ἀνώτερες σπουδές. Ἀρτενεύει στὸ Πανεπιστήμιο καὶ εἶναι τώρα πιά ἐτοιμος νὰ γυρῶσιν ν' ἀνοίξῃ γραφεῖο καὶ νὰ πολιτευτῆ. Μὰ ὅπως λέει, δὲν πιστεύει στὴν σύμπτωση, πιστεύει στὴν μοῖρα. Ἡ μοῖρα του τοῦ ἀνοίγει τὸν δρόμο τοῦ ταξιδιοῦ. Ψυχὴ πλατειά, διατρανώνεται μὲ τὸ ἔμπα τῆς στὸν μεγάλο κόσμο. Πρέπει νὰ δῆ, νὰ γνωρίσῃ, νὰ προσκυνήσῃ καὶ ἀρχίζει τὸ προσκύνημα ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Μὰ, «γιὰ ἓνα Ἑλληνα ὅμως τὸ ταξίδι στὴν Ἑλλάδα καταναίει γοητευτικὸ καὶ ἐξαντλητικὸ μαρτύριο: στέκεται σὲ μιὰν παρημασίαν ἑλληνικῆς γῆς καὶ σὲ κυριεῦει ἀγωνία: Μνήμα βαθύ, πατωσιές πατωσιές οἱ νεκροί... Ἀληθινὰ τραγικὴ ἴνα ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδας· βασιὰ πολὺ ἡ εὐθύνῃ τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνα... Ἱερή, μικρότατη μοῖρα. Τὸ τέλος τῆς περιουσίας μου στὴν Ἑλλάδα γέμισε τραγικὰ ἀναπάντητα ρωτήματα».

Μετὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ Ἰταλία, ὁμοση κατάληξι ἡ Ἀσίη. Ἡ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὸν Φτωχούλη τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἔργο ποὺ σ' αὐτὸ ἀπίθωσε τὴν καρδιά του ὁ Καζαντζάκης. Ὁ Ἅγιος Φραγκίσκος τοῦ πρόφερε τὴν ἀγιωσύνη του, τὴν ἀγάπη στὴν φύσι, στὰ ζῶα, στὸ πιὸ ἔσχατο πλάσμα τῆς δημιουργίας, ἀκόμη τὴν βαθεῖα καὶ σίγουρη προσπάθεια ν' ἀποχωρίσῃ τὸ σῶμα ἀπ' τὴν ψυχὴ. Ὁ Φτωχούλης τοῦ Θεοῦ τοῦ γνώρισε τὴν ἀληθινὴν, τὴν δλοκληρωτικὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀπόλυτην ἀνεξαρτητοποίησιν τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὸ σῶμα, ἀπὸ κάθε φθαρτὸ καὶ δεμένο μὲ τὴν συμβατικότητα. Κι ἀρχίζει ὁ ἀνήφορος. Κι ὁ ἀνήφορος εἶναι ἀγῶνας. Πρῶτος σταθμὸς τῆς ζωῆς του ὁ Χριστός. Ἀρχικὴ γνωριμία στὰ πρῶτα παιδιᾶστικα χρόνια τὰ συναξάρια, οἱ βίοι ἀγίων, ἡ Βίβλος καὶ ἔκει μέσα τὸν βρῖσκει. Μεγάλος πιά τὸν χάνει καὶ τὸν ἀναζητᾷ, μεστωμένος τώρα καὶ ταξιδευτῆς τρέχει πίσω του, ἀκολουθεῖ τ' ἀχνάρια του. Ἀνεβαίνει στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ὑστερὰ ταξιδεύει μὲ τὸ καρὰβάν τῶν προσκυνητῶν στὸν Ἅγιον Τάφο, ἐπόμενος σταθμὸς τὸ θεοβάδιστο ὄρος Σινᾶ. Ἐκεῖ νοιώθει νὰ τὸν ἀγγίξῃ τὸ μυστικὸπαθο περιβάλλον, ἡ πίστι καὶ παρὰ λίγο νὰ μείνῃ γιὰ πάντα. Ἐνας καλόγερος τὸν ἀποτρέπει, μὰ πιότερο μὰ φωνὴ μέσα ἀπ' τὸ βῦθος πὼς δὲν βρῖσκεται ἐκεῖ ὁ Χριστός, πὼς δὲν γίνεται νὰ ἴναι ἐκεῖ φυλακωμένος ὁ Χριστός. Καὶ τὰ χρόνια περνοῦν, ἡ ματωμένη γραμμὴ μεγαλώνει, τ' ἀχνάρια τῶν ποδιῶν κοντεύουν, γιὰτὶ δύσκολη ἡ ἀνηφορία καὶ κατορθάχαλος ὁ τόπος καὶ τώρα πιά ἀβέβαιος ὁ ἀνήφορος.

Κι ἡ μορφή τῆς ζωῆς του ἀλλάζει, γίνεται κάτι ποὺ σὰν γνήσιος Κρητικὸς περιφρονεῖ, γίνεται γραφιάς, χαλαραός. Ὅταν στὴν Κρήτη, μὰς ἀνιστορεῖ, κάποιος ἀπ' τὸ σὸν βῆθ κακορίζικος, δειλός, κακομοιριασμένος, τότες ὅλοι οἱ ἀντρειωμένοι τοῦ σογιοῦ συναζονται καὶ ἀποφασίζουν γιὰ τὸ μέλλον του. Καὶ σὰν δὲν ὑπάρχει σωτηρία καλλιτέρεψης γι αὐτόν, τὸν κάνουν δάσκαλο.

Συμβιβάζεται μὲ τὴν ἰδέα αὐτὴ καὶ ἀρχίζει νὰ κἀνῃ τὸν πόνο του «παραμῦθ». Γράφει καὶ ἀνιστορεῖ, περιγράφει τὰ βιώματά του καὶ ξῆ μέσα ἀπ' αὐτά. Καὶ προχωρώντας φτάνει στὸ δεύτερο ὄροσμο τῆς ζωῆς του, τὸν Βούδα. Ὁ Χριστός δὲν παραμερίζεται, μένει καὶ τὸν τυραννᾷ, ἀπιθώνεται σ' ἓνα κομμάτι τῆς ψυχῆς καὶ τὸν βασανίζει φανερὰ ὀχλημένος ἀπ' τὴν προδοσίαν. Μὰ δὲν τὸν ικανοποιεῖ πιά, τὸν γόρεψε ἀπεγνωσμένα, μὰ δὲν πήρε ἀπόκρισιν καὶ στράφηκε ἄλλου. Ὁ Βούδας τοῦ δίνει νὰ φάει ἀπ' τὸ δέντρο τῆς γνώσης. Τὸν βάθει στὴν ἰδέα τῆς ὀδύνης, ἡ ὀδύνη ξετυλίγεται σ' ὅλη τῆς τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἐναγκαλιζεται ὁ Καζαντζάκης, ἔτσι πιστεύει θὰ βῆ τὴν λύτρωσιν. Κι ἀκόμη ὁ Βούδας τὸν ἀπομακρύνει ἀπ' τὸν κόσμο τῶν φαινομένων, τραβάει ἐσωτερικώτερα, βαθύτερα, μὰ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ λύτρωσις ἀκόμη νὰ φανοῦν. Ἡ ἐποχὴ ποὺ δέχτηκε τὸν Βουδισμό ἀφρσε ἴχνη πάνω του καὶ πάνω στὸ ἔργο του, μὰ ἦταν γεννημένος Κρητικὸς, δηλαδὴ ἄνθρωπος τῆς δράσης. Ἀπομεινᾷ αὐτὸς κουρσάρων καὶ ἀγωνιστῶν, ἡ νιρβάνα τῶν Βουδιστῶν δὲν τὸν ικανοποιεῖ. Παραμένει ὅμως σταθμὸς στῆ ζωὴν του καὶ στὴν λογοτεχνίαν μὰς ὁ Βούδας καὶ στοὺς Χριστοῦς του ἀκόμα (Ὁ Χριστός ἔνασταυρώνεται, Τελευταῖος πειρασμός) διαφαίνεται μιὰ ἐπίδρασι τῶν βουδιστικῶν θεωριῶν. Στὸν Βούδα χρωστάει τὴν ἀπομόνωσίν του καὶ τὴν ἀπομακρυνσίν του ἀπ' τὴν πολὺ συνάφεια τοῦ κόσμου, τὴν διασχέ-

δάσι, την γυναίκα. Μὰ μιὰ γυναίκα, μιὰ «Ὁβραία», τὸν φέρνει σὲ μιὰ ἄλλη πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς: «Γράφεις τραγούδια, μιλάς κι ἐσύ, ἔχεις τὴν ἀναίδεια νὰ μιλάς, γιὰ φτώχεια κι ἀδικίες κι ἀτιμίες, κάνεις ὁμορφιὰ τὸν πόνο μας καὶ ξεθυμαίνεις. Καταραμένη ἡ ὁμορφιὰ ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ ξεχνᾶει τὸν πόνο τοῦ ἀνθρώπου!» Καὶ ἄλλοτε τοῦ γράφει ἀπὸ τὴν Μόσχα: «Ἀριστοκράτη, ψευτοβουδιστὴ μὲ τὴν κοιλιά γεμάτη, ἐρασιτέχνη τοῦ πόνου, χαίρε! Ὡς τώρα ζητοῦσες τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ καὶ λιποταχτοῦσες ἀπὸ ἓνα ψευτοθεὸ σὲ ἄλλο ψευτοθεὸ· ἔλα ἐδῶ, δυστυχημένε, νὰ βρεῖς τὸ πρόσωπο τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου».

Κι ἔτσι φτάνει στὸν τρίτο κατὰ σειρὰ θεό του, τὸν Λένιν. Ἡ Ρωσία τώρα ἀναμορφώνεται, καταλύττα μαζὺ καὶ δημιουργὸς φτιάχνει κάτι νέο, κάτι ποὺ ταράζει τὴν ζωερὴ φαντασία τοῦ νεαροῦ ἀναζητητῆ. Μήπως ἐκεῖ εἶναι ἡ ἀλήθεια; Καὶ πάει στὴν Ρωσία καὶ τὴν διατρέχει ἀπ' τὸ ἓνα ἄκρο στὸ ἄλλο. Μὰ δὲν μετουσιώνεται, δὲν πιστεύει, δὲν παρασύρεται. «Ὅλα τὰ βλέπει ἀπὸ ψηλά σὰν παρατηρητῆς, δὲν δένεται μὲ τὸ θαῦμα τῆς ἀναγέννησης, γιὰτὶ δὲν πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος κάνει θαύματα. Φτιάχτηκε νὰ εἶναι πάντα ὁ θεωρητικὸς τῆς ἰδέας καὶ τραβάει πάλι πίσω ἀπ' τὴν μοῖρα του ποὺ τὴν φτιάχνει ὁ χαρακτήρας του, βολιδοσκοπεῖ, συζητᾶει, κρίνει, δὲν κατακρίνει ποτές του, μὰ κρίνει. Γυρῖζει ἄσκοπα κάτω ἀπ' τὶς μεγάλες ἀφίσεις μὲ τὰ φλογερὰ συνθήματα καὶ ψάχνει νὰ βρῆ τὴν ἀλήθεια. Ἀπ' τὸ μανωλεῖο τοῦ Λένιν, ποὺ θαυμάζει σὰν ἡρωϊκὴ ψυχὴ, σὰν ἄνθρωπο τῆς δράσης, σὰν τὸν πιστὸ μᾶς ἰδέας, ιδιότητες δηλαδὴ ποὺ δὲν εἶχε ὁ ἴδιος, καταλήγει σὲ μιὰ ἐκκλησία ποὺ λειτουργεῖ. Γνωρίζεται μὲ τὸν Γκόρκυ καὶ κάνει παρέα μὲ τὸν Παναῖτ Ἰστράτη, τὸν φλογερὸ κι ἡρωϊκὸ ἐπαναστάτη, μὰ καταλήγει στὸ σπῆτι ἐνὸς ξεπεσμένου ἀριστοκράτη ποὺ θυμίζει Ρωσία τοῦ παλιοῦ καιροῦ.

Καὶ φεύγει, σίγουρος πὸς κάτι μεγάλο ἀφήνει πίσω του μὰ ὄχι γι' αὐτόν.

Σταθμὸς στὴν ζωὴ του ἡ γνωριμία του μὲ τὸν Ζορμπᾶ. Εἶχαν ὅμως περάσει τὰ χρόνια, ἦταν πᾶ ἓνας φτασμένος καλαμαράς, δύσκολη ἡ ἐπιστροφή.

«Ἄν ἄκουγα τὴ φωνὴ του, ὄχι τὴ φωνὴ του, τὴν κραυγὴ του, ἡ ζωὴ μου θὰ 'χε πάρει ἀξία· θὰ ζοῦσα μ' αἶμα καὶ σάρκα καὶ κόκκαλα ὅ,τι τώρα χασισοπότικα στοχάζομαι κι' ἐνεργῶ μὲ χαρτὶ καὶ καλαμάρι.»

Τὸν Ζορμπᾶ ὅμως τὸν δέχτηκε ψυχικὰ. «Ἄν ἦταν στὴ ζωὴ μου νὰ διάλεγα ἓνα ψυχικὸ ὀδηγό, ἓνα Γκουρού, ὅπως λένε οἱ Ἴνδοι, ἓνα Γέροντα, ὅπως λένε οἱ καλόγεροι στὸ Ἅγιον Ὄρος, σίγουρα θὰ διάλεγα τὸ Ζορμπᾶ.» Ὁ,τι θαύμαζε στὸν Ζορμπᾶ ἦταν ἡ πρωτόγονη ματιὰ ποὺ πιάνει μὲ τὸ πρῶτο ὅ,τι τῆς ἀρέσει, ὅ,τι ἀξίζει, ὅ,τι εἶναι ὑποκειμενικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ ἀρεστό, ἐπ'σης τὴν τάσι νὰ βλέπῃ σὰ γιὰ πρώτη φορὰ τὰ πάντα καὶ νὰ τοὺς βρῆσκει ὁμορφιὰ στὶς καθημερινότητες κι ἀκόμη τὸν ἡρωϊσμό του νὰ περῆλᾷ τὸν ἐαυτὸ του καὶ νὰ 'χῃ τὴ δύναμη νὰ ξεπερνᾷ κάθε συμβατικότητα ἀντιμετωπίζοντας τὴν μὲ γέλιο, χαρὰ καὶ χορὸ. Ἄλλὰ ὁ ἀγῶνας συνεχίζεται, μακρὸς κι ἀνελέητος, ἡ ἀνηφοριὰ ὅλο καὶ πῶ ἀπότομη, ἡ κορφή ἔπαψε πᾶ νὰ διακρίνεται, ἀγνωστο τὸ τέρμα. Χριστὸς—Βούδας—Λένιν μόνον σταθμοί. Ἐπιστροφή στὴν Κρήτη γιὰ νὰ πάρῃ καινούργια φόρα. Ὁ Ζορμπᾶς ἐκεῖ δένει καὶ μεστώνει κι ὁ Ζορμπᾶς γίνεται βιβλίο. Ἄν ὁ Κοπετὰν Μιχάλης κούβῃ τὸν ἡρωϊσμό μᾶς ἐποχῆς, τὴν ἄγρια περηφάνεια μᾶς ράτσας, τὸ θάμβος μᾶς γενιάς, ὁ Φτωχοῦλης τοῦ Θεοῦ τὸν ἀγῶνα μᾶς τελείωσης, οἱ Χριστοὶ τὴν πάλη τοῦ ἀνώτερου, τοῦ ἡμιγλοῦ μὲ τὸ συμβατικὸ, ἀκόμη τὴν πάλη τοῦ συγγραφέα νὰ δώσῃ μορφή στὴν ἰδέα Χριστὸς καὶ ἴσως νὰ τὴν φέρῃ λίγο στὰ μέτρα του, ὁ Ζορμπᾶς φέρνει ἓνα μῆνυμα, φιλοσοφικὸ βέβαια πάνω στὰ ἀνθρώπινα μέτρα, μὰ πάντως μῆνυμα. Καὶ τὸ μῆνυμα δὲν σταματᾷ, σὰ νὰ ἐγκνυμῶνῃ κάτι, κι αὐτὸ εἶναι τὸ μελλούμενο. Σάφνου νοιώθει ὁ Καζαντζάκης ἓνα καινούργιο σπῆρο νὰ δένη μέσα του, κάτι νέο νὰ ἀναδεύεται, ἓνας νέος θεός, ἓνας νέος μύστης, ὁ Ὀδυσσεύς. Κι εἶναι τοῦτος ποὺ τὸν ἀντιπροσωπεύει. Ἕλληνας καὶ κοσμοπολίτης συνάμα. Κι εἶναι ἓνας Ὀδυσσεύς τοῦ καιροῦ μας, στὰ σύγχρονα μέτρα, δικὸς μας, καταδικὸς μας, ἐκφραστικὴ μορφή τῆς ἐποχῆς μας. Ἐχει τὰ πρωταρχικὰ του στοιχεῖα, ταξιδευτῆς καὶ νοσταλγὸς τῆς πατρικῆς γῆς, θαλασσοπόρος καὶ μὲ σταγμμένο τὸ βλέμμα στὴν Ἰθάκη, μὰ μόνος του φεύγει, τὴν ἐγκυκαταλείπει γιὰτὶ δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ, παίροντας μαζὺ του τὴν Ἑλένη τῆς Σπάρτης ποὺ μαρμαζώνει κοντὰ σὲ μιὰ συμβατικὴ φαρμίλια. Ἔτσι κλείνει τὸν κύκλο του. Ἀπ' τὸν ἀγωνιστὴ Χριστὸ στὸν εἰρηνόφιλο Βούδα, τὸν ἐπαναστάτη Λένιν, φθάνει καὶ καταλήγει στὸν κοσμοπολίτη Ὀδυσσεά.

Καὶ τώρα βρίσκεται κοντὰ στὴ λύτρωσι. Σὲ μιὰ περιπλάνησί του στὴν Κνωσσὸ κοιτάζει στὶς ζωγραφισμένες τοιχογραφίες ἓνα ἄντρα καὶ μιὰ γυναίκα νὰ παίζουν μ' ἓνα ταῦρο. Νὰ

παίζουν μόνο, όχι νά τόν σκοτώνουν. Στα μάτια τους δέν υπήρχε τρόμος ή φόβος, αλλά μιὰ ἀπλότητα, μιὰ σιγουριά καί άνεσι. Τό μάτι τους ἔβλεπε ἀτρόμητα τόν τρόμο. «Τέτοια, ἦταν, συλλογίζουμουν κοιτάζοντας τήν στορισμένη στούς τόχους προαιώνια πάλη τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ Ταύρου — πού σήμερα τόν λέμε Θεό — τέτοια ἦταν ἡ Κρητική Ματιά... Αὐτό ζητοῦσα, αὐτό ἤθελα, μέ τήν Κρητική τούτη Ματιά πρέπει νά γεμίσω τά μάτια τοῦ δικοῦ μου τοῦ Ὀδυσσεά.»

Ἄπό τότε ἡ ζωή του ἀλλάζει, γιομίζει μέ τήν Κρητική Ματιά ὀλόκληρη τήν Ὀδύσεια καί δίνει στόν Ὀδυσσεά θάρρος, ἀπαντοχή κι ὁ ἀνήφορος σίγουρος τώρα πιά, γιατί παρατά τά τέρατα, τήν ἀλήθεια, τόν ἀντικειμενικό σκοπό. Μὲ δυό λόγια, «λυτρώθηκε ἀπ' τήν λύτρωσι».

Κι ἡ ἀναφορά στόν Γκρέκο τελειώνει. Ἄξιος ὁ στρατηγός, υπεράξιος ὁ στρατιώτης πού ἀπολογιέται κάνοντας τήν Ἄναφορά του. «Στέκομαι σά στρατιώτης μπροστά στοῦ στρατηγό καί κάνω τήν Ἄναφορά μου στόν Γκρέκο· γιατί αὐτός εἶναι ζυμωμένος ἀπό τό ἴδιο κρητικό χῶμα μέ μένα, καί καλύτερα ἀπ' ἄλλους τοὺς ἀγωνιστές πού ζοῦν ἢ πού ἔχουν ζήσει μπορεῖ νά μέ νοιώσει. Δέν ἀφῆκε κι αὐτός τήν ἴδια κόκκινη γραμμὴ ἀπάνω στίς πέτρες;»

ΜΑΙΡΗ Π. ΣΤΑΥΡΟΥ

Α Ν Α Γ Κ Η

Προαιώνια λάμψη
 ὠτοκία μιᾶς ἀναγκαιότητος
 διασκορπισμένη στή χαώδικη μήτρα τῶν μακρινῶν αἰῶνων
 κίνηση ἀπειθάρχητη ὡς τῇ συντέλεια τοῦ κόσμου
 ἡ δημιουργία, ἀπλωμένη ἀνάσκελα στοῦ καυκάλο τῆς γῆς
 μέ τό βλέμμα καρφωμένο στήν καρδιά τοῦ ἕναστρου οὐρανοῦ,
 ἐρωτημένη προβατίνα.

Μέ τοὺς ἑπτὰ κύκλους τῆς γένεσης
 μέ πᾶ ἑπτὰ καΐκια
 καθὼς ἀρμένιζε ὁ κοσμογονισμένος ναυτικός
 κι ἔφτανε ὡς τά τειχιά τοῦ ἕβδομου κύκλου νικητής
 καί διεισοῦσε, ἄγριος ἄνεμος, στά στήθη τοῦ ὠκεανοῦ
 ἔσεργε πίσω του τό χρόνο.

Ἄκολουθοῦσε ἡ ἔξοδος.
 Ὁ ἀντρωμένος σαλιγκτής, μέ ἀλλόφρονα ἄλματα,
 ἔσκουζε ἄγρια, ἴσως γιατί αἰμορραγοῦσε τό γκρέμισμα τοῦ τείχους
 κι «ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαών».
 Ἄπ' ἐδῶ πέρα γινόταν ἡ ἔφοδος.
 Ἡ πρώτη νίκη.

Κι ἄλλη

Ἄερα, ἄερα.

Ὁ ἴδιος πάντοτε,
 — ὁ γύφτος —
 «ἄνθρωπος κι ἔζη ὡς Νεραῖδος τό μάγεμα πῆς Πλάσης».

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΜΑΡΑΣ

ΔΕΚΑΕΞΗ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗ

Με τὸν Γλαῦκο Ἀλιθέρση εἶχαμε τακτικὴ ἀλληλογραφία στὰ τρία-τέσσερα τελευταῖα χρόνια. Πιὸ μπροστὰ μᾶλλον ἀραιὰ ἐπικοινωνούσαμε. Στὸ διάστημα αὐτὸ (τῆς ἀραιῆς καὶ πυκνῆς ἀλληλογραφίας) ἀνταλλάξαμε γνώμες, δώσαμε πληροφορίες, ἀφουγκραστήκαμε κάποιες συγχινήσεις ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου, καρδίσαμε ἕνα μεγάλο αἶσθημα (προπαντὸς ἐγὼ) τὴν ἐμπιστοσύνη.

Ὁ ποιητὴς Γλαῦκος Ἀλιθέρσης (προσωπικὰ τὸν ἐκτιμῶ καὶ γιὰ τὶς κριτικὲς του γνώμες πάνω σὲ ζητήματα νεοελληνικῆς λογοτεχνίας) ἐγκατέλειπε τὰ γήινα ἀφήνοντας τὸ φανερό του ἔργο, ἀλλὰ καὶ κάποιες ἐξομολογήσεις σὲ ἐπιστολές. Ἔχουν κ' αὐτὲς οἱ κρυφὲς γνώμες τὴν ἀξία τους. Ἐξᾴλλου μὲς τὶς ἐξομολογήσεις μπορεῖς νὰ βρῆς καὶ πληροφορίες ἐπεξηγηματικὲς καὶ διαφωτιστικὲς γιὰ τὸ ἐκδομένο ἢ ἀνέκδοτο του ἔργο.

Ἀπὸ τὴ στίβα τῶν ἐπιστολῶν του ξεχώρισα δεκαεξή. Τοῦτες μοροῦν ν' ἀνακινωθοῦν στὸ εὖρον κοινό. Εἶναι ὅλες χειρόγραφες μετὸν ἰδιόζοντα τύπο γραφῆς τοῦ ποιητῆ: κεφαλαῖα μετὸν τόνους. Τὰ κείμενά του (ποίησι καὶ πεζο) τὰ ἔγραψε στὴ συνηθισμένη γραφὴ μικρὰ καὶ κεφαλαῖα μετὸν τόνους, προφανῶς γιὰ διευκόλυνση τῶν τυπογράφων καὶ ἀποφυγὴ λαθῶν ἀπ' αὐτοὺς καὶ τοὺς διορθωτὲς. Σταματῶ σὲ κάποια σημεῖα:

Χαρακτηριστικὸ πολλῶν γραμμῶν τοῦ ποιητῆ εἶναι ἡ μνήμη τῆς «γλυκείας νήσου Κύπρου» καὶ ἰδιαίτερα τῶν στενῶν τῆς Λευκωσίας, (τὰ ἄλλοτε «κानτούνια τῆς Χώρας»). Ὅταν τοῦ ἔστειλα τὴν ἀνθολόγησή μου «Τὰ τραγοῦδια τῆς Λευκωσίας» (1958) μοῦ ἔστειλε μιά σχετικὰ ἐκτενὴ ἐπιστολή, ὅπου περιλάμβανε κ' ἕνα ποιήμα του γιὰ τὴ Λευκωσία. Τὸ ποίημα αὐτὸ μετὸν ἐπιστολὴ καὶ τὴν ἔμμετρον σὲ φόρμα σονέττου ἀπάντησέ μου δημοσιεύθηκε στὴν «Πνευματικὴ Κύπρος» (τόμ. Α', 1960—61, σελ. 277). Τὸ σονέττο βρῖσκεται καὶ στὴν ποιητικὴ μου συλλογὴ «Ποιηματικὸς Ὁκτώβρης» (Λευκωσία, 1958, σελ. 35).

Τὴ συλλογὴ τοῦ Γλαύκου Ἀλιθέρση «Προσμαρτυρία» ἔχει ἐκδόσει ἡ «Πνευματικὴ Κύπρος» δημοσιεύοντάς τὴν ὀλόκληρη καὶ στὸ τεῦχος τῆς ἀρ. 46—47. Ὁ ποιητὴς ζητοῦσε τοῦτο ἐπίμονα γιὰτὶ δὲν εἶχε κυκλοφορήσει στὴν Κύπρον ἡ «Προσμαρτυρία» παρὰ ἕνα δυὸ τῆς ἀντίτυπα. Δικαιολογημένα φιλοδοξοῦσε νὰ δώσῃ τὴν παρουσία του ὁ πατριώτης αὐτὸς βαλκανιομάχος ἐθελοντὴς τοῦ «εὐζωνικοῦ».

Δὲν κατόρθωσα νὰ πληροφορηθῶ ἂν στὸ παρελθὸν δημοσίεψε σὲ κανένα ἔντυπο τῆς Ἀλεξάνδρειας τὴ μελέτη του γιὰ τὸν Ταγγόρ, ποὺ ἀναφέρει στὴν ὑπ' ἀρ. 4 ἐπιστολὴ του. Πολλὸ κριτικὸ του ἔργο φροντισμένο ἢ πρόχειρο βρῖσκεται κατεσπαρμένο στὸν περιοδικὸ καὶ ἡμερησιο τύπο τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Κύπρου (ἴσως καὶ τοῦ Ἑλλαδικοῦ κορμοῦ).

Στὴν ὑπ' ἀρ. 7 ἐπιστολὴ του ἀναφέρει ὄνομα ἀνέκδοτῆς του συλλογῆς «Βίωση καὶ παιγνίδια». Τὰ ποιήματα αὐτὰ βρῖσκονταί μετὸν τὴν τελευταία του συλλογὴ «Ἀρμολογία αἰῶνων καὶ στιγμῶν». Σ' ἕνα παλιὸ του γράμμα μοῦ δηλώνει τίτλο συλλογῆς του «Στιγμές», ποὺ ὑπολόγιζε πὼς θὰ κυκλοφοροῦσε μεταθανάτια.

Στὴν ὑπ' ἀρ. 10 ἐπιστολὴ του ἀναφέρεται στὰ ποιήματα, ποὺ ἔγραψε στὴν κυπριακὴν διάλεκτο. Στὴν ὑπ' ἀρ. 12 ἐπιστολὴ του ἀναφέρεται στὸ ἔμμετρο μόνόπρακτό μου «Ἡράκλειος», ποὺ μεταδόθηκε ἀπὸ τὸ Ραδιοφωνικὸν Ἰδρυμα Κύπρου.

Στὴν ὑπ' ἀρ. 14 ἐπιστολὴ ἀναφέρεται στὸ Νίκο Καζαντζάκη, ποὺ τὴ διάλεξή του δημοσίεψε ἡ «Πνευματικὴ Κύπρος» (τόμ. Ε', 1964—1965, σελ. 270). Μετὸν Καζαντζάκη ἀλληλογραφοῦσε. Δυστυχῶς ἡ σχετικὴ ἀλληλογραφία του δὲν ἀνευρίσκεται. Μοῦ ἔστειλε μονάχα τὸ ἀντίγραφο μιᾶς ἐπιστολῆς (τὸ πρωτότυπο τὸ χάρισε ὅπως μοῦ γράφει).

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Καζαντζάκη εἶναι ἡ ἐξῆς:

Antibes 5-5-57

Ἀγαπητὴ φίλε,

Ἔλαβα ἐπέτελους τὸ βιβλίον σου, καὶ φαντάζεσαι μετὶ χαρᾶς τὸ διάβασα. Ποτὲ δὲ θὰ ξεχάσω τὴ μέρα ποὺ σὲ εἶδα καὶ πόση χαρὰ μοῦῖδουσε. Ὁ Θεὸς νὰ δώσει ν' ἀνταμώσωμε πάλιν γρήγορα.

Ὁ Θεὸς νάσαι μαζί σου πάντα!

N. KAZANTZAKIS

Τὰ δεκαέξη γράμματα:

Ἄλεξ. 9 Ἰουνίου 1955

Φίλε κε Χρυσάνθη

Με χαρά μου, καὶ διπλῆ χαρὰ μάλιστα, διάβασα τὸ νέο σου βιβλίο: «Μικρὲς Πατρίδες». Γιατὶ μὲ θυμήθηκες στὴν τόση μου μοναξιά «στὴ θελημένη μου ἐρημιά», γιατί με ταξίδεψες στὴ «γλυκεία νῆσον τῆς Κύπρου».

Ἡ τεχνικὴ σου ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ ὑπενθυμίζει τὸν περίφημο Λορέντζο Μαβίλη. Καὶ πετυχαίνεις ἀρκετά. Θὰ ἐπατρέψεις σ' ἓνα πολὺ καλὸ καὶ γέρο συνάδελφό σου νὰ συστήσει: ἀποφυγὴ θεματογραφίας; Ἄν νάι, ἀκούστε τὴ φωνή μου ἂν ὄχι, ἐγὼ σφάλλω.

Παρακαλῶ νὰ μοῦ χαιρετίσετε τοὺς λίγους φίλους ποὺ με θυμοῦνται καὶ ἀπόψε περπατεῖτε «μέσα στῆς Χώρας τὰ στενά...» τὰ μόνα ποὺ περικλεῖον ποίηση.

Χίλια εὐχαριστῶ.

Με τις εὐχὲς μου
ΓΛΑΥΚΟΣ ΑΛΙΘΕΑΣΗΣ

Ἄλεξ. Μ. Τρίτη — 8 Ἀπριλ.

τῆς Κασσιανῆς — 1958

Φίλε ποιητή,

Με πολλὴ χαρὰ μου, πῆρα τὸ γράμμα σου — ἔστω κι ἂν ἀργά. Με πολλὴ μου χαρὰ ἐπικαιρωνῶ με τὴν «Γλυκειαν νῆσον Κύπρον».

Ἔχετε ὅλο τὸ ἐλεύθερο — κάθ' ἐκλογῆς, καὶ ὅτι ἂν προτιμᾶτε — ἀπ' ὅλα μου τὰ βιβλία. Ἐγὼ, δὲν μπορῶ νὰ ξαίρω. Ἐξάλλου ἤμουν πάντα μου ὁ «δύσκολος».

Τὰ «Μαθητικά Τετράδια» δὲν ἤρθανε στὴν Κύπρο — κι οὔτε ὁ «Βασίλης Μιχαηλίδης», οὔτε ὁ Νίκος Νικολαΐδης.

Ξαίρω πὼς θάχετε διαβάσει «κρίσεις καὶ σχόλια» — ἴσως τιμητικῶν.

Ἐλπίζω σύντομα νὰ ἔχετε τὰ τελευταῖα μου βιβλία, ποὺ κάπως συμπληρώνουν τὸ «Ἐγὼ» μου — καὶ τὸν «Ἀνθρωπο». Ἔργο καὶ Ἄτομο.

Ἄν οἱ καιροὶ μας θάταν πὺρ εὐθετοὶ θὰ παραπέμπα, σὲ ὀρισμένες σελίδες βιβλίων μου, σελίδες ἀγάπης καὶ νοσταλγίας.

Σήμερα, δυσκολεύομαι πολὺ.

Προτιμῶ τὴν ξένη ἐπιλογή — κι ὁ Θεὸς Μέγας... Εὐχαριστῶ γιὰ τὴν ἀφιέρωσή σου. Καὶ ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ.

Ἀδελφὲ καὶ φίλε.

Γιὰ ὅλα εὐχαριστῶ χαιρέτα μου ὅλους τοὺς φίλους.

Ἐγκάρδια πάντοτε
ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

Ἄλεξ. 27 Αὐγούστου

1961

Φίλε Χρυσάνθη,

Εὐχαριστῶ! Ἀρρήσα κάπως. Μὰ θάρρεπε, νὰ ξεφυλλίσω τουλάχιστο — τὰ τεύχη τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου». Θεέ μου! ὀνόματα καὶ ἐργασία!

Ὅμως μοῦ λείπει τὸ Α' φυλλ. Γιατί; Ἐγὼ σοῦ ὑπόσχομαι, πὼς θὰ σοῦ στείλω ἓνα ἢ δύο μου ποιήματα.

Εἶδα καὶ τὰ σχετικὰ σου στὸν ἀρ. 5 — τοῦ Φλεβάρη — 1961.

Σοῦ ἀντιγράφω κι ἄλλα δύο τῆς ἴδιας συλλογῆς. Στίχοι παλαιῶν ἡμερῶν. Θὰ σοῦ στείλω ὅμως ποιήματά μου σύντομα. Στους φίλους ποὺ με θυμοῦνται χαιρετισμούς. Θὰ μποροῦσατε νὰ ἐπανεκδώσετε τὴν «Προσμαρτυρία»; Ἐχω φίλους ἀκόμα;

Χίλια εὐχαριστῶ
ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

Καὶ στείλε μου τὸ πρῶτο τεύχος.

Ἄλεξ. 20.X.61

Φίλε Χρυσάνθη,

Σὲ κόπους θέλεις νὰ μὲ βάλεις! Δὲν εἶχα γράμμα σου, καιρό. Τὸ μόνο ποὺ μοῦ ἤρθε

είναι: Πνευματική Κύπρος — 'Αρ. 12 — Ούτε «'Απαντα Β. Μιχαηλίδη» κι ούτε τὸ δικό σου, πὸ μὲ ζητᾷς καὶ μία γνώμη.

'Εγὼ σοῦ ἔστειλα ποιήματά μου. 'Αρκοῦνε· καὶ πότε πότε θὰ στέλλω τὴν κάποια συνεργασία μου. Ὅτι θέλετα εἶναι: Μία Β' ἔκδοση τῆς «Προσμαρτυρίας». Τίποτε ἄλλο.

Ἄν ὁ καλὸς Θεὸς μοῦ τὰ φέρει βολικά, τότε θὰ τυπώσω φέτος, μιά μου μελέτη, γιὰ τὸν Ταγγόρ! Κι ἂν ἔρθουνε πὸ βολικά, θὰ ἰδῶ τὴν Κύπρο μας κι ὄλους τοὺς φίλους.

Παρακαλῶ νὰ μοῦ τοὺς χαιρετᾶτε· καὶ τὰ στενὰ καντοῦναι, πὸ τὰ τριγυροῦσα, νύχτες στὴ νεότητά μου.

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴν καλὴ σου διάθεση κι ὁ Θεὸς μαζί σου!

ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

Υ. Γρ. Εἶδα καὶ τὸν «Παρατηρητὴ» σχετικὸν μὲ τὴ γιορτὴ Ν. Νικολαΐδη. Τί βγαίνει ἀπ' αὐτά;

ΓΛ. ΑΛ.

'Αλεξ. 7.Χ.1962

Φίλε Κε Χρυσάνθη,

Σήμερα ἤρθε ἡ «Πνευματικὴ Κύπρος» — 26 —

Εὐχαριστῶ γιὰ τῆς «'Αροδαφνούσας». Τώρα ὁ Εὐστό. Νέος εἶναι ἄνω τῶν 70 ἐτῶν. Ὁ Μ. Πισσᾶς θὰ σᾶς στείλει, πολλὰ τοὺ ποιήματα — κι' ἀφιερωμένα, στὸν ταπεινὸ, ἐμαυτὸ μου. Ὅσο γιὰ τὸ Σενιέ — ὁ Νικ. Κλ. Λανίτης ἔγραψε ἄρθρα, στὴν «'Αλήθεια» τοῦ Μενέλαου Φραγκοῦδη — 1918; — 1920; — κ' ὑποστήριξε πὸς ὑπάρχει ἀκόμα τ' ὄνομα «Σενιέ» στὰ χτήματα τῆς μητέρας του — Ποῦ; Δὲ θυμᾶμαι. Ρωτῆστε τοὺς Δ. Δημητριάδη — Π. Φασουλιάτη — 'Αντ. 'Ιντιάνο — Στὸ Λιμνάτι; Ἄνω Λάνια—Τριμήκλινη—Δωρός; Κάπου...

'Εγὼ θὰ σοῦ στείλω συνεργασία μου.

Χίλια εὐχαριστῶ

ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

'Αλεξ. 9 Ὀκτωβρ.

1962

Φίλε Κε Χρυσάνθη,

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὸ περιοδικό. Μάλιστα ὁ φίλος Σεβαστόπουλος ὑποσχέθη νὰ γράψῃ στὸ «Φῶς» τοῦ Καίρου. Ἄν ναι, θὰ σοῦ στείλω τὴν ἐφημερίδα.

Πολὺς ὁ πόνος.

Νοσταλγῶ τὴν Κύπρο· μὰ ὁ Θεὸς ξαίρει...

Στοὺς φίλους χαιρετισμοῦς.

Χίλια εὐχαριστῶ

ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

Λεμεσὸς 8.1.63

Φίλε Χρυσάνθη,

Στὰ χρέια ἐνὸς φίλου εἶδα χτὲς τὸ τελευταῖο τεῦχος τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου» — Χρ. Γ' ἀρ. 28. Εἶδα καὶ τὰ ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη συλλογὴ μου:

«ΒΙΩΣΗ ΚΑΙ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ»

τέσσερα ἐπιγράμματά μου. Εὐχαριστῶ, πολὺ καὶ γιὰ τὸ σημειώμά σας τοῦ καλωσορισμοῦ μου.

Δὲν ἔχω ἐδῶ τὰ χειρόγραφα μου. Μείνανε στὴν Ἄλεξάντρεια· ὅμως θὰ τάχω σύντομα καὶ θὰ στείλω τὴν συνεργασία μου, συμβάλλοντας στοὺς κόπους καὶ μόχθους σου, γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Κύπρου μας.

Εὐχομαι εἰρήνη κ' εὐτυχία καὶ διατελῶ

φανατικὸς σας φίλος

κ' ἐκτιμητῆς

ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

Θέλετα τὸ σχετικὸ τεῦχος.

Λεμεσὸς 26.Π.63

Φίλε Χρυσάνθη,

Μετὰ τὴν τύρβη τῶν Καρναβαλιῶν... ἀμέτοχος παρακαλῶ.— Εὐτυχῶς μοῦ ἤρθανε χειρόγραφα μου. Σοῦ στέλλω καὶ λίγους μου στίχους.

Ὁ Λουκάς Χριστοφίδης — ποιητὴς Κύπριος — ἀλλὰ γενάρχης τῶν Καίρινων λογιῶν.
Θὰ πλησιάζει τὰ 90 χρόνια. Πάντα μὲ κέφια.

Μ' ἐχτίμηση
ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

Λεμεσός

8.ΙΙΙ.63

Φίλε Χρυσάνθη,

Θὰ συγχωρέσεις τὸ τηλεγραφικὸ μου αὐτὸ ὕφος;
Εὐχαριστῶ γιὰ τὴν «Πνευματικὴ Κύπρος» — 300 —
Ἐνδιαφέρουν πολὺ τὰ ῥεθρα γιὰ τὸ Σεφρέη. Ποιὸς εἶναι ὁ Λαγαῶκος;
Γιὰ τὸ Ρ.Ι.Κ. — νὰ μὲ κατατοπίσετε. Μὰ θάρτω στὴ Λευκοσία, σύντομα, καὶ θὰ τὰ
ποιῶμε.

Γιὰ τὸ Ν. Νικολαΐδη πολλά. Τὶς ἐπιστολές του τὶς παρέδωσα στὸ Στρατῆ Τσίρκα —
Ἄλεξάντρεια. Εἶχε μαζώξει πολλὰ τοῦ Νίκου κ' ἔλεγε πὼς θὰ φρόντιζε γιὰ ἐκδοσὴ τῶν
«ΑΠΑΝΤΩΝ» του. Μὰ πιθανὸ νᾶχω κ' ἐδῶ κάπου.

Ἔχεις τὴ λιγοσέλιδη φυλλάδα μου γιὰ τὸ Νικολαΐδη. Πάντως σύντομα θᾶχω βιβλία
μου καὶ θὰ σοῦ στείλω.

Χίλια εὐχαριστῶ
ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

23 Μαΐου 1963

Λεμεσός

Φίλε Κε Χρυσάνθη —

Ἐλπίζω σύντομα νᾶχω τὰ χαρτιά μου ἀπὸ τὴν Ἄλεξάντρεια. Ἔχει φύλαξα ἐπιστολές
τοῦ Λιπέρτη. Θὰ σοῦ τὶς στείλω ἀμέσως — μόλις τὶς πάρω.

Θυμᾶμαι, τοὺς λίγους στίχους μου. Ὁ Λιπέρτης εἶχ' ἔρθει στὴν Ἄλεξάντρεια —
1935 ἢ 36;

Τὰ «Γρασοῦδια τοῦ Ἀγρότη» χαθήκανε. Μὰ λίγα δημοσίεψα — καὶ στὸ «Γέλιο» καὶ
στὰ «Κυπρ. Γράμματα» ἢ καὶ στὴν «Ἀβγὴ» τοῦ Αἰμ. Χουρμούζιου.

Ἐνα χαῖρε! πρὸς τὴ μνήμη του.

Θὰ σοῦ γράψω γρήγορα.

Ἐπερευχαριστῶ
ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

ΣΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

[Στὸ θεκίό μας τὸλ Λιπέρτην, ποὺ μοῦσκαμεν πολλὰ
γιὰ νὰ τοῦ πῶ τὸ νέον τραοῦδιον τοῦ ἄ φελᾶ.]

Γιὰ μένα, πάντα διάπαντα, ἔν τζιενουῶκα,
τζι' ἔνι σάν νὰ μ'ἀννοιοῦν τὰ πατζιοῦρα
τοῦ βαωμένου τῆς καρκιάς σπιδκιοῦ μου
τζιαὶ μπαίνει μέσα ὁ ἥλιος τοῦ χωροῦ μου.

1936 —

Λεμεσός

24 Ἰουλίου 64

Φίλε Χρυσάνθη,

Ἄπαντῶ ἀμέσως· ὅτι ζητᾶς θὰ τὸ ἔχεις. Καὶ πρῶτα τὶς ἐπιστολές τοῦ Βλαστοῦ. Σή-
μερα θὰ τὶς ξαναδιαβάσω καὶ θὰ τὶς στείλω συστημένες.

Λουκάς Χριστοφίδης. Κύπριος—Καίρινός. Καταγινόταν μὲ τὴ δημοσιογραφία καὶ λογο-
τεχνία. Ἐπάλληλος... καὶ φτωχός. Ἡ Ἄλεξάντρεια εἶχε τὸν Καβάφη τὸ Κάιρο τὸ Λουκά.
Ἦταν καὶ μένει παλαμικός — κι ἀντικαβαφικός. Σήμερα εἶναι πάνω ἀπὸ 80, κ' ἐπιμένει.
Τὰ «Γριολέττα» εἶναι μία συλλογὴ του στιχουργημάτων. Ἐξᾶλλου ὡς τέχνη, δὲν μπόρεσε

ποτέ του, να καταφέρει, κάτι άξιο. Ή συμβολή του είναι ή έπιμονή του. Πολλούς νέους ποδηγετούσε κι άν τὸ Κάϊρο ἔδωσε κάτι [Θ. Πιερίδης, Στ. Καρακάσης κ.λ.] ὀφείλεται στην έπιμονή του. Ὁραϊὸς τύπος.

Κι' ἐγώ; Βασανίζουμαι ἀγωνία τῶν ἡμερῶν· καὶ βαρυστιμάρα γερατειῶν... Ὅμως καὶ «πέσιματα γερά» καθὼς ἔγραφα κάποτε σ' ἓνα μου στιχοῦρημα. Κι ἐλπίζω κάτι νὰ δowlέψω ἀκόμα.

Στοὺς ἐκεῖ φίλους χαρετισμούς. Πρὸς ἑσένα χίλια εὐχαριστῶ!

ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

1η τοῦ Νοέμβρη

1964 — Λεμεσὸς

Φίλε Χρυσάνθη,

Πολὺ προῖ κάθουμαι «παρὰ θίνα ἄλλος ἀτρυνέται» δὲ δακρύζω· χαίρουμαι τὸ χρυσὸ φῶς πὸν σὲ λίγο θὰ φανῆ: Νὰ τοῦ πῶ, τὸ ἅγιο καλημέρα! Πῆρα τὸ 500 τεύχος. Πρωτοδιάβασα τὴν τραγωδία· τήνε βρῖσκω καλὴ κι ἄριστη, ἂν προτιμᾶτε. Δὲν ξαίρω σιηνικά, μὲλο πὸν ἤμουνα φίλος ἄριστος τῆς Κοτοπούλη καὶ τοῦ Βεάκη καὶ καλὸς καὶ τῆς «Κυβελίτσας»! Ἴσως σὲ κατηγορήσουνε ὅτι «δὲν ἔχεις σιηνικὴ δράση».

Καὶ ξανάρχουμαι στὴ δική μου τραγωδία. Βοηθήκανε ἀρκετὲς σελίδες. Ἡ καλή μας Ἡθῆ, μὸν τᾶστευλε. Κι ἂν τήνε βλέπεις ρώτησε:— Θυμᾶται πὼς τέλειωνα; Τί λύση ἔδυνα; Γιατί ἂν ἔχω χέρια κ' ὑγεία θὰ τὴν ξανακοιτάξω. Τί ἔχετε σνεργασία μου; (.....)

Μὲ ἀπειρη ἐχτίμηση

ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

10 Μαρτίου

1965 — Λεμεσὸς

Φίλε Κε Χρυσάνθη,

Εὐχαριστῶ γιὰ τὸ περιοδικό. Τὸ διάβασα καὶ σοῦ γράφω.

Τὸ Λουκὴ Ἀργίτα δὲν τότε γνώρισα' εἶχα διαβάσει μόνον δυὸ του βιβλία. Ὅττερά χάθηκε στὴν πολιτικὴ κοινίστρα.

Ὁ Π. Παναγιωτοῦνης εἶναι Κύριος; Πάντως θάθελα τὴ διεύθυνσή του, γιὰ ἓνα εὐχαριστῶ. Ἄδικεὶ κάπως τὸ Β. Μιχαηλίδη.

Τὸ σημεῖομά σου γιὰ τίς γυναῖκες πὸν γράφουν ἐδῶ, πολὺ καλό. Καὶ ἰδίως ἡ πεζογράφος Σολωμονίδη καὶ ἡ ποιήτρια Πίτσα Γαλάζη.

Συγχαρητήρια καὶ γιὰ τὸ ἐπίγραμμα σου—Λαμίας. Ἐγώ; Χάλια... Μὰ σὲ ἄλλες ὥρες.

Νὰ σοῦ στειλῶ κ' ἓνα μου ἢ δυὸ ποιήματα; Χαρετισμούς στοὺς φίλους καὶ πάλι μὲ τὰ Εὐχαριστῶ καὶ τὴν ἐχτίμησή μου

ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

Λεμεσὸς

5 Ἀπριλ. 65

Φίλε Κε Χρυσάνθη,

Νὰ μὲ συγχωρεῖς! Ἐπαθα μεγάλη ζημιὰ — μὲ τὰ χαρτιά μου — Διάλεξε ἀπὸ τὸ Ν. Κ. ὅτι θέλεις· ἂν ὄχι, παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιστραφῆ.

Διαβάστηκε στὸ Κάϊρο — ἀπὸ τὴν Κα Δημόπουλου — χρόνος ἐπέτειος θανάτου τοῦ Ν. Κ. Γιορτὴ ἢ Κρητικὴ Ἀδελφότητα — ἐγὼ οὔτε πῆγα.

Πάντως σύντομα θὰ σὲ ξαναθυμηθῶ. Μόλις γαληνέψει ἡ ψυχὴ μου.

Καὶ χίλια εὐχαριστῶ.

ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

Λεμεσὸς

5 Ὀκτωβρίου

1965

Φίλε Χρυσάνθη

Μόνον λίγες γραμμὲς ἀπάντησέ μου τί προτιμᾶς:

1ο ἀρκετὲς ἐπιστολὲς τοῦ Δ. ΒΟΥΤΥΡΑ.

2ο » » τοῦ Σ. ΣΚΙΠΗ.

3ο ένα λιγότερο ποίημά μου.

Αυτά έχω έτοιμα: μόλις πάρω το γράμμα σου θα τα ταχυδρομήσω συστημένα.

Σήμερα; 'Ο Α' Βαλκανικός κι' εγώ παρέλασα με τη φουστάνελλα μου. 'Τηρέτησα 1913 στα εύζωνικά! Που χρόνια και πού καιροί...

Σήμερα τρέμω από κούραση.

Ηύρα και πολλές σελίδες μου από την Τραγωδία μου: «Πέρα απ' τα Σχήματα». Παρακαλώ — (.....)

Χίλια ευχαριστώ
ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

9 'Οκτωβρίου 1965

Λεμεσός

Φίλε Χρυσάνθη,

Χτές βράδυ πήρα και τον αρ. 61 — ευχαριστώ κι' ιδιαίτερα, γιατί θυμήθηκες τον Valery. Σου στέλλω και τις επιστολές του Σκίπη' όσες ήρα. Τώρα — κάπου αναφέρει το Χουμουζιο — ως παραλειφθή. 'Επίσης στο Βουτυρά — εκεί πού πειράζοντας το Σπαταλά (.....) νομίζω πως πρέπει να λείπει — —

Σύμφωνοι και όλο κατατάσσω. Ηύρα και ποιήματα του Εύστράτιου Νέου. Να τα θέλεις; Είναι αφιερωμένα σ' έμένα—

Και για την τραγωδία μου: «Πέρα απ' τα σχήματα» θα σου στείλω τα χειρόγραφα. Δέ θέλω ν' αλλάξω, ούτε την αφιέρωση. Και θα προσπαθήσω να βρω το τέλος. Γιατί τόσοι θίασοι δέν άνεβάσανε τα δικά μου «Πύργος της Βαβέλ» και «'Αροδαφνούσα»; Νομίζω πως αξίζει ή δοκιμή.

Τό μικρό ποίημά μου θα τό στείλω αύριο ή μεθαύριο. Τώρα κουράστηκα.

Τά χειρόγραφα κάνε τα ότι θές.

Χίλια ευχαριστώ
ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

* * *

Δέ σκοπεύω να προχωρήσω σε λεπτομερή σχόλια. Αυτά θάχανε σημασία αν είχαμε μαζεμένο ένα μεγάλο μέρος της πλούσιας σε αριθμό και ύλικό αλληλογραφίας του ποιητή. 'Ελπίζω πολύ σύντομα να μαζέψω με άλλους φίλους και θαυμαστές του ποιητή, ό,τι έδω κι' εκεί βρίσκεται δικό του. Πάντως προσωπικά θα δημοσιέψω σύντομα επιστολές που πήρε ό ποιητής από τό Σκίπη, Βουτυρά και Βλαστόν, όπου ό μελετητής θα βρη πολλά ν' αναφέρονται στον ποιητή και τό έργο του δίπλα στ' άλλα όλα ενδιαφέροντά ζητήματα και θέματα νεοελληνικής λογοτεχνίας.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΤΑ ΦΑΝΑΡΙΑ ΘΥΜΟΥΝΤΑΙ

(διήγημα)

Τό περιμέναμε. Μόνο πού τό περμέναμε όλοι άργότερα κι' έτσι μās ήρθε άπροσδόκητα νωρίς. Μās ήρθε χαράματα με τή μονότονη φωνή τών όμηλητών του ΡΙΚ και με τὰ χωνιά τών έπακουριών: ό κατ' οίκον περιορισμός πλανιόταν πάνω άπ' όλη τήν πόλη.

«Καληνύκτα μητέρα» είπε σιγανά ό Νίκος και πέρασε στο μικρό του δωμάτιο. Εάπλωσε στο κρεβάτι του, τό μάγουλό του στο κρύο μάγμαρο του περιβαζιού, και κύτταζε τόν ούρανό πίσω από τὰ σίδερα του παράθυρου. Τάρεσε νά άφουγκράζεται τή νύκτα και τό σκοτάδι. «Άπρίλης μήνας, άνοιξη σου λέει, κι' ό ούρανος φτωχός από άστρα». Κάτι τέτοια του κατέβαιναν. Ένα πεφταστέρι διάσχισε τό σκοτεινό διάστημα. Τὰ μάτια του Νίκου κρυφόπαιξαν γιά λίγο, ύστερα άνοιξε τό μικρό του άμπαζούρ και πήρε τό βιβλίο τό άνοιγμένο δίπλα στο προσκεφάλι του.

Έκείνη τή στιγμή μπήκε ό πατέρας κι' είπε ξερά: «Ή μητέρα σου βάρεσε, πολύ βάρεσε». Τίποτ' άλλο. Άμέσως έφυγε. Δέν ήθελε νά δη τὰ δάκρυά του.

Ό Νίκος τόν άκολούθησε στο δίπλανό δωμάτιο. Ένα άδύνατο ήλεκτρικό φάτιξε τό κουρασμένο χλωμό μέτωπο τής μάνας. Τὰ μαύρα μακριά μαλιά της σχημάτιζαν γύρω από τό πρόσωπό της μιá θλιμμένη κορνίζα ενώ πίσω από τὰ μισανοιγμένα χείλη της γυάλιζαν τὰ ώφραία κατάσπρα δόντια της, κι' έσφιγγαν, κι' έσφιγγαν κι' έπνιγαν τις κραυγές από τόν πόνο.

«Έτρεξε κοντά της. Μητέρα, μητέρα...» Τὰ μάτια του στραγγύλευαν κι' άρχισαν νά τής ψάχνουν τό πρόσωπο. Ό πατέρας πλησίασε κι' εκείνος και κάτι μουρμούρισε. «Όλα, όλα τάλλα ναι, μά όχι αυτό, όχι αυτό», ψέλλιζε ή μάνα. Προσπάθησε νά άνασκηθής αλλά οι δυνάμεις της τήν ξεγέλασαν. Πώς νά έμποδίση τό Νίκο από τό νά πάη νά φωνάξη τό γιατρό; Αυτό θά σήμαινε νά περάση μέσ' άπ' τούς δρόμους του κατ' οίκον περιορισμού, κι' οι δρόμοι του κατ' οίκον περιορισμού σημαίνει κάννη πού σημαδεύει, σημαίνει σχεδόν σίγουρο θάνατο. Ή μάνα τάκουσε πού τόλεγε τό ραδιόφωνο, όποιος παραβή τό νόμο θά τουφεκίζεται. Τώγραφαν κι' οι έφημερίδες μιá εκείνη ήταν άγοράματη. Κι' οι δυνάμεις της τήν άφηναν και δέν τής έμενε παρά νά κλαίη, νά κλαίη και τό βλέμμα της νά ικετεύη τό Νίκο νά μη φεύγη.

Κάτω από τό κτρινωπό φώς του ποδηλάτου ό δρόμος γυάλιζε σά φίδι. Φίδι. Άλήθεια, ποιá ήταν ή τελευταία φορά πού είδα φίδι; Ού... Όχι! Δέν είδα άκόμη άληθινό φίδι. Τί λέω; Άφού είδα. Ναι. Μά ήταν τοσοδά μικρούτσικο. Τό κεφάλι του πήγαινε νά σπάση. Τὰ πόδια του άνεβοκατέβαιναν με τόν ίδιο έντατικό ρυθμό. Κι' ό δρόμος γυαλί. Τὰ φανάρια κρεμόντουσαν άπραγα επάνω στους στύλους και δέν μπορούσαν νά καλοκοιτάξουν τό σκοτάδι γιατί δέν έχουν μάτια.

«HALT!» Τό ποδήλατο σταμάτησε. Τό κτρινωπό φώς του έξέπνευσε. Τώρα μόνο τό δυνατό έκτυφλωτικό φώς ενός κλεφτοφάναρου κι' ένα περιστροφο νά γυαλίξη στα χέρια ενός στρατιώτη. Ό Νίκος δέν έβλεπε τίποτε. Του φάνηκε πώς πράγματι φυσάει, φυσάει και πώς μπροστά του σέφνεται, όχι στέκεται στρατιώτης, πώς σέφνεται ένα μεγάλο άληθινό φίδι. Και δέν άκουγόταν ούτε ό παραμικρός θόρυβος. Όλα σμίξανε και γίνανε βοητό άέρα και σφύριγμα φιδιού. Σύγχιση και σκοτάδι, ή άφρωστη μανούλα και ή νύχτα. Ή μανούλα. Μιά τέλεια κορνίζα τής θλίψης ή μήπως ένα πετυχημένο πορτραίτο τής ύπομονης. Ή μανούλα πιστεύει στο Θεό, σκεφτόταν ό Νίκος. Μά εγώ δέν πιστεύω, γι' αυτό πρέπει νά πάω νά φωνάξω τό γιατρό. «Νά τούς έξηγήσης...», άκουσε τή φωνή του πατέρα του, «νά τούς έξηγήσης και πρόσεχε, πρόσεχε...» «Πέραν λοιπόν, φίδι» είπε σιγανά, «βιάζομαι». «Τί είπες;» Μά ούτε πού πρόλαβε νά απαντήση. Ό στρατιώτης του τήν έδωσε κατάμουτρα και πρότεινε τό περιστροφο. Ό Νίκος τάβλεπε όλα νά στροβιλιζονται. Ό στρατιώτης μπροστά του χόρευε και τό κλεφτοφάναρο τρέκλιζε έδώ και εκεί σά μεθυσμένο. Οι σιαές τους άνακατώνονταν και στριφογύριζαν και πάνω από όλα ή φωνή του στρατιώτη βραχνή. Ό Νίκος προσπαθούσε νά έξηγήση τήν όλη κατάσταση. Για μιá στιγμή ό στρατιώτης μαλάκωσε.

«JUST A MOMENT...» φώναξε τόν άνωτέρό του. Πίσω από τό δυνατό φώς του φαναριού, καλυμμένη με τή σιαά φανερώθηκε άκόμη μιá σιλουέττα.

Οι σιλουέττες άρχισαν κάτι νά μιλούν στη γλώσσα τους και νά κουνούν τὰ κεφάλια.

«...A PUPIL?... DO YOU SPEAK ENGLISH...?»

«YES, I DO!»

«Άφού είναι έτσι τότες θά μπορούσες νά μās μεταφράσης κάτι... προχώρα...» Προχώ-

οσαν... Τὸ φῶς τοῦ κλεφτοφάναραν τοῦ ἐγλυφε τις ἐξογκωμένες πλάτες του. Πίσω του κάτι βήματα. Αὐτὰ ποὺ δὲν μπορούσε νὰ καλύψῃ τὸ σκοτάδι.

«Ἐδῶ».

Μὲ στὸ φωτεινὸ κύκλο πάνω στὴν ἄσφαλο φωσφορίζαν κάτι ἄσπρα στραβά γράμματα: «ΖΗΤΩ Η ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΗ».

Ὁ Νίκος κοντοστάθηκε. Δὲν ἤξερε τί νὰ πῇ. «Λοιπὸν;» ξεροκατάπτε, ἔβηξε καὶ τόπε. Εἶδε τὸ περιστροφὸ νὰ πλησιάζῃ στὸ στήθος του. Ἄκουσε τὸ περιστροφὸ νὰ μιλά. Δὲν ἤξερε πὼς τὸ περιστροφὸ ἔχει τέτοια χοντρή φωνή. «Ἐσὺ τὰ γραφες;» τὸν κύριεψε ὁ φόβος. «Κι' αὐτό;» Μίλησε τὸ φανάρι καὶ φώτισε κάτι χυμένες μπογιές καὶ κάτι ὀρνιθοσκαλισμάτα: ENIAIO ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΩΠΙΟ. Ἐθνικὸ εἶναι NATIONAL. Ἐνιαίο... ἐνιαίο; ἄς ποῦμε COMMON. Μά... μέτωπο; Ναι, μέτωπο εἶναι FOREHEAD, μὰ δὲν εἶναι αὐτό. Πὼς νὰ τὸ μεταφράσῃ; Πὼς; Νὰ τοὺς πῇ ἄλλα τῶν ἄλλων; Κι' ἂν αὐτοὶ τὸχουν ἤδη μεταφρασμένο; Ἄρχισε νὰ ἐξηγᾷ... Τὸν διέκοψαν. Δὲν ἤξερε ποῖος. Εἶδε κάτι δόντια νὰ γυαλίζουν. Τίποτα ἄλλο. «Νὰ πῆς στοὺς φίλους σου κι' ἅμα πιάσουμε κανένα νὰ γράφῃ κάτι τέτοια τότες...» Τὸ περιστροφὸ ἀγγιξε σχεδὸν τὴ μύτη τοῦ Νίκου. "UNDERSTAND?"

“YES, YES!”

Ἐπιτέλους ξεκίνησε. Σὲ λίγο θὰ κτυπήσῃ τὸ κουδούνι τοῦ γιαιτροῦ, γιὰ αὐτὸς δὲν πιστεύει στὰ θαύματα κι' ἡ μάνα του εἶν' ἄρρωστη. Τὸ φῶς τοῦ DEMON του ἔρριξε μιὰ φωτεινὴ λουρίδα καὶ μοίρασε τὴν ἄσφαλο σὲ δύο. Πιὸ πίσω μέσ' τὸ σκοτάδι ὁ ἴσκιος μὲ τὸ πηλίκιο σήκωσε τὸ περιστροφὸ καὶ σημάδεψε. "Ἐνα, δύο, τρία..."

Ἡ σιωπὴ κατασπαράχτηκε ἀπὸ τοὺς πυροβολισμούς. Ἡ φωτεινὴ λουρίδα ἔφυγε κι' ἡ ἄσφαλος ξανάσμιξε. Ὁ τροχὸς τοῦ ποδηλάτου στραμμένος πρὸς τὸν οὐρανὸν ἔδινε ἀκόμα στροφές. Ἀπὸ τὸ μισάνοιχτο ἄγουρο στόμα τοῦ Νίκου λίγο αἷμα. Κάτι θέλει νὰ πῇ: Μαμὰ ἢ κύριε γιαιτρέ...

Τὴν ἐπομένην ὅπως κάθε ἄλλη συνηθισμένη μέρα διατυμπάνιζαν τὴν εἶδηση ὁ πρωϊνὸς τύπος καὶ ἡ μονότονη φωνὴ τῶν ὀμηλῶν τοῦ ΡΙΚ. Ἦρθε καὶ στὸ σπίτι τοῦ Νίκου μὲ μιὰ μαύρη μαντήλα γεμάτη λυγμούς. Ἦρθε στὸ πρόσωπο τοῦ ἐπικουρικοῦ ποὺ ἔμπηγε τὴν κάννη τοῦ τουφεκιῦ του στὴ ραχοκοκκαλιά τοῦ πατέρα. Τὸν πυροβόλησαν γιὰ δὲν συμμορφώθηκε στὶς κλήσεις τοὺς νὰ σταματήσῃ. Ἔτσι ἔλεγε τὸ ἀνακονιωθέν. Ἔτσι τὸ μετάδωσε τὸ ΡΙΚ. Ἔτσι τὸ ἀνατίπωσαν οἱ ἐφημερίδες καὶ ὅλοι τὸ πίστευαν.

Καὶ μόνον ἄπραγα φανάρια παραπονοῦνταν στὸ Θεὸ ἐπειδὴ δὲν τοὺς ἔδωσε μιλιὰ!

ΤΑΣΣΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓΕΛΟΥ

Σ Ο Ν Ε Τ Τ Ο
ΕΔΩ ΑΠΟ ΔΙΣΚΟΠΟΤΗΡΑ...
(QUA SI FA ELMI DI CALICI)

Ἐδῶ, ἀπὸ δισκοπότηρα κάνουν σπαθιά καὶ κρᾶνη
Καὶ τ' ἅγιο αἷμα τοῦ Χριστοῦ πουλοῦν μὲ τὸ κροντήρι
Βέλη κι' ἀσπίδες γίνεται τ' ἀκάνθινο στεφάνι
Κι' ἡ πονεμένη Του μορφὴ σὲ μᾶς πάλι θὰ γείρει.

Τὸ πόδι του στὴ χώρα αὐτὴ ποτὲ νὰ μὴν πατήσει
Γιατὶ τ' ἄχραντο αἷμα του θὰ τιναχτεῖ ὡς τ' ἄσπρα
Παζάρεψαν τὴν πέτσα του στὴ Ρώμη καὶ στὴ Δύση
Κι' ἡ πίστη κι' ἡ συγχώρεση σφαλίξανε σὰν κάστρα.

Ἄν ἦτανε ποτὲ μου ἐγὼ ν' ἀπαρνηθῶ τ' Ὁραῖο
Γιατὶ σκόρπους ἢ σκέψη μου γεννᾷ σὲ τέτοια χώρα
Σὰ Μένδουσα ὑπέρπλουτη θάτρωγα θῦμα νέο
Μὰ ὁ Κύριος κι' ἡ φτώχεια μου μὲ προσστατεύουν τώρα.
Πατρίδα μου, στὴν ἀρετὴ πάντα μ' εἶχες προτρέψει,
Στὸν τίμο ἀγῶνα τῆς ζωῆς: κι' ἄσ' τὴ χλιδὴ νὰ ρέψει!

FINIS

Ὁ Μιχαὴλ — Ἄγγελός σου στὴν ΤΟΥΡΚΙΑ.

Μετ. ΝΙΚΟΣ ΣΠΑΝΙΑΣ

ΕΚΑΤΟ ΤΡΙΑΝΤΑ ΓΙΑΠΩΝΕΖΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Δ) ΕΙΚΟΣΙ ΝΕΩΤΕΡΑ ΓΙΑΠΩΝΕΖΙΚΑ
T A N K AΜετ. από τ' αγγλικά
ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΜΕΙJI

1

Στόν κήπο μου
δίπλα - δίπλα
φυτά ντόπια και ξένα
αΐξάνουν μαζί.

2

“Ολοι διαβάζουν” στις εφημερίδες
τά γεγονότα βλου τοῦ κόσμου
χωρίς νά σ' ὀδηγοῦνε πουθενά:
κάλιο ποτέ νά μὴν τὰ γράφαν.

ITÔ SACHIO

3

“Όταν οἱ γελαδάρηδες
θά γράφουν στίχους
νέες τεχνοτροπίες
θά ξεπηθήσουν
μέσ τόν κόσμο.

4

Μήτε ψηλά βουνά
ἢ λόφοι χαμηλοί:
στά σύνορα τῆς γῆς
μπροστά στά μάτια μου
πέφτουνε πέφτουν οἱ οὐρανοί.

5

“Έχω ἐγκαταλείψει
τῆ χώρα τῶν ἀνθρώπων
κ' ἦρθα στό χωρο αὐτό
πού τ' ἄσπρα κύματα
χωρίζουνε τῆ γῆ στά δυό.

6

Πέρα ἀπό τήν πίσω πόρτα
τίποτα νά δῆς.
Κρύο καί παγωνιά:
συννεφιασμένος ἥλιος γέρνει
στις μαραμμένες καλαμιές.

MASSAOKA SHIKI

7

Σκέφτηκα νά κάμω
κιγκλίδωμα γιά τὸ φεγγαρολόλουδο.
ὦ! μόλις ἡ ζωὴ μου
θά κρατήσῃ ὡς τὸ φθινόπωρο.

SAITÔ MOKICHI

8

Μαραμένοι ἀνθοὶ τοῦ κλήματος
σκορπιοῦνται κάτω
στὴν βουνοπλαγιά:
τὸ κάλεσμα περιστρωῶς
τόσο εἶναι μακρινό!

9

Τὸ λαμπρὸ κόκκινο
τῆς γατίσιαις γλώσσαις:
τὸ χέρι ἀγγίζει το καὶ τότε
ἀρχίζω νά γνωρίζω
τούτη τὴν ἀθλιότητα.

ISHI KAWA TAKUBOKU

10

Κρατώντας τὴν μάνα στόν ὄμο
ἔτσι γ' ἄστειο,
βήματα τρία: μετὰ ἔρω —
εἶναι τόσο ἀλαφριά.

11

Δουλεύοντας δουλεύοντας,
στό βίο μου ἀκόμα μιά χαρά.
μ' ἄδειο τρόπο ἀτενίζω
τ' ἄδεια χέρια μου.

12

Μέσ τὸ χιόνι
σωρεμένο ἀπαλά
καίνε μάγουλα θεομά:
ἀγάπη, γιά μέ.

13

Σήμερα οί φίλοι μου
 μού φάνηκαν πώς είχαν
 πιά πολὺ ἐπιτύχει ἀπὸ ἐμέ.
 Ἀγόρασα λουλούδια
 στὴ γυναίκα μου τὰ πάω
 γιὰ νὰ νοιώσῃ εὐτυχισμένη.

14

Σὲ μὰ μονάχα νύχτα
 ἦρθε ὁ θυελλώδης ἄνεμος
 κι' ἔστησε ὡς ἀπάνω ἐκεῖ
 πρόχωμα μὲ ἄμμο,
 γιὰ ποιὸν τὸ μνήμα αὐτό;

15

Ἀπ' τὰ παράθυρα τοῦ τραίνου
 μακρὰ πρὸς τὰ νότια
 τοὺς λόφους πάνω ἀπ' τὴ σκεπὴ μου
 σιγὰ - σιγὰ πιά ξεχωρίζω
 καὶ σφίγγεται ὁ λαιμὸς μου.

16

Γράφω στὴν ἄμμο
 τ' ὄνομα «μεγάλος»
 χίλιες δυὸ φορές.
 Γιὰ νὰ ἐπιστρέψω σπῆτι
 χωρὶς τίς σκέψεις τοῦ θανάτου.

WAKAYAMA BOKUSUI

17

Πόσο μακρὰ
 τ' ἄσπρο πουλί!
 Θάλασσα κι' οὐρανὸς
 γλαυκοί: καθάριο
 ταλαντεύεται ἄκομα.

18

Σὰ φλύαρο ρεῦμα
 ἢ κλήση τοῦ πουλιοῦ
 πέρα ἀπ' τὰ πεῦκα
 καὶ τίς βουνίσιας κεραιάς:
 βουνόκολλοι, γιόμα.

19

Κοιμᾶται ὁ λόφος:
 στὰ πόδια του κοιμᾶται
 ἢ θάλασσα:
 στὴ μακρινὴ πηγὴ
 ἐγὼ ταξιθεύω.

20

Δίπλα μου τ' ἄγρια
 τοῦ φθινοπώρου τ' ἄνθη
 σφυρίζουνε ἀπαλὰ —
 «Πόσο μού εἶναι ἀγαπητὰ
 ὅσα πεθαίνουν».

(συνεχίζεται)

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΗΣ ΚΤΗΡΟΥ

ΣΤΡΑΔΙΚΙΩΤΗΣ ΤΖΙΑΙ ΠΡΑΜΑΤΕΥΤΗΣ

- Στραδικιώτης τζαί πραματευτής μὰ σ' ὄρατὰ περπατοῦσαν.
 Στραδικιώτης ἐπρωγούθησε τραούδια τοῦ πολέμου.
 Τραγούδησε Πραματευτής τραούδια τῆς ἀγάπης.
 — Πολλὲς Μάρτες ἐφίλησα τζαί Μάρτες τζαί Μαρτίες
 Μὰ σὰν τῆς Μάρτας τὸ φιλὶ ἔτσι φιλὶ δὲν εἶδα.
 — Πέ μου, μωρὲ Πραματευτή, πού πλέφτει τούτ' ἢ Μάρτα;
 — Πού τὸ μαυροάνθεμα τζαί πού τὸ Σαλονίκι,
 Πῶσαι τοὺς δώδεκ' ἀδελφοὺς τοὺς τρανταδικὸ ἀντραέλφους,
 Τοὺς δεκαοχτῶ βλεπάτουρους τζαί τὸ στραδικιώτην ἄντραν.
 — Ὅλάν μωρὲ πραματευτή,
 Τὰ πέταλα τῆς μούλας σου ἴντα τριγυλλοκοποῦσιν.
 Ἐδίωψεν ὁ πραματευτής νὰ δῇ 'τζεῖ πού τοῦ λάλεν
 Τζαί τὸ σπαθὶν του τάβρισεν, κόβκει τὴν τζιεφαλήν του.

ΧΡΙΣΤΑΚΗΣ Τ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ

(Ἰπαγόρευση: Θεωρῆ Παληομούχταρου, Ἀγία Μαρίνα Χρυσοχούς, ἐτῶν 80).

Κ Α Ο Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΟΗΕ

(Σχόλιο του ΡΙΚ στις 19.12.65)

Μετά ημέρας και νύκτας πολλές συζητήσεων εις τὸ προσκήνιον καὶ διαπραγματεύσεων εις τὸ παρασκήνιον ἐκλήθη ἡ κυρία Πολιτικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν νὰ λάβῃ θέσιν ἐναντι τῶν ἐνώπιόν της σχεδίων ἀποφάσεως διὰ τὸ Κυπριακόν.

Ἐίχε προηγηθῆ τὰς πρώτας διὰ τὴν Κύπρον ὥρας τῆς ἡμέρας ἡ ψηφοφορία ἐπὶ τοῦ σχεδίου ἀποφάσεως τῶν ἀδεσμεύτων. Πρῶτα φωνὴ πρὸς παράγραφον ἐψηφίσθη πρῶτον κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἀφγανιστάν, ὡς σύνολον δὲ ὕστερον. Καὶ ὡς σύνολον ὑπερψηφίσθη ὑπὸ 47 κρατῶν-μελῶν τοῦ Ὄργανισμοῦ καὶ κατεψηφίσθη ὑπὸ 33, ἐνῶ ἀπέσχον 51. Τὰ 33 κράτη ποὺ κατεψήφισαν εἶναι ἡ Ἀλβανία, τὸ Πακιστάν, τὸ Ἰράν, ἡ Λιβύη, ἡ Τουρκία καὶ αἱ Ἠνωμένα Πολιτεῖαι. Ἀπέσχον μεταξύ ἄλλων ἡ Σοβιετικὴ Ἐνῶσις, τῆς ὁποίας ὁ ἀντιπρόσωπος εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν δὲν ἔλαβε εἰς καμμίαν περίπτωσιν φέρε τὸν λόγον, ἡ Μεγάλῃ Βρετανία καὶ ἡ Γαλλία.

Ἄλλ' αἱ Ἠνωμένα Πολιτεῖαι δὲν κατεψήφισαν ἀπλῶς τὸ σχέδιον ἀποφάσεως ὡς σύνολον, κατεψήφισαν καὶ παραγράφους τοῦ ψηφίσματος ἐκ τοῦ σχεπτικῆς ὁμοῦ μόνον μετ' ἄλλων πέντε κρατῶν, παραγράφους ὡς αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ (ἐξαναγκασθέντος ἤδη εἰς παραίτησιν) Μεσολαβητοῦ δρος Πλάζα καὶ εἰς τὸν Χάρτην τῶν Μειονοτικῶν δικαιωμάτων.

Καὶ ἐνῶ ἡ ἴδια ἡ Τουρκία δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν παραγράφων ψηφοφορίαν, αἱ Ἠνωμένα Πολιτεῖαι κατεψήφισαν καὶ τὴν ἀπλὴν μνείαν τοῦ γεγονότος ὅτι ὑπεβλήθη ἔκθεσις ὁρισθέντος ὑπὸ τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν μεσολαβητοῦ ἢ ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Κύπρου συνέταξε χάρτην γενναϊοδωρον περὶ μειονοτικῶν δικαιωμάτων... Κατεψηφίσθη καὶ ἡ ἔκθεσις μεσολαβητοῦ καὶ ἡ αὐτοδέσμευσις τῆς Κύπρου ὅπως ἐφαρμόσῃ πλήρως τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα δι' ὅλους τοὺς πολίτας, ἀνεξαρτήτως φυλῆς ἢ θρησκευματος καὶ ὅπως διασφαλίσῃ τὰ μειονοτικὰ δικαιώματα.

Καὶ ἀπέσχε ἡμῶς μετὰ τῶν ἄλλων μεγάλων

δυνάμεων ἐκ τῆς ψηφοφορίας ἐπὶ παραγράφου τοῦ διατακτικῆς μέρους, διὰ τῶν ὁποίων διεκηρύσσεται ὅτι ἡ Κύπρος δικαιούται ἀπολύτου κυριαρχίας καὶ πλήρους ἀνεξαρτησίας ἀνευ οἰασθῆποτε ξένης ἐπεβάσεως ἢ ἀναμίξεως. Τὸ σύνολον δὲ τὸ κατεψήφισε, μόνη ἐκ τῶν μεγάλων.

Τί νὰ ὑπεθυμίσωμεν; Ἀρκοῦμεθα εἰς τὸν λόγον τοῦ Ἀμερικανοῦ ἀντιπροσώπου ἐνώπιον τῆς ἐφ' ἑταιρῆς συνόδου τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἐπὶ τοῦ Βιετναμικοῦ, λόγου ὁ ὁποῖος διενεμήθη ὑπὸ τῶν Ἀμερικανικῶν Ἐπιτροπῶν Πληροφοριῶν μετὰ τὸν ὑπότιτλον «δήλωσις ἐπὶ τῆς Ἀμερικανικῆς πολιτικῆς». «Αἱ ἐνεργεῖαι μας» διεκήρυξε μετὰ πάθους ὁ τέως Ἀνάτολιος Δικαστὴς «ἐκκινουῖν ἀπὸ τὴν βαθεῖαν πεποιθησὶν μας ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτοδραστηρίας, διὰ τὴν ὁποίαν συχνὰ γίνεται λόγος ἐδῶ, ἡ ἀρχὴ ὅτι ἐν ἔθνος δικαιούται νὰ ἀποφασίσῃ διὰ τὸ μέλλον τοῦ ἀπληλαγμένου ἐξωτερικῆς πίεσεως ἀποτελεῖ μόνόθεν διὰ τὴν εἰρήνην καὶ εὐτυχίαν ὅχι μόνον τῶν χωρῶν τῆς Νοτιοανατολικῆς Ἀσίας ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν μικρῶν χωρῶν τοῦ κόσμου...».

Ἀλλὰ κατεψηφίσθη τὸ ὑποβληθὲν διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ κυριαρχίας τῆς μικρᾶς χώρας Κύπρου ψήφισμα, διότι — κατὰ τὴν αἰτολογίαν ποῦ ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ Ἀμερικανὸς ἀντιπρόσωπος πρὸ τῆς ψηφοφορίας — τὸ ψήφισμα δὲν γίνεται ἀποδεκτὸν ὑπὸ τῆς Τουρκίας...

Καὶ κατεψηφίσθη ὑπὸ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τὸ ψήφισμα, κατεψηφίσθη κατ' οὐσίαν αὐτὸς ὁ Χάρτης τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, διότι περὶ αὐτοῦ πρόκειται, ἐπειδὴ εἶχεν ἀντιρροήσεις ἡ Τουρκία.

Ἐνῶ αἱ ὑπόλοιποι μεγάλα δυνάμεις ἀπέσχον, ἡ Βρετανία, ἡ Γαλλία τοῦ Ντεγκὼλ ποῦ ἔδωσαν αὐτοδιάθεσιν εἰς τὴν Ἀλγερίαν διου ἔξων πέραν τοῦ ἑκατομμυρίου Γάλλοι, ἡ Σοβιετικὴ Ἐνῶσις, ποῦ ἐνεφανίζετο προστάτις τῶν ἀγωνιζομένων διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν λαῶν.

Καὶ ἐψηφίσαν ὑπὲρ τοῦ σχεδίου ἡ Τανζανία καὶ ἡ Γκάνα, ὁ Ἰσημερινὸς καὶ τὸ Τόγκο, ὅλα τὰ νέα κράτη, τὰ μικρὰ καὶ πτωχὰ καὶ παθόντα κατὰ τὸ παρελθόν ἀπὸ τοὺς μεγάλους, ὅλοι οἱ λαοὶ ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴν Ἠπειρὸν μέχρι τῆς Ἀσίας ποῦ πλοῦτον καὶ ἰσχυρὸν δὲν ἔχουν, ὅλα τὰ κράτη ποῦ θεωροῦνται ὑποανάπτυκτα

ἐψήφισαν ὑπὲρ τοῦ σχεδίου, ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἐνὸς μικροῦ λαοῦ καὶ κατεψήφισαν αἱ Ἠνωμένοι Πολιτεῖαι καὶ ἀπέσχον αἱ Εὐρωπαῖκαι χῶραι, ἡ ἔχουσα παραδόσιον πολιτισμοῦ παρρησιασμένη Εὐρώπη καὶ ὁ νέος δῆθεν κόσμος, ἀπέρριψαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Κύπρου.

Καὶ ἀπέδειξαν ὅτι τίθενται εἰς τὸ περιθώριον ὄχι διότι δὲν ἔχουν τὴν μεγάλην ἰσχὴν ἀλλὰ διότι δὲν διαθέτουν τὸ ἡθικὸν σθένος, ὄχι διότι δὲν διαδραματίζονται ἀνὰ τὸν κόσμον σημαντικῶν ῥόλων, ἀλλὰ διότι αὐτοὺς ὁ ῥόλος δὲν εἶναι σπουδαῖος, ὄχι διότι δὲν προχωροῦν πρὸς τὸ διάστημα ἀλλὰ διότι ἀντιστρατεύονται τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Συνεχίζεται ἀπόψε ἡ συζήτησις εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν. Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἡ συζήτησις ἔληξε. Γνωρίζομεν ὅτι τὴν συμπαράστασιν τῆς διεθνoῦς κοινῆς γνώμης τὴν ἔχομεν, ὅπως ἔχομεν καὶ τὴν ἔχθραν τῶν μεγάλων. Γνωρίζομεν ὅτι ἡ λύσις δὲν θὰ ἔλθῃ εὐκόλως, διότι μᾶς ἀντιστρατεύονται οἱ ἰσχυροί. Γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰς ἰδικὰς μᾶς δυνάμεις, ὡς Ἑλληνισμός, θὰ στηριχθῶμεν, ὑπὸ τὴν συμπαθῆ παρακολούθησιν καὶ ἡθικὴν συμπαράστασιν τῶν μακρῶν τῶν ἰσχυρῶν στρατοπέδων, τῶν μακρῶν τῶν μεγάλων συμφερόντων, τῶν μακρῶν τῶν ἀθεμίτων συναλλαγῶν. Καὶ γνωρίζομεν ὅτι τελικῶς θὰ κερδίσωμεν, διότι ἐφάνη ὅτι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἀνθρώπου ὑπερασπίζομεν, ὅτι τὴν δικαιοσύνην ζητοῦμεν, ὅτι μὲ τὴν ἱστορίαν βαδίζομεν. Οἱ ἄλλοι ἄς μετροῦν τὸν χρυσὸν ποῦ διαθέτουν ἢ ποῦ κερδίζουν καὶ ἄς συναντῶνται εἰς τὸ διάστημα. Ἐδῶ εἰς τὴν Γῆν μᾶς πατῶμεν στερεὰ τὰ πόδια, αὐτὴν διαφεντεύομεν, δι' αὐτὴν εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ θυσιασθῶμεν...

Ἐπιπρόσθετον: Εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν ἐπανελήφθη ἡ ψηφοφορία τῆς Πολιτικῆς Ἐπιτροπῆς. Μόνον ἡ Λιθὴ, ἡ ὁποία εἰς τὴν Πολιτικὴν Ἐπιτροπὴν κατεψήφισε τὸ φιλοκυπριακὸν ψήφισμα, ἀπέσχε εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΛΑΙΟΜΕΧΙΤΗΣ

Ο ΑΛΕΞ. ΠΑΛΛΗΣ ΣΤΟΝ ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗ

κι' ἔνα ἀνέκδοτό του ποίημα

Ὁ Ἀλέξανδρος Πάλλης διατηροῦσε ἀπὸ τοῦ 1930 στενὴ ἀλληλογραφία μὲ τὸν Ἀλιθέρη, ἀντήλασσε εὐχετήριες κάρτες καὶ ἐπιστολές, σὲ μιά ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὁ ποιητὴς στέλλει τὸ ἀκόλουθο ποίημά του, τὸ ὁποῖον, παρ' ὅλας τὶς ἔρευνές μου, δὲν πέτυχα νὰ συναντήσω πουθενὰ δημοσιευμένο.

Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

22 Μάρτη 1934.

20, Aigburth Drive
Liverpool.

Φίλε Ἀλιθέρη,

Ἄπειρα σπολλάτια γιὰ τὸ γράμμα σου, τὰ βιβλία καὶ τὰ συμπαιθητικά σου λόγια. Ἀπὸ τοὺς στίχους σου διάβασα ἀρκετοὺς καὶ θὰ ξαναδιαβάσω ἀκόμα.

Σοῦ στέλλω μερικοὺς στίχους. Ἄν νομίζεις πὼς ἀξίζουν τὸν κόπο τύπωσέ τους σὲ κανένα περιοδικό σας.

Λυποῦμαι ποὺ δὲν μπορῶ νὰ γράψω περισσότερα.

Ἄσπασμός

ΑΛΕΞ. ΠΑΛΛΗΣ

ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ

Γ Η

Γιατὶ ἡ σκαρτάδα ἀφτὴ μᾶς σφαῖρα,
δετὴ ἀπ' τὸν ἥλιο μ' αὐλὴ κλωνιά,
μονότονα ἄσκαπα ἔτσι νύχτα μέρα
τυφλὰ μὲς στὸ κενὸ γυρνᾷ;

Ἔτσι ὅπως σὲ παλιούς καιροὺς γυρνοῦσαν
στοὺς μύλους μὲ τὰ μάτια σφαλιστὰ
ἄλογα καὶ μουλάρια, καὶ θερροῦσαν
πὼς ὄλο πᾶν μπροστὰ;

ΑΛΕΞ. ΠΑΛΛΗΣ

Ἐπειδὴ τὸ ποίημα αὐτὸ δὲν δημοσιεύτηκε στὰ λογοτεχνικά περιοδικὰ τῆς Αἰγύπτου, θάτανε χρήσιμο οἱ ἐρευνητῆς, ἂν τύχῃ καὶ τὸ βροῦνε κάποιον τυπωμένο νὰ προβοῦν στὴν ἀνάλογη ἀνακοίνωσιν.

ΜΙΧΑΗΛ ΠΙΣΣΑΣ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΓΝΩΜΙΚΩΝ

Ὁ Πόλεμος

Εἶναι φυσικὸ τὸ φαινόμενο τοῦ πολέμου νὰ θεωρῆται ὡς κάτι τὸ ἀποτρόπαιον, ἀφοῦ τὰ ἀποτελέσματα τίποτ' ἄλλο δὲν χαρίζουν στὴν ἀνθρωπότητα παρὰ ὀδύνην καὶ παραγμὸν, ἀποτελέσματα ποὺ πολὺ ὀμὰ ἀπέδωσε ὁ μέγας φιλέλληνας ποὺ θυσίασε τὴ ζωὴ του σ' ἓνα ἀπὸ τοὺς πῖθ δίκαιους πολεμικοὺς ἀγῶνες τῆς ἀνθρωπότητος — στὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. « Ὁ Πόλεμος », λέει ὁ Λόφοδος Βύρων, « εἶναι συμπόσιον γυπῶν καὶ ἀπόλεια ὑπάρξεων ». Ἡ φθορὰ καὶ ἡ ἀποσύνθεσις εἶναι λοιπὸν τὰ πρῶτα καὶ κύρια χαρακτηριστικά τοῦ πολέμου. Ὅσο σκληρὸς ὅμως καὶ ἀδυσώπητος κι' ἂν εἶναι ὁ πόλεμος, τὸ αἱματοκύλισμα στὸ ὁποῖο ὀδηγεῖται, δὲν εἶναι ἡ μόνη πλευρὰ του ποὺ ἐξετάζεται κατὰ καιροὺς ἀπὸ τὶς μεγάλας ἀνθρώπινες διάψεις. Ὁ μέγας Πλάτων σοφὰ συνέπτυξε

την βασική αιτία του πολέμου στο ένα μεγάλο άδηράγο τέρας του εγωισμού που τυραννεί την ανθρωπότητα: «Διά γὰρ τὴν τῶν κτημάτων κτησὴν πάντες οἱ πόλεμοι ἡμῖν γίνονται».

Ἔτσι οἱ ἀδυναμίες, οἱ φιλοδοξίες καὶ τὰ συμφέροντα τῶν λίγων ἀνθρώπων πύχουν τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀρχή, ὀδηγοῦν στὸ μακελειὸ ἀναριθμητοῦς ἀνίδεους, ἀπρόθυμου τρομοκρατημένους ἀνθρώπους. Καὶ παρὰ τὴν ἐπίσημη δῆλωση μέσα στὸ Διεθνὲς Δίκαιο, ὅτι «Μόνο αἱ πολιτεῖαι θεωροῦνται ὡς ἐμπόλεμοι, ὄχι οἱ ὑπῆκοοι των», ἐν τούτοις ἀνθρώπος σκοτώνει συνάνθρωπο, χωρὶς νὰ τοῦχη φταίξει, χωρὶς νὰ τὸν μισεῖ, χωρὶς νὰ τὸν ξερεῖ. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε, τὰ πῖθ πολλὰ ἀποφθέγματα πάνω στὸν πόλεμο εἶναι σφοδρὰ κατηγορητήρια ἐναντίον τοῦ ὀλέθριου αὐτοῦ φαινόμενο. Λέει ὁ Γάλλος μυθιστοριογράφος τοῦ 19ου αἰῶνος Ὁκτάβιος Φεγιέ: «Ὁ πόλεμος εἶναι ἓνα μεγάλο κακὸ πὸν ἀτιμᾶζει τὸ ἀνθρώπινον γένος». Καὶ ὅταν ἀκόμα ἡ γνώμη προέρχεται ἀπὸ ἀνθρώπους πὸν πρωτοστάτησαν σὲ ἐπαναστάσεις, ὅπως ἦταν ὁ Σαμουὴλ Ἄδαμς, πρωτοστάτης τῆς Ἀμερικανικῆς ἀνεξαρτησίας, δὲν ἀκοῦμε παρὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταδίκη τῆς ἐξόντωσης: «Ὁ πόλεμος βροίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς δικαιοσύνης». Μὲ ἄλλα λόγια, ἀνάγκη γὰρ τὴν παράνομη, βίαιη λύση τοῦ πολέμου δὲν θὰ ὑπῆρχε, ἀν οἱ ἀνθρώποι διοικοῦσαν δίκαια καὶ ἀμερόληπτα.

Ἄλλὰ κ' ὅταν ἀκόμα μάχονται γιὰ νὰ δώσουν λύση στὶς διαφορὲς τους, ἡ ἀδικία κατὰ τὸν Τάκτο εἶναι καὶ πάλι χαρακτηριστικὸ φαινόμενο: «Ὁ πόλεμος εἶναι γιὰ τοὺς πλουσίους καὶ γιὰ τοὺς φτωχοὺς ἡ μάχη». Ἄλλὰ ὁ βαθυστόχαστος Ρωμαῖος γνωρίζει ὅτι ἡ ἀνισότητα ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξοντωθῇ ὀλοκληρωτικὰ στὸν πλανήτη μας. Γι' αὐτὸ, ἔστω καὶ ὅταν γνωρίζει ὅτι παντοῦ ἡ ἀδικία ἀμαυρώνει καὶ καθυλώνει τὴν ὀμαδικὴ καθαρόση, ἐν τούτοις δὲν διστάζει ν' ἀνοίξει τίς πύλες τῆς ἀναστήλωσης ἔστω καὶ κάτω ἀπὸ τὴ βοή τῆς μάχης: «Ὁ πόλεμος εἶναι καλύτερος ἀθλίας εἰρήνης».

Αἰῶνες ἀργότερα, ὅταν ἡ ἀνθρωπότητα θάχει πὰ δοκιμασθεῖ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς τυραννίας, καὶ θάχη πληρώσει βαρὺ τὸν φόρο τοῦ αἵματος γιὰ νὰ κερδίσει ἀξιοπρέπεια, ὄντοτητα, ἐλευθερία, ἓνας ἄλλος μεγάλος Ἀμερικανὸς ποιητὴς, ὁ Λονγκφέλλου, θὰ δώσει τὸν πῖθ σωστὸ ὀρισμὸ γιὰ τὸν πόλεμο τοῦ ἀπελπισμένου, πονεμένου μαχόμενου: «Ὁ πόλεμος εἶναι φοβερὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ ὅταν ὁ ἀγῶνας εἶναι ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ἡ πυρὶς ἔχει γλυκεῖαν ὄσμήν».

Πῖθ κοντὰ στὴ δική μας ἀτομικὴ ἐποχὴ πὸν εἶδε καὶ τὸ ξεκίνημα καὶ τὸ τεράστιο θανατη-

φόρο μεσουράνημα τοῦ «χημικοῦ πολέμου» ἦταν ὁ Γάλλος μυθιστοριογράφος Γεώργιος Ὀνέ. Γι' αὐτὸ χρησιμοποιεῖ καὶ τὸν ὀρισμὸ τοῦ πολέμου πὸν εἶναι πῖθ κοντὰ ἴσως στὴ σύγχρονή μας νοοτροπία: «Ὁ πόλεμος εἶναι ἡ ΕΠΙΣΤΗΜΗ τῆς καταστροφῆς».

Ἀναμφισβήτητα σὰν ἰδέα καὶ σὰν πράξη ὁ πόλεμος ἀνήκει στὸν κόσμον τῆς συστηματοποιημένης, ὀργανωμένης, ἐπιστημονικῆς καταστροφῆς, εἴτε διεξάγεται μὲ ὄπλα πρῶτόγωνα εἴτε μὲ σύγχρονα μέσα, ἄμεσα, δραστηκὰ καὶ ὀλέθρια. Ἄν ὅμως βλέπαμε τὸν πόλεμον ὄχι μόνο σὰν ἔννοια συγκεκομμένη, ὀλοποιημένη στὸ φυσικὸ πεδίο, ἀλλὰ σὰν μιὰ διαρκῆ ἀντίθεση στὸν ἀόρατο νοητικὸ μεταφυσικὸ κόσμον, τότε θὰ κατανοοῦσαμε ἴσως πῖθ πολλὴ τὴν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐξωτερίκευση τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς «κίνησης» σὲ σχήματα βιαιῶν ἐνόπλων φυσικῶν συγκρούσεων. Κατὰ τὰ ἄλλα, τὸν πόλεμον τὸν ζοῦμε μέσα μας σὰν ἐσωτερικὸ δρᾶμα σύγκρουσης κ' ἀντίθεσης, κ' ἀπ' αὐτὸ τὸ δρᾶμα σχηματίζουμε γύρω μας τὴ μορφὴ, τὴ ζωὴ μας.

Κ' ἀπ' αὐτὸ τὸ δρᾶμα, σὲ πεδία ἀσύλληπτα γιὰ τὴν ἀνθρώπινη διάνοια, σχηματίσθηκε κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ὀλη ἡ ἐκφραση τῆς ζωῆς πὸν βλέπουμε, ζοῦμε καὶ νοιώθουμε μέσα καὶ τριγύρω μας: «Πατὴρ πάντων πολέμος».

ΝΑΓΙΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΜΙΚΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

ΟΙ «ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΙΣ» ΣΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΩΣ ΠΟΙΟ ΒΑΘΜΟ ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΑΙ

Μπορεῖ νὰ ἦταν ἔμπνευση τῆς στιγμῆς. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει πὸς δὲ μὲ τυραννοῦσε ὡς πρόβλημα ἀπὸ καιρὸ πολὺ. Τῶριξα, λοιπόν, στὰ χαρτὶ καὶ τὸ ἀπόσπαιλα σὲ λίγους ἀφίλους πὸν κατὰ τὴ προσωπικὴ μου γνώμη ἀσχολοῦνται εἰσυνείδητα καὶ συστηματικὰ μὲ τὸ λειτουργημὰ τῆς κριτικῆς (ὀποιοιδήποτε βαθμοῦ καὶ εἶδους). Ταυτοχρόνως ἔδιναν καὶ τὴ δική μου γνώμη, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ περιορίσω πὸν πρόβλημα. Παραμένει στὸν ἀναγνώστη ἡ εὐχέρεια νὰ σκεφτῆ καὶ ν' ἀναμείξη καὶ τὴ δική του ἄποψη.

Ἡ ἐρώτηση εἶναι:

«Οἱ «προτιμήσεις» στὴν κριτικὴ καὶ ὡς ποῖο βαθμὸ ἐπιτρέπονται».

Ἡ δική μου γνώμη:

«Σοῦ στέλλουν πάρα πολλὰ βιβλία μὲ κομπῆς καὶ κολακευτικὲς ἀφιερώσεις γιὰ νὰ τὰ κινήεις ἀσφαλῶς ἢ διαβάζοντάς τα νὰ ἐκφράσης δημόσια τὴ γνώμη σου, πὸν πάντοτε θὰ τὴ θέλανε οἱ ἀποστολεῖς εἰνοϊκῆν ἢ τοῦλάχιστον

μη δυσμενή. Ὑποχρεωτικά ἀπὸ τὸν ὄγκο τῶν βιβλίων κάνεις κάποια ἐπιλογή, πὸν στηρίζεται: (α) σὲ κάποιες προτιμήσεις ἀπὸ συγγένεια ὕφους καὶ ἰδεῶν, (β) στὴ φήμη πὸν σοῦ συνιστᾷ τὸ ἄλλα ἢ θήτα βιβλίον, γιὰ τὸ τοῦτο ξεσήκωσε κάποιο σάλον, (γ) στὸ τυχαίον φυλλομέτρον καὶ (δ) στὸ «πιασμένον» ὄνομα.

Αὐτὲς οἱ «προτιμήσεις» ὡς ποῖο βαθμὸν ἐπιτρέπονται; Κατ' ἀρχὴν ἔχεις ἀπόλυτον δικαίωμα γιὰ προτίμησιν. Δὲ μπορεῖς ὅμως νὰ σιγήσῃς γιὰ ὅ,τι μ' εὐγένεια σοῦ ἔχει προσφερθῆ, ἔστω κ' ἂν ὁ σκοπὸς τῆς προσφορᾶς ἦταν ἡ κριτικὴ σοῦ. Ἄλλὰ ὅταν ἔχῃς νὰ κάνῃς μὲ σωρὸ βιβλία καὶ δὲν εἶσαι ἐπαγγελματίας κριτικὸς, ὑποχρεωτικά παραμένεις προσκολλημένος στὴν προτίμησιν σοῦ. Ἄν ποτε-πότε ξεφεύγῃς, γιὰ τὴ παρεμβάλλοντα τὰ «πιασμένα» ἄτομα ἢ ὁ θόρονος γύρω ἀπὸ κάποιο βιβλίον ἢ τὸ τυχαίον φυλλομέτρον, πὸν σὲ προσέλκυσε νὰ διαβάσῃς ὄλον τὸ κείμενον, τότες οἱ παρεκκλίσεις σοῦ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν κανόνας ἢ θεσμός.»

Τοῦ κ. Ἀ. Περνάρη ἡ γνώμη εἶναι:

«Ἀπαντώντας στὴν ἔρευνά σας γιὰ τὴν κριτικὴν ὀφείλω νὰ δηλώσω εὐθὺς ἀπ' τὴν ἀρχὴν πὸς προτιμήσεις μεταξὺ ἀτόμων δὲν εἶναι παραδεκτές. Βέβαια, προτιμῶ κάθε κριτικὸς ν' ἀσχολῆται μὲ ἔργα τῆς ἐιδικότητός του· γιὰ τὸ κ' ἐγὼ προτιμῶ νὰ μελετῶ τὰ λογοτεχνικά κείμενα καὶ νὰ δίνω γιὰ τὰ τὴν γνώμην μου, ὅταν μοῦ ζητηθῆ, ὅπως κ' ὁ ἀρχαιολόγος προτιμᾷ νὰ κρίνῃ βιβλία πὸν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀρχαιολογία, ὁ ἱστορικὸς μὲ τὴν ἱστορία, ὁ ἐπιστήμονας μὲ τὰ ἐπιστημονικά κ.ο.κ. Προτιμήσεις ὅμως σὲ ἄτομα — καὶ προπάντων στὰ πιασμένα ὀνόματα καὶ σ' ἐκεῖνα πὸν δημιουργήσαν σάλον — δὲν εἶναι ποτέ. Οἱ νέοι εἶναι ἐκείνοι πὸν πῶς πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλον θένε ν' ἀκούσουν μιὰ γνώμην, νὰ ἐνθαρρυνθοῦν καὶ νὰ καθοδηγηθοῦν καὶ θᾶταν ἔγκλημα νὰ περιφρονουῦνται· εἶναι ἡ ἐλπίδα τοῦ μέλλοντος αὐτοὶ κ' αἰόμιον ἂν ἐμεῖς γίνουμε ἀφορμὴ ἀπὸ κακεντρέχεια ἢ ἔστω ἀπλή ἀδιαφορία ἐπιτρέψουμε νὰ κοποῦν τὰ φτερά πὸν μόλις φυτῶν.»

Τοῦ κ. Ἀνδρέα Χριστοφίδη ἡ γνώμη εἶναι:

«Τὸ λειτουργημὸν τοῦ κριτικοῦ ἐπιβάλλει ἀνίχνευσιν τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας στὸ σύνολόν της — κ' ὄχι ἐκείνον τοῦ μέρους της πὸν ἐμπύπτει στὸν ὄρον «προτιμήσεις». Φυσικά στὸ τέλος οἱ «προτιμήσεις» θὰ βροῦνε τὸ δρόμον πρὸς τὸ κοινόν. Ἄλλὰ μέσα ἀπὸ στοχαστικὴν ἀντιμετώπισιν τῆς πνευματικῆς δημιουργίας κ' ὄχι σάν ἀποτέλεσμα προκαταλήψεων ὁποιοῦ-

δῆποτε εἶδους. Χρέος τοῦ κριτικοῦ εἶναι νὰ πάρῃ στάση ἀπέναντι στὴν καθόλου λογοτεχνικὴ δημιουργία καὶ νὰ πῆ συνδέσῃ μὲ τὸ κοινόν. Δὲν βλέπω διάκρισιν ἀνάμεσα στὸν ἐπαγγελματία καὶ τὸν μὴ ἐπαγγελματία κριτικόν. Ἐφ' ὅσον ἀναλαμβάνει τὸ βαρὺ ἔργον νὰ κρίνῃ τὴν πνευματικὴν δημιουργία, δὲν ἔχει σημασία, ἂν πληρῶνεται γι' αὐτὸ ἢ ὄχι. Καθῆκον τοῦ εἶναι νὰ ἀναζητῆσῃ τὰ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ στοιχεία στὶς καλλιτεχνικὰς ἐκδηλώσεις καὶ νὰ τὰ προβάλλῃ μὲ ἀνεγκλιτὴ ἀντικειμενικότητα (χωρὶς δηλαδὴ νὰ ἐπιρραεῖται ἀπὸ γνωριμίας ἢ σχέψεις ἀσχετες μὲ τὰ κρίνόμενα) στὸ δικόν του ἔργον.»

Τοῦ κ. Νίκου Σπανοῦ ἡ γνώμη εἶναι:

«Γιὰ τὸν ὑπεύθυνον κριτικόν, ἐπαγγελματία ἢ ἔρασιτέχνην, προτιμήσεις δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχουν. Τὸ κάθε βιβλίον πὸν βρίζεται στὰ χέρια του εἶναι ἕνας κόσμος τελειωμένος καὶ περιμένει τὴν ὑπεύθυνον καὶ ἀντικειμενικὴν κρίσιν του. Τὸ μόνον πὸν μπορεῖ νὰ συμβῆ εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Α ἢ Β συγγραφέα νὰ προηγηθῆ στὴν σειρά ἐνδιαφέροντος τοῦ κριτικοῦ. Ἐδῶ βέβαια δὲν πρόκειται γιὰ προτίμησιν. Ὁ κριτικὸς πάντως πρέπει ὄλον νὰ πᾶ διαβάσῃ καὶ γιὰ ὄλον νὰ σχηματίσῃ μιὰ γνώμην. Ἔτσι δείχνει πὸς σέβεται τὸν ἄνθρωπον πὸν τὸν τιμᾷ στέλλοντάς του τὸ βιβλίον του.

»Ὁ κριτικὸς πρέπει νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμην του πάντα γιὰ κάθε βιβλίον πὸν παίρνει, γιὰ πὸν πιασμένον λογοτέχνην πῶς αὐστηρά, γιὰ τὸν πρωτομνημένον στὸν κόσμον τῆς τέχνης δημιουργόν μὲ κατανόησιν καὶ ὑποδείξεις πὸν θὰ τοὺς βοηθῆσουν νὰ βροῦν τὸ δρόμον τους.

»Ὁ κριτικὸς βέβαια μπορεῖ μερικὰς φορὰς νὰ σιωπᾷ. Ἄλλὰ καὶ ἡ σιωπὴ του εἶναι μιὰ κρίσιν ὄχι εὐνοϊκὴ. Σ' αὐτὲς πῆς περιπτώσεις καλὸ θᾶταν ὁ κριτικὸς μὲ μιὰ προσωπικὴ ἐπιστολή ἢ προφορικὰ σὲ συνάντησιν νὰ κατατοπίσῃ τὸν συγγραφέαν, γιὰ τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον δὲν μιλά, σχετικὰ μὲ τὴν κρίσιν του, ὥστε νὰ τὸν βοηθᾷ στὴν ἀξιολόγησιν τῆς ἐργασίας του.»

«Ὅπως ἀνέφερα καὶ στὴν ἀρχὴν δὲν ἐκφέρω σχόλιον πάνω στὶς ἀπόψεις τῶν ἄλλων. Θὰ ἦταν ὅμως σκόπιμον νὰ γινόταν στὸ μέλλον μιὰ εὐρύτερη ἔρευνα μεταξὺ ἐιδικῶς ἀσχολουμένων εὐσυνείδητων μὲ τὴν κριτικὴν στὸν ἐλλαδικόν χωρον. Πότε τοῦτο θὰ πραγματοποιηθῆ δὲ μπορῶ νὰ δηλώσω. Ἐξαρτᾷται ἀπὸ τόσα πράγματα...

Κι' ἕνα ἄλλον: δεχτὴ ἡ γνώμην τοῦ καθενὸς πάνω στὸ ζήτημα αὐτό, ἐνυπόγραφα βέβαια.

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΝΙΚΟ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

(‘Απ’ άφορμή τής πρόσφατης άμερικανικής έκδόσεως του βιβλίου του ‘Αναφορά στο Γκρέκο.)

«Χτίζεται ο Θεός. Ήθαλα και γώ το δικό μου κόκκινο πετραδάκι, μιá στάλα αίμα, να τόν στερεώσω να μη χαθώ, να με στερεώση να μη χαθώ, έκαμα το χρέος μου».

Αυτά γράφει ο Καζαντζάκης αναφορικά με τόν Γκρέκο: θά μπορούσε να τά έγραφε για όποιον άνθρωπο θέτει το καλλιτεχνικό και ήθικό χρέος ως άπαράβατον κανόνα τής ζωής του: θά μπορούσε να τά έγραφε κυρίως για τόν ίδιο του εαυτό. Στάθηκε σ’ όλη του τήν ζωή, σ’ όλο το τιμημένο καλλιτεχνικό στάδιό του, ο Συγγραφέας (θά ήθελα να τονίσω ο ‘Έλληνας Συγγραφέας) με τó ανώτερο ήθος, αυτός που από τó χρέος δέν κινάει. Γι’ αυτό και δέν νομιζώ να του προξένησε ή παγκόσμια άναγνώρισή του καμιά ιδιαίτερη προσωπική χαρά, δέν τήν βαθμολόγησε σά μιá επίτευξη προσωπική, δέν τήν θεωρήσε προσωπική νίκη. ‘Η καταξίωσή του πήρε τó βάρος και τήν επισημότητα του λακωνικού λόγου που έχουμε γκόλφι τους οί κρητικοί «‘Αν άστοχίσης γύρισε, όπου πετύχεις φεύγας».

Γι’ αυτό τó λόγο ο άνθρωπος και ο λογοτέχνης που θά χλευάση τήν προσφορά του έργου του, θά είναι μισερός. Σάν πνεύμα καθολικό ο Καζαντζάκης μπορεί να παρουσίασε και μερικά έργα που να μην τά έξαιρει ή τρέχουσα λογοτεχνική αντίληψη, μπορεί να παρουσίασε έργα άνισα σε σχέση με τήν δλη προσφορά του, ή άκούη και να παρουσίασε έργα, κατά τήν γνώμη μάς άποτυχημένα. ‘Αλλά τó έργο του ποτέ δέν είναι έργο ματαιόδοξο και μικρό, έργο επίδειξης.

Θυμάμαι μιá κριτική παλιά του Βασίλη Ρώτα για τούς 33000 στίχους τής ‘Οδύσειας δημοσιευμένης τόν καιρό τής κατοχής. Αύτη τήν στιγμή δέν έχει σημασία ούτε ή κριτική ούτε ή ‘Οδύσεια». Σημασία είχε ή στάση τών κριτικών, πολλών κριτικών άπέναντι του Συγγραφέα. ‘Ανάφερε ο Ρώτας, με τó γνωστό του σκόμα, πώς είναι περίεργο να τυποποιεί μαθηματικά τήν έμπνευσή του ένας συγγραφέας, να καταγράφη τόν ύψηλό πυρετό χιλιάδων λέξεων τήν ώρα που άλλοι πεθαίνουν τής πείνας ή σκοτώνονται σά σκυλιά στους δρόμους. Καί έκλεινε τήν κριτική (άναφέρει από μνήμης) προσθέτοντας, ό,τι ο άναγνώστης ενός τόσοσν ογκώδους βιβλίου (ή έκδοση του βιβλίου ήταν έξαιρετικά μεγάλο σχήματος και βραειά) θά πρέπει να είναι και μυτικός γυμνασμένος, να παίρνει και μερικές βαθειές εισπνοές, και άν είναι τυχερός, τότε μπορεί να βρη και ένα καροτσάκι — τά καροτσάκια ήσαν τότε περιζήτητα εκείνη τήν εποχή τής λαχανιάς — για να μεταφέρει τήν ‘Οδύσεια από δωμάτιο σε δωμάτιο! Τέτοιο είδους χαρακτηριστικά άσεία για τήν πνευματικότητα του Καζαντζάκη, για τήν πολιτική του ιδεολογία, για τήν «άπόχη» του, τήν έλλειψη ιδεολογίας γενικά και σωστής κατεύθυνσης άκούσαμε πολλά. Δέν έχει τόσοσν να κάνει, άν οί παρατη-

ρήσεις είναι σωστές. ‘Έχει να κάνει με τó τρόπο και με ποιá στάση αντιμετώπιζε ο ίδιος ο Καζαντζάκης τις τέτοιες αντιδράσεις. ‘Όχι με χολή, με φιλολογικές έριδες, μικροπροστριβές, ή με τó άγνοο μίσος του στερούμενου ταλέντου συγγραφέα. ‘Όχι. Πίστεψε πώς τó έργο του εκφράζει τήν αίώνα περιπέτεια του ανθρώπου κάτω από τόν πλατό θόλο τ’ ουρανού και αυτό του άρκούσε. Ούτε εξηγήσεις, μήτε σόδλια. ‘Αν ή μοίρα μάς είναι μιá άέναη άνάγκη για άλλαγή και περιπέτεια, θά πρέπει και ή περιπέτεια να κλείνη μέσα τής τούς σπόρους μιás ήθικής. Αυτό και τίποτε άλλο. ‘Όταν κάποτε ο Paul Eluard θρισκόταν στην ‘Αθήνα, ο Νίκος Καζαντζάκης τόν προσφώνησε με τήν πρόπουσα τιμή και τόν πρόποντα σεβασμόν που ταιριάζει σ’ έναν άγωνιστή ποιητή. Και ήταν ή προσφώνησίς του (όπως και του ‘Αγγελου Σικελιανού) ένα άνώτατο μάθημα, ένα Lesson de haute actualite σε όλους εκείνους που ήσαν — κατά περιστάσιν — τά «τρανά καλπάκια» οί τυραννίσκοι τής λογοτεχνίας ή τής τρέχουσας πολιτικής ιδεολογίας.

‘Ο Καζαντζάκης είναι ο Πρώτος ‘Έλληνας με οίκουμενικό κύρος και παγκόσμια άπήχηση... Στο έξωτερικό και ιδιαίτερα στην ‘Αμερική, ή φήμη του έχει έξαπλωθεί τόσο, που μοιραία, έχουνε δημιουργηθή και ώρισμένες παρεξηγήσεις. ‘Ενας σοβαρός εκδότης μου ώμολόγησε πώς θεωρεί τόν Καζαντζάκη τó μεγαλύτερο σύγχρονο συγγραφέα.

—Μεγαλύτερος! κι’ από τόν Thomas Mann; (ρώτησα με δίκαια έκπληξη, αλλά και με κάποια περιφάνεια για μιá τέτοια μεγάλη φιλοφρόνηση άπέναντι σ’ ένα συμπατριώτη).

—Μεγαλύτερος!

‘Όμως στο κάτω κάτω τής γράφης τί σημασία έχουν όλα αυτά; Τα λογοτεχνικά γούστα μας και εκείνη ή γνώμη του εκδότη; Σημασία έχει πώς αυτός ο ‘Έλληνας λογοτέχνης έθρεψε τή ρωμαλέα τέχνη του μέσα σε αντίξοους καιρούς θάζοντας πάντοτε τó ήθος πάνω από τήν επιτυχία, τήν άξιοπρέπεια, πάνω από τή διαφήμιση. Καί ο Κρητικός συναισθηματισμός που ύπηρεξε γι’ αυτόν ένα άδύρητο βίωμα ήθικό:

«Σφίγγω ήουχα, πονετικά, ένα σβώλο κρητικό χώμα στην φούχτα μου, τó κρατούσα τó χώμα πάντα μαζί μου, σ’ όλες τις περιπλανήσεις και στις μεγάλες μου άγωνίες τó σφίγγα μέσα στη φούχτα μου και ήπαιρνα δύναμη μεγάλη σά νάσφίγγα τó χέρι φίλου άγαπημένου».

ΝΙΚΟΣ ΣΠΑΝΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΤΑΒΡΟΤΖΕΡΑΜΙΔΟΝ

Κύριε Χρυσάνθη,

Στήν ‘Αγία Μαρίνα Χρυσοχούς που εργάζομαι συνάντησα τήν γρηνή Χρυσήν, έτών 91, που μου έξήγησε πώς ή λέξη ταβροτζεράμιδον του γνωστού δημοτικού τραγουδιού (Νά φάς ταβροτζεράμιδον που τρών’ οί άντρειωμένοι) σημαίνει κ ρ ε μ ύ δ ι.

Σας τὸ μεταδίδω γιὰ ὅσους ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξεως.

Φιλικά

ΧΡΙΣΤΑΚΗΣ Τ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ

Ἄγία Μαρίνα Χρυσοχοῦς,

22.12.65.

ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΠΕΡΙ ΕΡΥΚΙΝΗΣ

Ἀγαπητὴ σύνταξη,

Σὲ δύο τεύχη σας ὁ συνάδελφος κ. Ν. Παναγιώτου κι ὁ κ. Κ. Χρυσάνθης ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἐπίθετο τῆς Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης. Θάβηλα κι ἐγὼ νὰ προσθέσω κάτι γιὰ τὴν Ἐρυκίνη. Ἡ Ἐρυκίνη εἶχε κάποια σχέση μὲ τὴν Κύπρο, τὴν λατρεία τῆς Παφίας Ἀφροδίτης. Κοινὰ χαρακτηριστικά ὅπως τὸ περιστερί κι τὴν θρησκευτικὴ πορνεία.

Ἡ Ἐρυκίνη Ἀφροδίτη λατρευόταν στὸν Ἔρικα τῆς Σικελίας. Εἶναι, λέει ὁ Στράβων (272) «ὁ Ἔρικος λόφος ὑψηλὸς καὶ κτούτου ἐπ' αὐτῆς μὲ τῆς κορυφῆς οὐσῆς ἐπιπέδου, κεῖται τὸ τῆς Ἐρυκίνης Ἀφροδίτης ἱερόν». Τὸ ἱερὸ ἦταν ἀγιώτατον ἐκ παλαιωτάτων χρόνων καὶ δὲν ὑστεροῦσε καθόλου σὲ πλοῦτο ἀπὸ τὸ περίφημο ἱερὸ τῆς Πάφου. Κατεῖχε χρυσὸν πολὺν καὶ ἄργυρον πάμπλειστον καὶ ὄρους καὶ δακτυλοῦς μέγα τιμίους, ἀσπυρα δὲ εἶναι καὶ ἀμαστα τῶ τῆς θεοῦ δέει, καὶ ἀεὶ τοὺς ἄνω τοῦ χρόνου δι' αἰδοῦς ἀγειν θαυμαστῆς καὶ τὴν δαίμονα τὴν προειρημένην καὶ τὰ κειμήλια ἐκείνης» (Αἰλ. Ν. Α. Χ, 50, 4, 2). Ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι κατέλαβαν τὴ Σικελία ξεπέρασαν στὸ ζῆλο τοὺς Σικελοὺς κι ἐτίμησαν πάρα πολὺ τὴ θεά. Ἡ σύγκλητος τῶν Ῥωμαίων ἔδειξε ζῆλο διὰ τὶς τιμὲς πρὸς τὴ θεά καὶ πρότεινε νὰ πληρώνουν φόρο σὲ χρυσὸ οἱ δεκαπέντε πόλεις τῆς Σικελίας, ποὺ ἦσαν εὐνοϊκὲς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Διακόσιοι στρατιῶτες — κατὰ διαταγὴν τῆς Συγκλήτου — φύλαγαν τὸ ἱερὸ τῆς Ἐρυκίνης Ἀφροδίτης (Διοδ. Σικ. ΙV, 83). Ὁ πλοῦτος αὐτοῦ τοῦ ναοῦ ἐτράθηξε καὶ τὰ φθονερά βλέμματα τῶν Ἀθηναίων στὴν ἐπιχείρηση τῆς Σικελίας (Θου. ΙV, 46, 3).

Ὁ ναὸς στὰ χρόνια τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Ὀβιδίου εἶχε πιά χάσει τὴν παλαιὰ του ἀγύλη. Τὸ ἱερὸ ἐσόλησε ὁ Ἀμύλλικας μοιράσας τὰ κειμήλια στὸ στρατὸ τοῦ.

Τὸν νὰ ἐξυπηρετοῦσαν πλῆθος ἱεροδοῦλων, τὶς δὲ ποτεῖς προσέφεραν οἱ ντόπιοι καὶ οἱ ξένοι.

Ὁ ναὸς τῆς Ἐρυκίνης Ἀφροδίτης διακρίνεται σὲ νομίσματα τῆς Σικελίας (Brit. Mus. Cat. Coins of Ancient Sicily, London 1903 σελ. 90, εἰκ. 11). Φαίνεται τὸ ὄρος Ἔρικος μὲ τὸν περίφημο τετράστυλο ναὸ καὶ τὴν κύρια πύλη, ποὺ διακρίνεται καλά. Ἔχει τὴν ἐπιγραφήν ERYC. Δηνάρια κόπηκαν ἀπὸ τὸν C. Considius Nonianus τὸ 60 π.Χ. δειχνόντων τὴν Ἀφροδίτην στεφανωμένην καὶ μὲ σκουλαρικήν στ' αὐτὰ τῆς. Κι' ἄλλοι σὲ νομίσματα τοῦ 413—400 π.Χ. διακρίνεται ἡ θεά νὰ τραθεῖ ἕνα νέο, τὸν Ἔρικα. Ὁ Ἔρικος ἦταν γιουὸς τῆς Ἀφροδίτης ἀπὸ τὸν Βούτη ἢ τὸν Ποσειδῶνα ἢ τὸν Αἰνεία.

Ἡ Ἐρυκίνη Ἀφροδίτη ἦταν ἀπὸ μῆς ἀπόψεως θεά τῆς θλαστήσεως. (Ἐπιγραφή Gr. Sic. 281 Ἐ-

ρυξ [Κάρ]πιμος Ἀρίστωνος [Ἀ]φροδίται Ἐρ[υ]κί[αι]). Σὲ νομίσματα τῆς Σικελίας διακρίνεται ἡ θεά καθισμένη νὰ κρατᾷ ἕνα περιστερί στὸ χέρι καὶ νὰ ἔχει ἕνα δένδρον πῶσα τῆς. Σὲ μετᾶλλιο μπρούτζινο τῆς Φαυστίνας (νεώτερης), ἡ Ἀφροδίτη μισοτυμμένη στέκεται πιάνοντας μὲ τὸ δεξιὸ χέρι ἕνα δένδρον ποὺ βρίσκεται μέσα σὲ θάλασσα, ἀριστερὰ τῆς δυὸ ἔρωτες παίζουν καὶ δεξιὰ τῆς ἄλλοι τέσσερις ἔπάνω δεξιὰ φαίνονται καὶ ἄλλα δένδρα.

Ὁ βωμὸς τῆς Ἐρυκίνης σκεπαζόταν μὲ δρόσο καὶ φρέσκια χλόη. Τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ εἶναι συνεπῆ μὲ τὴν ἀποψη ὅτι ἡ Ἐρυκίνη Ἀφροδίτη ἦταν ἡ Ὀρεία Μήτηρ τοῦ Μινωικοῦ βασιλέως σύμβολα τῆς εἶχε τὸ δένδρον καὶ τὸ περιστερί. (Cook, Zeus III, 177).

Οἱ ἑορτὲς στὸν Ἔρικα ἀνομαζόντουσαν Ἀναγῶγια. Ὁ Αἰλιανὸς (Περὶ ζῶων Ἰδιότητος, ΙV, 2) μᾶς λέει γιὰ τὸ ἀνομαζόντων ἔτσι: Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἑορτῶν ἡ Ἀφροδίτη ἐκινεῖτο γιὰ τὴ Λιβύη. Τότε ἐξαφανίζοντουσαν τὰ περιστερία — ἀγαπημένα τῆς θεᾶς. Λέγανε πῶς ἔφευγαν μαζὶ τῆς. Μετὰ ἐννιά μέρη ἕνα πολὺ ὄρατο περιστερί φαίνονταν νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὴ Λιβύη. Τὸ περιστερί ἦταν κόκκινο (ὅπως τὸ περιγράφει ὁ Ἀνακρέων ὁ Τῆσιος: Ἀποσπ. 2, 30) κι ἐμοιάζε χρυσοῦ — σὰν τὴν χρυσοῦ Ἀφροδίτη τοῦ Ὀμήρου. Τὸ κόκκινο περιστερί ἀκολουθοῦσε τὸ σῆμος τῶν ἄλλων περιστεριῶν ποὺ ἐρχόντουσαν πῶσα. Τὴν ἀναχώρησιν οἱ Ἐρικιοὶ τὴν ἀνόμαζαν Ἀναγῶγια καὶ τὴν ἐπιστροφὴν Καταγῶγια.

Τὸ περιστερί εἶχε ἰδιαιτέρη σημασίαν εἰς τὴν λατρεία τῆς Ἐρυκίνης Ἀφροδίτης — ὅπως καὶ τῆς Παφίας — θεωρεῖτο ἐνσωμάτωσις τῆς θεᾶς. Ἄλλο κοινὸν χαρακτηριστικὸ τῆς λατρείας τῆς Παφίας κι Ἐρυκίνης ἦταν ἡ τελεουργία τῆς θρησκευτικῆς πορνείας. Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ ἦταν ἀνατολικῆς προελεύσεως κι εἶχε κοινὴ καὶ γιὰ τὶς δυὸ θεᾶς τὴ καταγωγὴ. Στὴν Κύπρο ἦλθε λόγῳ τῆς γειτνίασεως μὲ τὴν Ἀνατολὴ καὶ στὴ Σικελία ἀπὸ τοὺς Φοινίκους τῆς Καρχηδόνας.

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴ φιλοξενία

ΜΑΡΙΑ ΠΑΤΤΙΧΗ

ἘΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Ἦταν μιὰ ἐποχὴ ποὺ τὸ πέρασμα Ἑλλαδικῶν ἀπὸ τὴν Κύπρο δημιουργοῦσε ὀϊγος, ἀποτελοῦσε ὑψηλῆς στάθμης γεγονόσι. Δὲν ἔχει σημασίαν ἂν τοῦτῃ τὴν ἐποχὴ μοιροῖς νὰ τὴ χαρακτηρίσῃς ῥωμαντικὴ κι ἴσως νὰ τὴν ψέξης γιὰ ἑλλητικὸν ρεαλισμὸν. Ἐξέρομε πιά πῶς τὰ αἰσθηματὰ μας σήμερα δὲν προλαβαίνουν νὰ ἐκδηλωθοῦν καὶ σὺνόντων σχεδὸν στ' ἄναμά τους. Ἄλλα τοῦτο δὲν ξεγράφει μιὰ πρόσφατη παλιά, σχεδὸν χτεσινὴ πραγματικότητα.

Τοῦτῃ ὅμως ἡ ῥωμαντικὴ μας ἐνατένιση τοῦ ὅ,τι ἑλληνικὸν δείχνει πόσο βαθιὰ μὲς τὶς ἴνες μας ὀρεῖ ὁ πόθος γιὰ ἐθνικὴ ἀποκατάστασι. Στὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ προπολεμικὰ καὶ πολὺ ῥωμαντικὰ, τὰ σχεδὸν λιμνάζοντα χρόνια, (Πά-

σχα τοῦ 1933) πέρασε ὁ Οὐράνης ἀπὸ τὴν Κύπρο. Ἦταν μιὰ κρουαζιέρα (δὲν ξέρω ἂν τότε λέγονταν οἱ κρουαζιέρες κρουαζιέρες) ποὺ συνδυαζόταν μὲ προσκύνημα στοὺς Ἅγιους Τόπους ἢ ἂν θέλετε μιὰ ἐπίσκεψη στὴ Μέση Ἀνατολή. Κατὰ τὴν ἐκδρομὴ αὐτὴ οἱ Ἑλληνες ταξειδιῶτες κατεβήκανε καὶ στὴν Κύπρο. Ἐπισκεφθήκανε τὴν Ἀμμόχωστο, τὴ Λευκωσία καὶ τὸ Πέλλαπαϊς. Ὁ Οὐράνης ἔχει δώσει τὴν ἐντύπωσὴ του σὲ τρεῖς σύντομα ἄρθρα, ποὺ περιλάβει στὸ ταξειδιωτικὸ του «Γλαυκοὶ Δρόμοι».

Θὰ σταματήσω στὸ τέλος ἐνὸς ἀπὸ αὐτὰ τὰ τρεῖς ἄρθρα, αὐτοῦ ποὺ ἀφορᾷ τὴν Ἀμμόχωστο.

«...» Ἄντρες, γυναῖκες καὶ κορίτσια κινήθηκαν, μόλις ἔμαθαν τὸν ἐρχομὸ μας, γιὰ νὰ μᾶς ὑποδεχτοῦν καὶ νὰ μᾶς φιλοξενήσουν ὡς παλιοὺς ἀγαπητοὺς φίλους. Μᾶς ἄνοιξαν διόπλατα τὶς λέσχες τους, τοὺς κήπους τους, μ' ἓνα τρόπο τόσο αὐθόρμητο καὶ τόσο ἐγκάρδιο, ποὺ μᾶς συγκίνησε βαθύτατα. Οἱ καρδιές τους ξεχειλίζαν ἀπὸ αἴσθημα ὅπως οἱ πορτοκαλιές τῶν νήπων τους ἀπὸ πορτοκάλια...

Πίσω ἀπ' αὐτὲς τὶς συγκινητικὲς ἀράδες τοῦ Οὐράνη ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο, νὰ τὸ ποῦμε... μυστικὸ; Ἡ Μαρία Π. Ἰωάννου, πρόεδρος τοῦ «Λυκείου Ἑλληνίδων Ἀμμοχώστου» ἔμαθε τὴν ἀφιξὴ τοῦ Οὐράνη, τοῦ ποιητῆ Οὐράνη, κ' ἔτρεξε μὲ μέλη τοῦ Λυκείου νὰ τὸν συναντήσουν καὶ νὰ τὸν ὑποδεχτοῦν μὲ τὴ συντροφιά του. Τοῦτο θεωρήθηκε «ἐθνικὸ καθήκον» (κατὰ τὴ ρομαντικὴν ὀρολογία). Σὰν ἀστρατὴ διαδόθηκε στὴ μικρὴ τότε πόλη τῶν Βαρωσιωτῶν ἡ εἶδηση καὶ ἀρετὸς κόσμος μαζεύτηκε στὸ οἶκημα τοῦ Λυκείου. Ἡ πρόεδρος κυρία Μαρία Π. Ἰωάννου καλοσώρισε τὸν ποιητὴ καὶ τὴ γυναῖκα του (Ἄλκη Θρούλο) καὶ μερικὰ μέλη τοῦ Λυκείου ἀπαγγέλλανε ἀρετὰ ποιήματά του. Ὁ ποιητὴς συγκινημένος σηκώθηκε μὲ τὴ σειρά του κ' ἀπάγγειλε ἓνα τότε ἀνέκδοτό του ποίημα.

Ὁ φίλος ποιητὴς κ. Γ. Μαρκίδης, ποὺ συνδέεται μὲ τὸν Οὐράνη, μοῦ παραχώρησε κάποτε ἓνα γράμμα τοῦ Οὐράνη ἀκριβῶς πολὺ δηλωτικὸ τῶν διαθέσεων τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴν Κύπρο. Τελευταίως, συζητώντας τὸ ἐπεισόδιο τῆς Ἀμμοχώστου ὁ κ. Μαρκίδης μοῦ ἀποκάλυψε πὼς ἔχει στὰ χαρτιά του ἀκόμα ἓνα γράμμα τοῦ Οὐράνη, ὅπου πάλιν γίνεται εὐφημὴ ἀναφορὰ στὸ νησί μας. Τὸ γράμμα μοῦ παραχωρήθηκε εὐγενῶς καὶ τὸ καταχωρῶ μὲ τὴ σειρά μου στὸ περιοδικό:

Φίλε Κύριε Γ. Μαρκίδη

Ἔχω νὰ σᾶς εὐχαριστήσω γιὰ τόσα πράγματα...! Μέσω σας, ἡ Κύπρος ποὺ μοῦ ἔδωσε

τόσα πολλὰ κατὰ τὶς δυὸ ἡμέρες ποὺ ἀνέπνευσα τὸν γλυκὺ τῆς ἀέρα, ἐξακολουθεῖ νὰ μοῦ στέλνῃ ἀκόμα. Ἡ ψυχὴ μου εἶναι γεμῆτη, σὰ μὴν ἀγκαλιά, ἀπὸ τὰ δῶρα τῆς. Ὅλες αὐτὲς τὶς ἡμέρες ποῦ, σκυμμένος στὸ τραπέζι μου, προσπαθοῦσα νὰ ἐκφράσω τὴ μεγάλη χαρὰ ποὺ μοῦ ἔδωσε ἡ Κύπρος, δὲν ἔπαυσα νὰ λαμβάνω μηνύματά της. Μοῦ ἤλθαν ἓνα σωρὸ ἀποκόμματα ἐφημερίδων ποὺ μιλᾶν γιὰ τὴν ἐπίσκεψή μου, μοῦ ἤλθαν τὰ γράμματά σας, οἱ φωτογραφίες ποὺ μοῦ ἔστειλατε, τὰ τραγούδια τοῦ Λιπέρη — ποὺ μοῦ ξανάφεραν ὅλα τὰ ἀρόματα τοῦ κυπριώτικου ὑπαίθρου κ' ὅλους τοὺς παλμούς τῆς κυπριώτικης ψυχῆς.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ, ἐγὼ, δὲν ἔχω νὰ σᾶς στείλω παρὰ τὴ συγκίνησή μου, τὴν εὐγνωμοσύνη μου γιὰ τὶς τόσες φιλικὲς ἐνδείξεις καὶ τὰ ἀποκόμματα τῶν λίγων ἐντυπώσεων ποὺ δημοσίευσσα στὴν «Πρωία» ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψί μου στὸ νησί σας. Ξέρω πόσο βιαστικὲς καὶ πόσο ἀτελεῖς εἶναι αὐτὲς οἱ ἐντυπώσεις — ἀναγκαστικὰ ἄλλως τε ἀφοῦ δὲν ἔμεινα παρὰ τόσο λίγο καὶ δὲν κινήθηκα παρὰ μ' ἓνα δλόκληρο καρναβάνι ἀνθρώπων. Ἐλπίζω, ὡς τόσο, πὼς θὰ βρῆτε σ' αὐτὲς, ἐλλείψει ἄλλων, τὸ αἶσθημα τοῦ θαυμασμοῦ γιὰ τὸ νησί σας καὶ τῆς ἀγάπης μου γι' αὐτό.

Περὶττό, τώρα, νὰ σᾶς πῶ πὼς ἂν σκεπτόμουν πάντα νὰ πάω στὴν Κύπρο, τώρα ποὺ τὴν εἶδα τὸ σκέπτομαι καὶ τὸ ποθῶ ἀκόμα περισσότερο. Κι' ἐλπίζω πὼς τὸν Αὐγουστο, ἂν δὲν μοῦ τύχῃ κανένα ἄξιαφο ἐμπόδιο, νὰ ξαναπάρω τὸ δρόμο ποὺ θὰ μὲ φέρῃ πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς ἑσᾶς — γιὰ μιὰ διαμονὴ δυὸ τουλάχιστον ἑβδομάδων. Μ' αὐτὴ τὴν ἐλπίδα σᾶς σφίγγω τὸ χέρι — καὶ σᾶς εὐχαριστῶ ἀκόμα μιὰ φορὰ, μ' ὅλη μου τὴν ψυχὴ γιὰ τὰ φιλικὰ σας αἰσθήματα.

Δικός σας

ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ

Ἀθήνα 10 Μαΐου 33.

Υ.Γ. Ἄν εἶχατε τὴν καλωσύνη στέλνετε τὰ ἀποκόμματα καὶ στὸν φίλο μας κ. Η. Μιχαηλίδη μαζί μὲ τοὺς πρὸ φιλικούς χαιρετισμούς μου.

Τῶχο γράφει κ' ἄλλη φορὰ: καθετὶ ποὺ συνδέεται μὲ τὸν τόπο μας ἀποτελεῖ κ' ὅλας ἓνα κομμάτι ἱστορίας. Ἀλλὰ ἡ γνώμη τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων εἶναι πὰ μιὰ μεγάλη μαρτυρία γιὰ μᾶς.

ΚΥΠΡΙΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Φρίξου Π. Βράχα: «Στοχασμοί ενός Δασκάλου», σελίδ. 176, Λευκωσία, 1965.

Όταν βρίσκεται κανείς μπροστά στα προϊόντα της σκέψης ενός ανώτερου πνευματικού ανθρώπου, όπως είναι ο κ. Φρίξος Βράχας, Τηματούχης της ανώτερης και μέσης εκπαίδευσης της Κύπρου, συναρμολογημένα σ' ένα τόμο, ώστε να δίνουν ένα πολύπτυχο μέν, αλλά με μίαν ώριμμένη προοπτική σύνολο, οφείλει να επισημάνη την παρουσία αυτής της προοπτικής πρῶτα, για να πη κατόπι με σιγουριά αν πέτυχε το σκοπό ή όχι.

Ο κ. Βράχας μέσα σε τριανταμιά όμιλεις, διαλέξεις και προσφωνήσεις, που είτε απευθύνονται άμεσα στους σπουδαστές της Παιδαγωγικής 'Ακαδημίας, που άξια τή διεύθυνε για έξη χρόνια, είτε έχουν γίνει άλλου κι από διάφορες άφορμές, μά πάντα έχουνε στόχο το σπουδαστή, σκοπεύει να παρουσιάση τὰ βασικά πνευματικά αίτηματα του τόπου μας και το ρόλο που πρέπει να διαδραματίση ή παιδεία στην πραγμάτωση αυτών των αίτημάτων. Μέσα σ' όλες, λοιπόν, τις σελίδες του τόμου είναι κατασπερτα τὰ αίτηματα αυτά, σα στόχασμοι από διάφορες εὐκαιρίες, τόσο άνόμιες στην εμφάνισή τους μά και τόσο όμοιες στο οὐσιαστικό περιεχόμενό, ιδιαίτερα όμως δίνονται στην τέταρτη όμιλία, ως έπειγουσα ανάγκη άξιολόγησης κι άξιοποίησης του μεγάλου 'Αγώνα του λαού μας, άποσαφήνιση των πνευματικών προσανατολισμών μας, ύποχρέωση ήθικης έξυγιάνσης, λελογισμένη έξισορρόπηση των κοινωνικών μας πραγμάτων, συστηματική καλλιέργεια της ενότητας του λαού και καταδίκη της διχόνοιας, ανάπτυξη και χρησιμοποίηση όλων των δυνατοτήτων του τόπου για κατάκτηση της εὐημερίας, πνευματική προκοπή κι επιβίωση του Κυπριακού 'Ελληνισμού και τέλος δικαίωση των έθνικών μας έπιδιώξεων. Αὐτὰ όλα θ' άρτιώσουν τη ζωή μας· κι άφου ο Δάσκαλος βρίσκεται στην ύπηρεσία της ζωής άπάνω του πέφτει το μεγάλο καθήκον ν' άνοίξη το σίγουρο δρόμο για την άξιοποίησή τους. Έτσι, ή παιδεία παίρνει τη σημασία πρωταρχικού, αν μη μοναδικού, παράγοντος.

Μέσα σε τούτα τὰ πλαίσια κινείται ο στοχασμός του κ. Βράχα, πάντα στέρεα, χωρίς να παραπαίη και χωρίς να προδίδη το στόχο του, είτε μιλά στα έγκαινα του ανώτερου εκπαιδευτικού ιδρύματος της Κύπρου, δηλ. της Παιδαγωγικής 'Ακαδημίας, είτε θεμελιώνει μνημείο προς τιμή των Δασκάλων ήρωομαρτύρων του 'Αγώνα μας, είτε κάνει άπολογισμό του έργου

της 'Ακαδημίας, είτε μελετά τον ένσαρκωτή της έθνικης παράδοσης και συνείδησης Ρήγα Βελεστινλή, ή το μεγαλοιδεάτη Μακρυγιάννη με την κάγχρωχη πίστη», ή τον Παλαμά, το γίγαντα παιδαγωγό των νεοελληνικών γενεών.

Μά κι από λογοτεχνική άποψη οι «Στοχασμοί ενός Δασκάλου» άποτελούν ύπόδειγμα ύφους καλλιεργημένου, σαφήνειας και καθαρότητας στην έκφραση και γλώσσας πλούσιας σε λεκτικούς κι έκφραστικούς τρόπους.

Έτσι, ο τόμος αυτός άποκτά την άξια ενός έμβριθέστατου και καθ' όλα θαυμαστού όδηγοῦ, πρώτιστα για τους φοιτητές της Παιδαγωγικής 'Ακαδημίας και τους Δασκάλους μας, αλλά και για κάθε νέο που άναζητεί το δρόμο του μέσα στη σημερινή σύγχυση, όδηγοῦ πνευματικού, κοινωνικού και, πάνω άπ' όλα, έθνικου.

A. ΠΕΡΝΑΡΗΣ

ΓΕΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

'Αγωγή ('Αθήνα) άρ. 151 — 'Εποχές ('Αθήνα) άρ. 33 — Δελτίον της Χειρουργικής 'Εταιρείας Κύπρου (Λευκωσία) άρ. 4 — Νέα 'Εποχή (Λευκωσία) άρ. 68 — Παναθήναια ('Αθήνα) άρ. 57 — Cyprus To-day (Λευκωσία) άρ. 5—6 (111 τόμ.) — Χρονικά της Νίκαιας (Νίκαια) άρ. 39/40 — Ραδιοπρόγραμμα (Λευκωσία) άρ. 28 — Δελφικά Τετράδια ('Αθήνα) άρ. 5/6 — 'Ελληνικά Θέματα ('Αθήνα) άρ. 118 — Chariteer (New York) άρ. 7/8 — Δελτίο Πρακτορείου Πνευματικής Συνεργασίας ('Αθήνα) άρ. 21/22 — 23/24 — 'Επιθεώρηση Τέχνης ('Αθήνα) άρ. 129 — Κρυστάλλης (Πειραιάς) άρ. 111 — ΣΕΓΑΣ ('Αθήνα) άρ. 110/111 — Θρακικά Χρονικά (Ξάνθη) άρ. 20 — 'Επιθεώρησις Shell ('Αθήνα) άρ. 130—El Molino de Papel (Cuenca) άρ. 44.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Στέλιου Γεράνη: 'Ο χορός των χρωμάτων, 'Αθήνα, 1964.

Μιχαήλ Μαραθεύτη: Τὰ χρόνια της εφηβείας, Λευκωσία, 1965.

Γ. Χ. Παπαχαράμπος: Κυπριακά ήθη και έθιμα, Λευκωσία, 1965.

★ 'Επιστημονική 'Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου 'Αθηνών, τόμ. 15, 1964-1965.

★ Το 'Ημερολόγιο της 'Ελληνικής Κύπρου, Λευκωσία, 1966.

'Αρχιμανδρίτη Μάξιμου Κουρσουμπά: 'Ο Κωνσταντίας 'Επιφάνιος και ή διδασκαλία του, Λευκωσία, 1966.

Π. Α. Χρονοπούλου: 'Απ' όσα ζήσαμε και ζούμε, 'Αθήνα, 1965.

'Α.π. Ζορπά: 'Αναλύσεις λογοτεχνιμάτων, τόμ. β', 'Αθήνα, 1965.

Τάκη Δόξα: Μικροζωές, 'Αθήνα, 1965.

Α. Ζίντ (μετ. Ν. Σπάνιας): Corydon, 'Αθήνα, 1965.

Φρ. Μαραθεύτη: 'Ο Κόσμος, τομ. Α', Λευκωσία, 1965.

ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΦΗΡΗΜΕΝΗ ΣΚΕΨΗ

(Poésie et Pensée abstraite *)

Εισαγωγή — 'Ανάλυση — Μετάφραση
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΥ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ δοκίμιο πὸν δίνουμε σὲ μετάφραση εἶναι ἓνα μόνο ἀπὸ τὰ ἐπὶ μέρους ἔργα πὸν στὸ σύνολό τους ἀπαρτίζουν τὴν 'Ποιητικὴ' τοῦ Πῶλ Βαλερύ. Παρ' ὅλο ὅτι βρῖσκεται διεσπαρμένη σὲ διάφορα δοκίμια, μελέτες, φιλοσοφικοὺς διαλόγους, ἄρθρα ἢ ἄπλεις σκέψεις, μπορούμε νὰ ποῦμε χωρὶς ὑπερβολὴ ὅτι ἡ ποιητικὴ θεωρία τοῦ Βαλερύ ἀποτελεῖ τὴ σημαντικώτερη συμβολὴ τῆς ἐποχῆς μας στὴ διατύπωση τῶν αισθητικῶν κανόνων καὶ τῆς ἀξιολογίας τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως τοῦ λόγου. Ἡ ποιητικὴ θεωρία τοῦ Βαλερύ εἶναι κλασσικὴ, ὄχι μόνο γιατί εἶναι ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα μνημεῖα τοῦ εἴδους τῆς, μὰ καὶ γιατί παρουσιάζει ἐκεῖνα τὰ προτερήματα πὸν χαρακτηρίζουν ἀνάλογα φιλοσοφικὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος: σαφήνεια, ἀπλότης, γεωμετρικὴ διάρθρωση τοῦ ἐπιχειρήματος, ἀναγωγὴ τῶν ὄρων τοῦ ζητήματος στὰ βασικὰ του στοιχεῖα καὶ στὶς πρῶτες ἀρχές. Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ παραβάσουμε τὴν αισθητικὴ σκέψη τοῦ Βαλερύ μ' ἐκεῖνη τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλη, χωρὶς φυσικὰ νὰ ἐννοοῦμε μ' αὐτὸ κοινότητα ἰδεῶν, ἀλλὰ φιλοσοφικὴ ἀντίληψη τοῦ ποιητικοῦ ζητήματος καὶ λογικότητα στὴ μέθοδο πραγματεύσεως. Εἶναι ἀλήθεια ἐπίσης ὅτι ὁ καθαρὰ διανοητικὸς χαρακτήρας τῆς σκέψεως τοῦ Βαλερύ ἐμποδίζει μὰ δυναμικὴ ἐπέμβαση τῆς θεωρίας του σὲ μερικοὺς πολὺ σημαντικοὺς ποιητικοὺς τομεῖς, ὅπως εἶναι λ. χ. ἡ ἐπικὴ καὶ ἡ δραματικὴ ποίηση, ἔτσι μὲν. Ἀριστοτελικὴ θεωρία τῆς καθάρσεως τῶν παθῶν δὲν εἶναι νοητὴ μέσα στὸ Βαλεριανὸ σύστημα πὸν εἶναι ἐμποτισμένο μ' ἓνα δυνατό ἐπιστημονισμὸ καὶ ἀξιώνει τὴν ἀφηρημένη ἐπεξεργασία τῶν ἰδεῶν του ἀπὸ τὸν ποιητὴ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονοῦμε ὅτι ὁ Βαλερύ ἔζησε μέσα στὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν ἐπιτευγμάτων, καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι διόλου τυχαῖο τὸ ὅτι τὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα ἔχει τὴ θέση του μέσα σὲ μὴ ποιητικὴ θεωρία πὸν εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει τὰ δεδομένα τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος. Ὅχι γιατί ὁ Βαλερύ δὲν ἐκαλλιέργησε τὸ δραματικὸ εἶδος, μὰ στὰ δύο κυριώτερα ἔργα πὸν περιέλαβε κάτω ἀπὸ τὸν κοινὸ τίτλο «Ὁ δικός μου Φάουστ», καὶ πὸν τὰ χαρακτηρίζει σὰν «κωμωδία» τὸ πρῶτο καὶ σὰν «δραματικὴ φαντασμαγορία» τὸ δεύτερο, δὲ θὰ διαπιστώσουμε οὔτε τὸ κωμικὸ οὔτε τὸ δραματικὸ πάθος, ἀπλούστατα γιατί καὶ τὰ δύο ἔργα εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἐμποτισμένα μὲ φιλοσοφικὴ σκέψη πὸν ἀπευθύνεται περισσότερο στὸ διανοητικὸ παρὰ στὸ συνασθηματικὸ κόσμο. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ δύο σαχουρηγμένα μελοδράματα «Ἀμφίων» καὶ «Σεμίραμις».

Ἡ ἀξία τῆς ποιητικῆς θεωρίας τοῦ Βαλερύ ἐνισχύεται σὲ μέγιστο βαθμὸ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶναι ὁ ἴδιος ποιητὴς, ἀναμφισβήτητα ἓνας μεγάλος ποιητὴς, πὸν στὸ καθαρὰ ποιητικὸ του ἔργο εἶναι ὀλότελα συνεπὴς μὲ τὶς θεωρητικὰς του ἰδέες. Αὐτὸ δίνει μὴ-ἰδιαιτέρη αἰγλή στὴ θεωρία του, πρὸ παντὸς ἀν ληφθῆ ὑπ' ὄψει ὅτι οἱ μεγάλοι θεωρητικοὶ τῆς ποιητικῆς τέχνης ὑπῆρξαν κατὰ κανόνα αισθητικοκριτικοὶ ἢ φιλόσοφοι χωρὶς ποιητικὸ ἔργο στὸ ἐνεργητικὸ τους. Ἐξαιρέση στὸν κανόνα αὐτὸ ἀποτελοῦν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔξορισε ὅτι ἔγραψαν, ὁ πρῶτος τραγωδίας, ὁ δεύτερος ποιήματα. Μία τρίτη ἐξαιρέση ἀποτελεῖ ὁ Ὁράτιος μὲ τὴν *Ars poetica*. Ὅμως οἱ δύο πρῶτοι ἐξασκήσαν τὴν ποίηση σὰν πάρεργο τῆς φιλοσοφικῆς τῶν ἐνασχολήσεως, ὁ Ὁράτιος ἔγραψε τὴν ποιητικὴν του (ἀκολουθώντας κατὰ τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ πρότυπα) σὰν πάρεργο τῆς ποιητικῆς του ἐνασχολήσεως, ἐνῶ ὁ Βαλερύ εἶναι κατ' ἀρχὴν ποιητὴς πὸν οἰκοδομεῖ τὴ θεωρία του μὲ βάση τὴν ποιητικὴν του ἐμπειρία. Ἐν τούτοις, μὰ καὶ διεμόρφωσε τὶς ἰδέες του γιὰ τὴν

* Ἐκφράζω τὶς θερμὰς μου εὐχαριστίες στὸν Ἐκδοτικὸ Οἶκο Gallimard, πὸν εὐγενῶς μοῦ παρεχώρησε τὸ δικαίωμα μεταφράσεως στὴν Ἑλληνικὴν τοῦ δοκίμιου αὐτοῦ.

ποίηση, βλέπουμε καθαρά τὴ θεωρία νὰ ἐπιδρᾷ πάνω στὴν πράξη. Ὁ ποιητὴς, πεπεισμένος γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς θεωρίας του, πεπεισμένος γιὰ τὴν ἀλήθεια αὐτὴ βγαίνει ἀπὸ τὴ δική του προσωπικὴ ἔμπειρία χωρὶς νὰ εἶναι προϊόν σχολαστικῆς μελέτης, ἐπαχειρεῖ νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ ἐνσυνείδητα στὴν πράξη, δηλαδή νὰ φτιάξῃ ποίηση σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες ποῦ τοῦ ὑπαγορεύει ἡ ἔμπειρία του. Τίποτα τὸ πῶ ἀνορθόδοξο, θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς, στὴν ἱστορία τῆς ποιήσεως. Τὸ τρομερὸ σ' ἔβην αὐτὴ τὴν ὑπόθεση εἶναι ὅτι ὁ Βαλερὺ πέτυχε μὲ τὴ 'μέθοδό' του νὰ δώσῃ μερικὰ ἀπὸ τὰ πῶ ἀριστουργηματικὰ ποιητικὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς του. Γιατὶ στὴν περίοδο αὐτὴ τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ ἀνήκουν ἔργα ὅπως ἡ *Jeune Parque* κ' ἐκεῖνα τῆς συλλογῆς *Charmes*. Ἡ μεγάλη τεχνικὴ ἐπεξεργασία καὶ τὸ ἐπίμονο δούλεμα εἶναι τόσο ἐμφανῆ στὰ ποιήματα αὐτά, ὥστε νὰ ἐπιβεβαιώνουν ὅτι ὁ ποιητὴς στάθηκε συνεπὴς μὲ τὶς ἀρχές του. Ὁ Βαλερὺ εἶναι θεωρητικὸς συνάμα καὶ πρακτικὸς τῆς ποιήσεως.

Σὲ τί συνίσταται ὁ ἐπιστημονισμὸς τοῦ Βαλερὺ καὶ ποιῆς εἶναι οἱ συνέπειές του; Θὰ κατανοήσουμε καλῶτερα τὴν ἰδέα ποῦ διακατέχει τὸν Βαλερὺ, ἀν ὑποδείξουμε πρῶτα τὴ βασικὴ συνέπεια τῶν ἀρχῶν του γιὰ τὴν παραδεδεγμένη ἀντίληψη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία πηγὴ τῶν ποιητικῶν προϊόντων εἶναι ἡ ἔμπνευση. Πόσο ἐσφαλμένη εἶναι ἡ κοινὴ αὐτὴ ἀντίληψη ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἀνάλυση στὴν ὁποία ὁ Βαλερὺ ὑποβάλλει τὸν τρόπο γενέσεως καὶ συνθέσεως ἑνὸς ποιήματος. Ἄν ἡ ἔμπνευση ἦταν ἡ ἀποκλειστικὴ πηγὴ ἑνὸς ποιήματος, τότε ὁ ποιητὴς δὲ θάχε καμμὶ ἀξία σὰ δημιουργός, γιὰ τὴν ἔμπνευση καὶ παθητικὰ αὐτὸ ποῦ θὰ τοῦ μετέδιδε ἡ ἔμπνευση. Σὲ μιὰ κατάσταση ἐμπνεύσεως δὲ βλέπουμε πῶς εἶναι δυνατὸ ὁ ποιητὴς νὰ ἔχῃ τὸ ρόλο τοῦ δημιουργοῦ. Κι' ἐπ' ὅσον ἡ ἔμπνευση εἶναι μιὰ παθητικὴ κατάσταση, δὲ βλέπουμε γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποῦ εἶναι ἐπιδεκτικὸς ἐμπνεύσεως νὰ μὴν εἶναι καὶ ποιητὴς. Στὴν πραγματικότητά, γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς ποιήματος ἐπεμβαίνει ἕνας ἄλλος παράγων, βασικὸς αὐτὸς γιὰ κάθε ποιητικὴ ἔκφραση: ἡ γλῶσσα. Πράγματι, ὅποιαδήποτε ποιητικὴ ἐνέργεια, γιὰ νὰ καταλήξῃ σὲ ποίημα, πρέπει νὰ ἐξωρευθῇ γλωσσικὰ, γιὰ τὴν ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ μόνον μέσο ἐκφράσεως ποῦ διαθέτει ὁ ποιητὴς. Μὰ ἡ περαιτέρω κριτικὴ ἀνάλυση τῆς γλώσσας ἀποδεικνύει ὅτι τὸ μέσο αὐτὸ ἐκφράσεως δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀπλό, τὸ σαφές, τὸ ἰδεῶδες γιὰ τὴν ποιητικὴ ἐργασία. Ἀπεναντίας, ἡ ἀδιάκοπη καὶ ἀδιάκριτη χρῆση στὴν ὁποία ὑποβάλλεται γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ μεγάλῃ σύγχυση ποῦ ἐπικρατεῖ στὸ σημασιολογικὸ περιεχόμενο τῶν λέξεων, θέτουν τὸν ποιητὴ μπροστὰ σὲ μιὰ κωδὴ γλωσσικὴ κατάσταση, μὲ τὴν ὁποία πρέπει νὰ καταπιαστῇ ἐπίμονα καὶ νὰ παλαίψῃ γιὰ νὰ μορφοῦν τὰ ἑξιδιαινήντα τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα ποῦ θὰ τὸν βοηθήσουν στὴ διατύπωση νοημάτων ποῦ ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν κοινότητα τῶν καθημερινῶν καταστάσεων. Ἡ ἐργασία τοῦ ποιητῆ στὸν τομέα τῆς γλωσσικῆς διατυπώσεως εἶναι δυσχερὴς καὶ ἐπίμονη. Αὐτὸ ἐξηγεῖ κάτι ποῦ ἴσως πολλοὺς ἀπὸ μᾶς ἔχει ἐμβάλει σὲ ἀπορία: γιὰ τὴν ἐνῶ συμβαίνει στὴ ζωὴ μας νὰ ἔχουμε πολλὰ φορὰς ἀνώτερες ποιητικὲς ἐμπνεύσεις, νὰ μὴ εἴμαστε καὶ μεγάλοι ποιητές; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀπλή: γιὰ τὴν μὴ μὴς θελήσουμε νὰ βάλουμε πάνω στὸ χαρτὶ τίς ἐμπνεύσεις μας αὐτές, σκοντάφουμε στὴ γλωσσικὴ διατύπωση. Ἡ γλωσσικὴ μας δεινότης δὲν ἀνταποκρίνεται στὸ ἕθος τῶν ἐμπνεύσεων αὐτῶν.

Ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία ἀποτελεῖ τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς δυὸ πόλους τῆς συνθέσεως ἑνὸς ποιήματος. Ὅπως εἶπαμε πῶ ἀνω, δὲν μπορεῖ μιὰ τέτοια ἐπεξεργασία νὰ εἶναι ἔργο ἀπλῆς ἐμπνεύσεως. Ἡ ποιητικὴ ἔμπειρία τοῦ ποιητῆ ἀποδεικνύει πόσο ἐπίπονη εἶναι μιὰ τέτοια πορεία ἀνάμεσα στὸ γλωσσικὸ χάος. Ποιήματα ὅπως «Τὸ ναυτικὸ Κοιμητήρι» καὶ «Ἡ Πυθία» μοροῦν νὰ θεωρηθοῦν σὰν ἀρχιτεκτονικὰ οἰκοδομήματα γιὰ τὴν ἀνέγερση τῶν ὁποίων ἔγινε ἡ πῶ ἀυστηρὰ ἐπιλογὴ ἀνάμεσα στὰ (γλωσσικὰ) ὕλικα ποῦ περιπλέον ὑπεβλήθησαν σὲ λεπτόλογη καὶ προσεκτικὴ κατεργασία.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς μελετητὲς τοῦ Βαλερὺ, ὁ Jean Thibaudet, θεωρεῖ ὅτι ἡ "*Jeune Parque*" εἶναι τὸ δυσκολώτερο ποίημα ποῦ γράφτηκε στὴ γαλλικὴ γλῶσσα. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ποιητικὴ παραγωγή τοῦ Βαλερὺ εἶναι συγκριτικὰ πολὺ μικρὴ ἐν σχέσει μὲ τὸ ποιητικὸ ἔργο ἄλλων ποιητῶν. Αὐτὸ σημαίνει πῶς οἱ ποσοτικὰ μεγάλες ποιητικὲς παραγωγές, ὑποβαλλόμενες στὰ κριτήρια τῆς ποιητικῆς θεωρίας τοῦ Βαλερὺ, θὰ μπορούσαν νὰ μὴν ἀνθέξουν στὴν ἀυστηρότητα τῶν κανόνων μᾶς τέτοιας ἀξιολογίας, καὶ σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση μιὰ σοβαρὴ ἐκκαθάρισις ποιοτικῆς φύσεως θὰ περιορίζε σημαντικὰ τὸ ποσοστὸ τῆς ποιητικῆς παραγωγῆς ποῦ θὰ ἱκανοποιοῦσε τὰ κριτήρια αὐτά καὶ συνεπῶς θὰ μπορούσε ν' ἀνθέξῃ στὴν ἐπέμβασι τοῦ χρόνου. Εἶναι εἰκόλο νὰ διαπιστώσουμε τὴν ἀλήθεια αὐτῇ, ἀν ὑποβάλουμε σὲ μιὰ κριτικὴ ἐξέταση τὸ ἔργο δυὸ μεγάλων ποιητῶν, τοῦ Οὐγκὼ στὴ Γαλλία καὶ τοῦ Παλαμᾶ στὴν Ἑλλάδα. Εἶναι γνωστὸ πόσο μεγάλη ποσοτικὰ εἶναι ἡ ποιητικὴ

παραγωγή τῶν δυῶ αὐτῶν κορυφαίων, μὰ εἶναι ἐπίσης γνωστὸ ὅτι δὲ θὰ ὑπέφερε ποιητικὰ καὶ τῶν δυῶ ἡ φήμη, ἂν ἀπεκόπτοντο σημαντικὰ τμήματα ἀπὸ τὸ ὅλο ἔργο των.

Θὰ μπορούσαμε ἐδῶ νὰ ἀντιτάξουμε στὴ Βαλεριανὴ σκέψη τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ μεγάλη ἔμφραση ποὺ δίνει στὴ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία κινδυνεύει νὰ μᾶς παρασύρῃ σ' ἕναν ἄκρατο βερμπλισμὸ, ὅπου τὸ περιεχόμενο θὰ ἦταν ἡ ἀνύπαρκτο ἢ φτωχικὸ, γιατί στενὰ ὑποταγμένο στὶς ἀπαιτήσεις τῆς γλωσσικῆς μορφῆς. Ὅμως δὲ συμβαίνει αὐτὸ γιατί ἡ μορφή ποὺ ἀποδίδεται γλωσσικὰ ἔχει σὰν ὑπόβαθρο τὸ δεύτερο πόλο τῆς ποιητικῆς συνθέσεως, ποὺ εἶναι αὐτὸ ποὺ ὁ Βαλερὺ ὀνομάζει ποιητικὴ κατάσταση, αὐτὴ ποὺ μᾶς εἰσάγει στο «ποιητικὸ σύμπαν». Τί εἶναι ποιητικὴ κατάσταση καὶ ποιητικὸ σύμπαν διευκρινίζεται ἀρχετὰ στο δοκίμιο ποὺ δημοσιεύουμε, ὥστε νὰ μὴ παρίσταται ἀνάγκη ἄλλης διασαφήσεως ἐδῶ. Θὰ παρατηρήσουμε μόνο ὅτι κάποια συνδιαλλαγὴ τῆς κοινῆς ἀντιλήψεως περὶ ποιητικῆς ἐμπνεύσεως μὲ τὴ Βαλεριανὴ ἰδέα τῆς ποιητικῆς καταστάσεως θὰ μπορούσε νὰ καταστῇ ἐφικτὴ, ἂν ἡ πρώτη γινόταν ἀντικείμενο κάποιας ὀρθολογικώτερης ἀναλύσεως ποὺ θὰ τῆς ἀφαίρουσε τὸ παχὺ στρώμα συναισθηματικῶν μυστικισμῶν ποὺ τὴν περιβάλλει. Καὶ πάλι ὅμως, ἡ ἄλλη παρουσία τῆς ποιητικῆς καταστάσεως δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἕνα ποίημα. Τῆς παρουσίας αὐτῆς πρέπει νὰ γίνῃ κατάλληλη ἐκμετάλλευση ἀπὸ τὸν ποιητὴ ποὺ θὰ κατορθώσῃ νὰ τῆς δώσῃ τὴ μορφή ποὺ ἀρμόζει, δηλαδὴ νὰ τῆς χαρίσῃ τὸ γλωσσικὸ περιβλημα ποὺ θὰ τὴν ἀποκρυσταλλώσῃ ἀντικειμενικὰ καὶ θὰ τὴν παγκοσμιοποιήσῃ τοπικὰ καὶ χρονικὰ. Ἀπόδειξη τοῦτου εἶναι ὅτι ἡ ποιητικὴ κατάσταση μπορεῖ νὰ παρουσιαστῇ στὴν ἐμ εἰρία τοῦ κάθε ἀνθρώπου χωρὶς νὰ κἀν τὸν καθέναν ποιητὴ. Ὡστε ποιητὴς εἶναι μόνον ἐκεῖνος ποὺ μπορεῖ νὰ δῇ μὴ μὴ τέτοια μορφή στὴν ποιητικὴ κατάσταση, ποὺ νὰ τὴν καθιστᾷ κατὰ κάποιο τρόπο αἰώνια. Καὶ γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ αὐτὸ πρέπει τελικὰ νὰ εἶναι τεχνίτης τοῦ λόγου. Ἄς σημειωθῇ ὅτι μὴ καὶ ὁ ποιητὴς πέτυχε ν' ἀποκρυσταλλώσῃ γλωσσικὰ τὴν ποιητικὴν κατάσταση, δηλαδὴ νὰ συνθέσῃ ἕνα ποίημα, ἢ ἀπλὴ ἀνάγνωση τοῦ ποιήματος αὐτοῦ ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν ποιητικὴν κατάσταση καὶ νὰ μᾶς μπάσῃ στο ποιητικὸ σύμπαν.

Ἐδῶ ἔγκειται ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ποιητικῆς γλώσσας κ' ἐκείνης τοῦ πεζοῦ λόγου μὲ τὴν ὁποία ἐξυπηρετοῦμε τὶς πρακτικὰς καθημερινὰς μας ἀνάγκες. Ἡ τελευταία αὐτὴ εἶναι μόνον ἕνα μέσο ἐπικοινωνίας ποὺ παύει νὰ ἔχῃ ὀποιαδήποτε ἀξία ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἐξυπηρετῆσε τὴ συνεννόηση μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ποιητικὴ γλώσσα, ἀπεναντίας, εἶναι τελικὸς σκοπὸς στὴν ποιητικὴ δημιουργία· μὰ καὶ κατ' ὄρθωσιν νὰ κλείσῃ μέσα της τὴν ποιητικὴν κατάσταση παραμένει αἰώνια, γιατί μεταβάλλεται σὲ μὴ αὐτοτελεῖ ἀξία ποὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀναπαράγεται μέσα στο χῶρο καὶ στο χρόνον.

Κάπως ἰδιότυπη παρουσιάζεται ἡ θεωρία τοῦ Βαλερὺ στο ζήτημα τῆς ποιητικῆς μεθόδου. Μὲ βάση τοὺς δυὸ πόλους τῆς ποιητικῆς συνθέσεως, τὴν ποιητικὴν κατάσταση ἀφ' ἐνός, καὶ τὴ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία ἀφ' ἑτέρου, θάλεγε κανεὶς πῶς ἡ κανονικὴ πορεία τῆς ποιητικῆς συνθέσεως ἀρχίζει ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος γιὰ νὰ καταλήξῃ στο δεύτερο. Ὁ Ποιητὴς διαθέτοντας τὸ ποιητικὸ ὕλικὸ προβαίνει στὴν ἐπεξεργασία του μὲ σκοπὸ τὴν τελικὴ μορφή. Αὐτὸ ἐξ ἄλλου εἶναι ποὺ παραδέχεται ὁ Βαλερὺ. Παραδέχεται ὅμως καὶ κάτι ἄλλο: ὁ ποιητὴς μπορεῖ νὰ πάσῃ καὶ τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση, ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴ μορφή καὶ νὰ καταλήξῃ στο περιεχόμενο. Αὐτὸ τουλάχιστον μᾶς ἀφήνει περίπου νὰ ἐννοήσουμε ἀπὸ ὅ,τι ἐκθέτει σχετικὰ μὲ τὴ μέθοδο ποὺ ἀκολούθησε στὴ σύνθεση τῶν δυῶ ποιημάτων του «Τὸ ναυτικὸ Κοιμητήριον» καὶ «Ἡ Πυθία». Καὶ τὰ δυὸ ποιήματα εἶχαν τὴν καταγωγή τους σ' ἕνα κάποιο μετρικὸ ρυθμὸ ποὺ χρησιμοποιεῖ σὰ φόρμα, μέσα στὴν ὁποία ἤρθαν νὰ προσαρμωθοῦν μερικὲς λέξεις, μὰ ἐδῶ καὶ μὰ ἐκεῖ. Οἱ λέξεις ἔγιναν φράσεις, στίχοι, μὰ καθὼς γέμιζαν τὴ φόρμα κατὰ τρόπο κομματιασμένο κ' ἄτακτο, παραμένανε κενὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρωθοῦν, καὶ ἡ συμπλήρωση αὐτὴ ἔγινε βαθμιαία, ὡς ὅπου ὀλοκληρώθηκε τὸ ὅλο ποίημα. Εἶναι φανερὸ ὅτι στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ Βαλερὺ ἀρχισε ἀπὸ τὰ πλαίσια τοῦ ποιήματος γιὰ νὰ καταλήξῃ στο περιεχόμενο. Διερωτώμαστε λοιπὸν ἂν αὐτὴ τὴ μέθοδο ἀκολούθησε σ' ὅλο τὸ ποιητικὸ του ἔργο. Ἐχομε ἐξ ἄλλου κάθε λόγο νὰ τὸ πιστεύουμε. Ἡ ποίηση τοῦ Βαλερὺ φέρει τόσο πολὺ τὴ σφραγίδα τῆς διανοητικῆς ἐργασίας, τοῦ τεχνικοῦ δουλέματος, τῆς ἀφηρημένης σκέψεως, ποὺ δὲ βλέπουμε εὐκόλα τὴ συναισθηματικὴ, καθαρὰ λυρικὴ της βάση. Πόσο εὐκόλο θὰ ἦταν γιὰ τὸν ποιητὴ σὲ μὴ τέτοια περίπτωση νὰ μεταπέσῃ σ' ἕνα βερμπλισμὸ χωρὶς περιεχόμενο! Μὰ καὶ πόσο ἐπιμόνη θ' ἀπέβαινε ἡ θεωρία τοῦ Βαλερὺ γιὰ νεοφερμένους κ' ἄπειρους ποιητῆς! Τώρα ἂν ὁ ἴδιος ἀποφεύγει τοὺς σκοπέλους ποὺ παρεβάλλει ἡ μεθόδου τοῦ, αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὸ δοῖμε ἀπὸ κοντά.

Πιστεύουμε σ' ἀλήθειαν ὅτι ἕνας νέος καὶ πρωτόπτερος ποιητὴς ποὺ θὰ δοκίμαζε νὰ

βάλη στην πράξη τή θεωρία του Βαλερύ θα κατέληγε αναπόφευκτα στο βερμπαλισμό. Γιατί αυτό δε συνέθε με τον Βαλερύ μπορεί να μας το ερμηνεύσει μόνο η πνευματική πορεία της ζωής του και ο χαρακτήρας του όλου έργου του. Και πρώτα απ' όλα ο Βαλερύ δεν είναι μονάχα ποιητής. Είναι συνάμα τεχνοκράτης, αισθητικός και σχεδόν κοινωνικός φιλόσοφος, έξ' ίσου καλός γνώστης της αρχιτεκτονικής όπως και της λογοτεχνίας. Μά πάνω απ' όλα αυτά μπορεί να χαρακτηριστεί σαν ένας μεγάλος εγκυκλοπαιδικός του πνεύματος. Αυτό τουλάχιστο μαρτυρούν οι πέντε τόμοι των *Variétés*, τα περιεχόμενα των οποίων κατατάσσονται από τον εκδότη κάτω από επτά επικεφαλίδες: λογοτεχνικές μελέτες, φιλοσοφικές μελέτες, πολιτικά δοκίμια, ποιητική και αισθητική θεωρία, παιδαγωγική, ποιητικά απομνημονεύματα, μελοδράματα. Πρέπει να προσθέσουμε σ' αυτά αρκετούς άλλους τόμους από φιλοσοφικά και αισθητικοκριτικά δοκίμια και μελέτες, σε τρόπο ώστε η όλική θεωρητική παραγωγή του Βαλερύ είναι πολλαπλασία της ποιητικής, χωρίς να ύστερη σε βάθος είτε σε πλάτος σ' ότι αφορά τον πλούτο των θεμάτων που πραγματεύεται. Το καταπληκτικότερο είναι ότι μετά το θάνατό του βοήθησε στα 'κατάλοιπά' του ένα κολοσσιαίο έργο της ίδιας εγκυκλοπαιδικής και θεωρητικής μορφής όπως και το δημοσιευμένο, το ίδιο ίσως ποιοτικού επιπέδου, μα που ο συγγραφέας δεν το θεωρούσε ίσως άρκετά δουλεμένο, σύμφωνα με τα δικά του κριτήρια, γιά να το παραδώσει στη δημοσιότητα. Το κατάλοιπο αυτό έργο, που άρχισε να δημοσιεύεται, θα γεμίσει 29 τόμους από χίλιες αυτόγραφες σελίδες ο καθένας, πράγμα που σημαίνει ότι το άνεκδοτο πεζό έργο του ποιητή θα είναι περίπου τριπλάσιο, άν όχι πολύ περισσότερο, από το μέχρι του θανάτου του έκδεδομένο. Δίπλα στον όγχο αυτό θεωρητικής παραγωγής το ποιητικό έργο του Βαλερύ, που γεμίζει μόλις ένα μέτριο τόμο, μάς δίνει την εντύπωση ενός μικρού διακοσμητικού στοιχείου που συμπληρώνει τον έξοπλισμό ενός μεγάλου οικοδομήματος. Στην πραγματικότητα η λίγη αυτή ποίηση μπορεί να παρομοιασθή με το απόσταγμα ροδελαίου, κάθε γραμμάριο του οποίου χρειάζεται γιά να παραχθή πολλές δεκάδες χιλιογράμια ροδοπέταλα. Μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι η ποίηση του Βαλερύ είναι το απόσταγμα μιας άπεραντης θεωρητικής έπεξεργασίας. Η επικύρωση αυτού του ισχυρισμού βγαίνει από τη μελέτη του τρόπου που εξειλιχθηκε το ποιητικό του έργο. Το νεανικό μέρος του έργου αυτού, που το αποτελούν είκοσιένα ποιήματα που μαζί άπαρτίζουν μια μικρή συλλογή, αυτή που είναι γνωστή με τον τίτλο "Album de vers anciens", άν και αναδεικνύει τον Βαλερύ σαν ικανό ποιητή, δεν μπορεί να τον προωθήσει πέρα από τα μέτρα που χάραξε ο συμβολισμός του Μαλλαρμέ, με τον όποιο είχε τις πρώτες ποιητικές επαφές του. Το έργο που άνδειξε τον Βαλερύ, το μακρόπνοο ποίημα "La Jeune Parque", και τα άλλα που άπαρτίζουν τη συλλογή "Charmes", γράφτηκαν σε ώριμη ηλικία, και αφού έμεσολάβησε μια σιωπή είκοσι δλόκληρων χρόνων! Σε τί όφείλεται η μακρόχρονη αυτή σιωπή, μοναδική γιά έναν καλλιτέχνη, θα ήταν ανακρίνιμο να έπιχειρηθή να ερμηνευθή μέσα στα πλαίσια ενός συντόμου σημειώματος. Το μόνο που ίσως θα μπορούσε να λεχθή με ασφάλεια είναι ότι δεν είναι άσχετες με τη σιωπή αυτή δυο σημαντικές νεανικές έργασίες που άμέσως προηγήθησαν και με τις όποιες έκλεισε τον πρώτο ποιητικό του κύκλο: η «Εισαγωγή στη μέθοδο του Λεονάρδου ντα Βίντσι» (1894) και η «Βραδιά με τον κύριο Τέστ» (1896). Στα έργα αυτά βλέπουμε τον Βαλερύ να υποβάλλεται όλοένα και πιο πολύ στην ιδέα μιας «μεθόδου» που η πλήρης κατοχή της θα καθιστούσε έφικτή μια τελειότητα σ' όλους τους πνευματικούς τομείς, που θα έπροοίμιζε τη σκέψη με μια καθολικότητα κατά τα άλλα άνεφικτη με τα κοινά μέσα της έμπειρίας μας. Η ουσία της καθολικής αυτής σκέψως θα συνέπιπτε με την άπόκτηση της άφηρημένης αυτής μεθόδου και θα καθιστούσε τον κάτοχό της άνεξάρτητο από τις άπαιτήσεις της κοινής έμπειρίας, γιά παράδειγμα, θα καθιστούσε περιττή κάθε πράξη, όπως τη συγγραφή ενός ποιήματος, γιάτι άπλούστατα μια τέτοια πράξη θα έπετύγγανε ένα και μόνο πράγμα — να καταδείξει την άτέλεια της. Άναχωρώντας από μια τέτοια ιδέα, η συγγραφή ενός ποιήματος καθίσταται περιττή, γιάτι θα διαιώνιζε τη σνείδηση της άτελείας στον ποιητή, ενώ από την άλλη μεριά θα χρησίμευε γιά να ικανοποιή τις έπιθυμίες του κοινού, πράγμα που περαιτέρω θα άνέτεινε τη σνείδηση άτελείας, γιάτι ο θαυμασμός του πλήθους δεν άποτελεί έχέγγυο ποιοτικής άνωτερότητας... Δεν είναι καθόλου παράξενο πως η έπέμβαση τέτοιου είδους ιδεών μπορεί να ερμηνευτεί αιτιολογικά τη μακροχρόνια σιγή του έτήρησε ο ποιητής, χωρίς φυσικά ν' άποκλείονται κι' άλλα αίτια που προς το παρόν μάς διαφεύγουν.

Η φιλοσοφική αυτή έμβάθυνση του προβλήματος της μεθόδου, που ξεπερνά τα όρια της αισθητικής προβληματικής γιά να καταλήξει σε καθολικώτερα ζητήματα, δεν έγκατέλειψε ποτέ τον Βαλερύ, γι' αυτό βλέπουμε τις νεανικές του ιδέες να επανέρχονται στα έργα της

ώριμης περιόδου όπου γίνονται αντικείμενο συστηματικότερης ανάλυσεως κι' έπεξεργασίας. Έτσι στον «Ευπαλίνο» (1923) ο Βαλερόν καταπαύεται με τὸ αίσθητικό πρόβλημα στην πὸ πλατιά του μορφή χρησιμοποιώντας τὴν Πλατωνική διαλογική μέθοδο, ἐνῶ στὸ βαρυσήμαντο δοκίμιο «Ὁ Λεονάρδος κι' οἱ Φιλόσοφοι» (1932;), πὸ τυπικὰ προωριζότανε γὰ πρόλογος ἐνὸς βιβλίου γιὰ τὸν ντα Βίντσι, ἡ σκέψη τοῦ Βαλερόν ἀπὸ οὐσιαστικὰ αίσθητικὴ γίνεται σὲ πολλὰ σημεῖα καθαρὰ φιλοσοφική. Ἐδῶ ἀντιπαραθέτει τὴν Τέχνη με τὴ Φιλοσοφία γιὰ νὰ διαπιστώσῃ τὰ κοινὰ σημεῖα καὶ τίς διαφορὲς πὸν ὑφίστανται ἀνάμεσά τους, καὶ ἐπαναφέρει τὸ ζήτημα τῆς καθολικότητος ὅταν λέγει ὅτι ἡ ἀναγωγή στὸν ἀληθινὸ ἑαυτὸ μας ἀπαιτεῖ ἄδσο τὸ δυνατὸ λιγώτερο ἄνθρωπο».

Ἡ παρέκβαση αὐτὴ στὶς φιλοσοφικὲς ἰδέες τοῦ Βαλερόν θὰ μᾶς ὡδηγοῦσε σὲ μὰ εὐρύ-
τερη ἀνάλυση τοῦ ἔργου του πὸν δὲν ἐπιτρέπουν τὰ στενὰ πλαίσια τῆς Εἰσαγωγῆς αὐτῆς.
Ὅμως προχωρήσαμε στὶς νύξεις αὐτὲς γιατί θελήσαμε νὰ δώσουμε μὴ ἐρμηνεία στὸ σοβαρώ-
τατο (τουλάχιστο ἔτσι τὸ θεωροῦμε) ἐρώτημα πὸν ἡ μεθοδολογία τοῦ Βαλερόν συντάσσεται:
πῶς δηλαδὴ ὁ ποιητὴς ἀπέφυγε τὸ βερμαλισμὸ τῆ στιγμῆ πὸν τόσο ἡ θεωρία του ὅσο κι' ἡ
ἐφαρμογὴ τῆς στὴν πράξη, ὅπως τὴν ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος, δίνουν τόση βαρῦτητα στὴ γλωσ-
σικὴ ἐπεξεργασία. Ἡ ἀπάντηση πὸν θὰ δώσουμε στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι ἴσως ριψοκίνδυνη,
ὡστόσο τὴ διατυπώνουμε σὰ μὰ ἐντελῶς προσωπικὴ ἄποψη χωρὲς ἀξιῶσεις. Εἰν' αὐτῆ:
Παραμελώντας τοὺς νεανικοὺς στίχους τοῦ Βαλερόν πὸν ἀνήκουν στὴν περίοδο τῆς ἀναπό-
φρευτικῆς formation, μπορούμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ὁ ποιητὴς δὲ βάσισε τὸ κύριο ποιητικὸ του
ἔργο πάνω στὸ γλωσσικὸ σκέλος. Ἡ κατὰ τὰ ἄλλα σημαντικὴ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία ἀπὸ
τὴν ὁποία φαινομενικὰ ἀρχίζει τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι στὴν πραγματικότητα ἡ ἀ ρ χ ἡ τ ο ὕ
δ ε υ τ ἔ ρ ο υ μ ἔ ρ ο υ ς τοῦ ἔργου του, πὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν κυρίως ποιητικὴ
συγγραφὴ. Τοῦ δευτέρου αὐτοῦ μέρους προηγεῖται μὴ μακρὰ περίοδος πὸν ἀρχίζει με τὴ
διατύπωση τῶν προβλημάτων πὸν διαγράφονται στὴν «Εἰσαγωγή στὴ μέθοδο τοῦ Λεονάρδου
ντα Βίντσι» καὶ συνεχίζεται με τὴν ἐκισοετῆ σιωπῆ, πὸν μπορούμε νὰ θεωρήσουμε σὰ μ ι ἂ
π ε ρ ἰ ὀ δ ο σ υ λ λ ο γ ῆ ς , π ρ ο σ ε ρ γ α σ ἰ α ς καὶ σ υ σ σ ω ρ ε ὑ σ ε ω ς
ὀ γ κ ῶ δ ο υ ς ο ὀ σ ι α σ τ ι κ ο ὕ ὑ λ ι κ ο ὕ (ὕλικὸ μὲ τὴν πὸν πλατιά ἔννοια —
θὰ τὸ προσδιῶριζα, χρησιμοποιώντας τὴ Βαλεριανὴ ὀρολογία, ὡς ἀρχιτεκτονικὸ ὕλικὸ), πὸν
τὴ χρησιμοποιήσῃ με ἐπιλογή καὶ περαιτέρω ἐπεξεργασία στὴ σύνθεση τοῦ ποιητικοῦ του
ἔργου. Αὐτὸ δικαιολογεῖ τὴν πὸν πάνω παρομοίωση, σύμφωνα με τὴν ὁποία τὸ ποιητικὸ αὐτὸ
ἔργο εἶναι ἀπόσταγμα ἐπιπόνου κατεργασίας ἀπεράντου ὄγκου ὕλικῶν. Μιᾶς κατεργασίας
πὸν δὲν τέλειωνε ποτὲ καὶ πὸν γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἐξανάγκαζε τὸν Βαλερόν νὰ προβαίη στὴ
δημοσίευση ἔστω καὶ ἡμιτελῶν (ἀπὸ ἀπόψεως ἐπεξεργασίας), ὅπως τὰ θεωροῦσε ὁ ἴδιος,
ἔργων. Τὰ ὀγκώδη «Τετράδια» τοῦ ποιητῆ πὸν ἀπαρτίζουν τὰ κατάλοιπα του ἀποδεικνύουν
ἔξ ἄλλου ὅτι ἡ ἐκισοετῆ σιωπῆ κάθε ἄλλο παρὰ σιωπῆν ὑπῆρξε. Ἦταν μὰ συνεχῆς
ἐλλογῆ, μὰ ἀδιάκοπη πάλῃ τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας με τὴν ἀνέφρικτὴ τελειότητα, με τὴν
ἀπροσμέτρητῃ γιὰ μᾶς καθολικότητα τοῦ σύμπαντος, μὰ συγχρόνως καὶ μὴ μοναδικὴ
ἂ σ κ η σ η ἀπὸ τίς λίγες πὸν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ πνευματικὴ ἐμπειρία τῶν ἀνθρώπων.
Ἐτσι μπορούμε νὰ πούμε ὅτι, ἐνῶ ἡ ποιητικὴ θεωρία τοῦ διανοητοῦ ἐμφανίζει φανερὰ
βερμαλιστικὲς τάσεις, ὁ ἄνθρωπος με τὴν πνευματικὴν πράξῃ τῆς ζωῆς του κατεδίκασε ἀμετά-
κλητα τὸ βερμαλισμὸ.

Δὲ νομίζουμε ὅτι τὸ θεωρητικὸ ἔργο τοῦ Βαλερόν ἐξάντλησε ὅλες τίς δυνατοτήτες του
μέσα στὴν ἐποχὴ μας. Ὅπως συμβαίνει με τίς μεγάλες πνευματικὲς συμβολές, τίς δυνατό-
τητες πὸν ἐνυπάρχουν στὸ ἔργο αὐτὸ θὰ τίς ἀποκαλύψῃ καὶ θὰ τίς ἐκμεταλλεθῇ ὁ μελλον-
τικὸς χρόνος. Πρὸς τὸ παρὸν δὲ διαφεύγει τὴν προσοχὴ μας ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι χρονικὰ
τοποθετημένον σὲ μὰ κρίσιμη καμπὴ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, καὶ ὅτι ὁ ποιητὴς ἔζησε τὰ
τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του μέσῳ στὸ δεύτερο πόλεμο πὸν αἱματοκύλησε τὴν ἀνθρωπότητα,
ἐνῶ ἡ ὄριμανση τῆς σκέψεώς του συμπίπτει με τὰ χρόνια τοῦ πρώτου πολέμου. Ὅταν ὁ
ποιητὴς βρισκότανε στὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ἡ ἀνθρωπότης ἔκανε γιγάντεια βήματα πρὸς τὴν
ἐπιστημονικὴν κατάκτηση τοῦ σύμπαντος. Πρὸς τὸ παρὸν ἀγνοοῦμε τίς συνέπειες τῶν ἐπερχο-
μένων βαθεῖων μεταβολῶν γιὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἵπαρξη τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὸν ἄνθρωπο σὰν
πνευματικὴ ὄντοτητα. Ἐξέρουμε μόνον ὅτι τὰ μέσα ἀντιδράσεως πὸν διαθέτει ὁ ἄνθρωπος γιὰ
ν' ἀντιμετωπίσῃ ἐνεργὰ καὶ ν' ἀφομοιώσῃ τίς νέες μεταβολές χωρὶς νὰ ὑποταχθῇ σ' αὐτὲς
καὶ νὰ ἀποξενωθῇ ὀριστικὰ ἀπὸ τὸν ψυχικὸ του κόσμον, εἶναι ἀνεπαρκῆ καὶ ξεπερασμένα.
Εἶναι ἀνάγκη ν' ἀνεβάσουμε τὴν ποιτικὴν στάθμη τῶν μέσων αὐτῶν γιὰ νὰ μπορέσουμε ν'
ἀντιμετωπίσουμε τὰ νέα προβλήματα πὸν ὑποφώσκουν ἤδη γύρω μας. Στὴν προσπάθεια

αυτή μόνο πολύ μεγάλες πνευματικές και ήθικες προσωπικότητες μπορούν να μᾶς βοηθήσουν, γιατί μόνο αυτές έχουν αντιμετώπισει και καταπιασθῆ με προβληματικές κοσμοϊστορικοῦ ἐπιπέδου, ὅπως αὐτὴ πού αντιμετώπιζει ἡ ἐποχὴ μας. Τὸ ὅτι παλαιότεροι διανοηταί, ὅπως ὁ Πλάτων κ' ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν πρόφτασαν νὰ ζήσουν ἐμπειρικά τὴν προβληματικὴ τοῦ σημερινοῦ καιροῦ, δὲν ἔχει σημασία, ἐνόσω μὲ τὴν πνευματικὴ ἀσκησὴ ἐξήρθησαν θεωρητικὰ στὸ ὕψος τῆς προβληματικῆς αὐτῆς καὶ τὴν αντιμετώπισαν ἐνεργά. Ἐδῶ ἔγκειται ὁ κλασσικὸς χαρακτήρας τοῦ ἔργου των, στὸ ὅτι δηλαδὴ προχώρησαν πολὺ πρὸ πέρα ἀπὸ τὴν προβληματικὴ τοῦ καιροῦ των, κ' αὐτὸ εἶναι τὸ γνώρισμα πού μπορεί νὰ προσδώσῃ σὲ κάθε ἔργο, παλῆ ἢ σύγχρονο, τὸν τίτλο τοῦ κλασσικοῦ, τὸ ὅτι προσπαθεῖ καὶ ἐπιτυγχάνει νὰ προβλέψῃ καὶ νὰ προκαταλάβῃ τὴ μελλοντικὴ ἐξέλιξη χωρὶς νὰ προκαταληφθῆ ἀπὸ τὰ γεγονότα ὅπως οἱ μωρὲς παρθένες τοῦ εὐαγγελίου. Βλέποντας μ' αὐτὸ τὸ φακὸ τῆς σημασίας τῆς κλασσικῆς παράδοσεως, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Βαλερὺ ὑπῆρξε ἄξιος συνεχιστῆς τῆς. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ πρόσκαιρη λογοτεχνικὴ κριτικὴ τῶν σαλονιῶν πού προσλαθεῖ ν' ἀνεύρῃ τίς μικροεπιδράσεις τῆς ἐποχῆς στὸ ἔργο τοῦ Βαλερὺ, θεωρώντας τον γιὰ παράδειγμα πιστὸ ὁπαδὸ τοῦ συμβολισμοῦ, βρῖσκεται ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὰ οὐσιαστικὰ θέματα πού θίγονται ἢ ἀνακινοῦνται ἀπὸ τὸ ἔργο του. Θὰ μπορούσα μάλιστα νὰ ριψοκινδυνεύσω τὴ γνώμη ὅτι στὸ μέτρο πού ὁ Βαλερὺ ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὰ τοπικὰ λογοτεχνικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς του, σ' ἀνάλογο μέτρο στένεψε τοὺς πνευματικούς του ὁρίζοντες. Ὁ καλύτερος Βαλερὺ εἶν' αὐτὸς πού ἐμβαθίνει προβλήματα πού μπορούν νὰ ἔχουν σημασία ὄχι τοπικὴ μὰ παγκόσμια, δηλαδὴ ὁ ἐ π ι σ τ ῆ μ ω ν — π ο ι η τ ῆ ς. Σὰν τέτοιος, ὁ Βαλερὺ βρῖσκεται σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὸν κ α λ ι τ ἔ χ ν η — ἐ π ι σ τ ῆ μ ο ν α — τ ε χ ν ι κ ὸ τῆς Ἀναγεννήσεως, τὸν Λεονάρδο ντα Βίντσι, καὶ σὲ ἕμμεση σχέση μὲ τὸν π ο ι η τ ῆ — φ ι λ ὄ σ ο φ ο τῆς Ἀρχαϊότητος, τὸν Πλάτωνα. Μὲ ἄλλα λόγια ὁ Βαλερὺ συνεχίζει τὴν κ λ α σ σ ι κ ῆ παράδοση.

Βιβλιογραφία. *Oeuvres complètes de Paul Valéry*, 12 τόμοι, Paris, Gallimard, 1931—1952. Τὸ ἀδημοσίευτο ἔργο ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ ἔθνικὸ Κέντρο Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν σὲ 29 τόμους κάτω ἀπὸ τὸ γενικὸ τίτλο, *Les Cahiers de Paul Valéry*, καὶ περιλαμβάνει παντὸς εἶδους πνευματικὴ παραγωγή ἀπὸ τὸ 1894 ὡς τὸ 1945, χρονιά τοῦ θανάτου του.

Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Βαλερὺ καὶ τὸ ἔργο του εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη. Παραθέτουμε μερικοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς τίτλους.— Albert Thibaudet, *Paul Valéry*, Paris, 1923. F. Lefèvre, *Entretiens avec Paul Valéry*, Paris, 1926. L. Esliève, 'Autour de Valéry', στὴ *Revue de métaphysique et de morale*, 35 (1928), σελ. 55—105. V. Larbaud, *Paul Valéry*, Paris, 1931. Gustave Cohen, *Essai d'explication du Cimetière marin*, Paris 1933. E. Rideau, *Introduction à la pensée de Paul Valéry*, Paris, 1944. *Paul Valéry vivant*, εἰδικὸ τεύχος τοῦ περιοδικοῦ *Les Cahiers du Sud*, τοῦ ἔτους 1946, ἀφιερωμένο στὴ μνήμη τοῦ Βαλερὺ. Francis Scarfe, *The Art of Paul Valéry*, London, 1954, μὲ καλὴ βιβλιογραφία.

Λεπτομερὴς βιβλιογραφία τῶν ἔργων τοῦ Βαλερὺ, ὅπως καὶ σχετικὴ γιὰ τὸ ἔργο του, θὰ περιληφθῆ στὸ μεγάλο βιβλιογραφικὸ ἔργο τῶν H. Talvart καὶ J. Place, *Bibliographie des auteurs modernes de langue française*, μέχρι σήμερὰ τόμ. I—XV, Paris, 1928-1963. Ἡ βιβλιογράφηση, πού ἀκολουθεῖ ἀλφαθητικὴ τάξη κατὰ συγγραφεῖς, ἔχει ἤδη καλύψει τὸ γράμμα Ρ κ' ἐλπίζεται ὡς δὲ θ' ἀργήσῃ ἡ δημοσίευση τοῦ τόμου ἢ τῶν τόμων πού θὰ περιλάβουν-τοὺς συγγραφεῖς πού τὸ ὄνομά των ἀρχίζει ἀπὸ τὸ γράμμα V.

§ 1—3. Βρίσκουμε την αντίθεση 'Ποίηση—'Αφηρημένη Σκέψη' βαθειά ριζωμένη στην κοινή αντίληψη ύπνος μιά προκατάληψη που γίνεται δεκτή ανεξέλεγκτα, όμως στερείται λογικής βάσεως.

Γλωσσικά αποκορυσταλωμένη ή αντίθεση αυτή παρουσιάζεται σαν άπλοποίηση που διενεργούνει το πνεύμα στην εξάσκηση πρό παντός των ρητορικών ικανοτήτων του. Όμως ο άπλοικός χαρακτήρας της αντίθεσεως αυτής δίνει λαβή σε μιά πιο προσεκτική εξέταση του λογικού της κύρους.

§ 4. 'Η οικοδομή ενός νοητικού συστήματος με βάση την αντιθετική αυτή έννοια κινδυνεύει να έχη τις ίδιες λανθασμένες συνέπειες που θα είχε ή βασική αυτή έννοια αν τυχόν έβγαине λανθασμένη. Γι' αυτό επιβάλλεται ν' αποδειχθῆ κατά πόσο στερείται ή όχι λογικού κύρους.

§ 5—9. Μιά κριτική εξέταση του ζητήματος πρέπει ν' αρχίξη από τα πιο απλά υποκειμενικά δεδομένα. Προϋπόθεση απαραίτητη κάθε έμβυθύνσεως στην ουσία είναι ή εκκαθάριση των γλωσσικών θρωον του προβλήματος. Κάθε ζήτημα, φιλοσοφικό ή αισθητικό, περιορίζεται μέσα στα γλωσσικά πλαίσια, εκφράζεται διά μέσου ενός λεξιλογίου που ενώ δίνει την έντύπωση ότι είναι πλούσιο, στην πραγματικότητα είναι πολύ φτωχό γιατί τελικά ανάγεται σε εύριθμες βασικές λέξεις και πολλαριθμους συνδυασμούς των λίγων αυτών λέξεων.

§ 10—13. Το βασικό στοιχείο της γλώσσας, ή λέξη, παρουσιάζει δυσπλόλυτα προβλήματα από τη στιγμή που θα την άποσύρουμε από την κυκλοφορία και θα την υποβάλουμε σε κριτική άνάλυση. Αυτό δεν συμβαίνει στον κοινό λόγο, άπλούστατα γιατί κάνουμε επιπόλαιη χρήση των λέξεων.

§ 14—15. Για να έμβυθύνουμε στην ουσία ενός ζητήματος πρωταρχικό αίτημα είναι ή αποκάθαρση της γλώσσας από το παχύ περιβλήμα που της έδωσε ή αιωνόβια χρήση και κατάχρηση. Έτσι, εξέτάζοντας την αντίθεση 'Ποίηση—'Αφηρημένη Σκέψη', θα άγγοήσουμε κατ' άρχην αυτό που οι λέξεις έξωτερικά εκφράζουν και θα προσφύγουμε στην προσωπική μας έμπειρία, για ν' αναζητήσουμε μέσα μας τις άπαντήσεις στα έρωτήματα που προβάλλουν.

§ 16—17. 'Η έσωτερική έμπειρία μās φανερώνει την ύπαρξη καταστάσεων που μπορούμε να ονομάσουμε ποιητικές. Ένα οποιοδήποτε τυχαίο γεγονός μπορεί να προκαλέση την ποιητική κατάσταση που ολοκληρώνεται σαν ένας κλειστός κύκλος με τη γέννηση ενός ποιήματος. Άλλοτε ή έσωτερική παρόρμηση καταλήγει άπλως σε διανοητική ενέργεια που μās παρακινεί σε περαιτέρω αναζητήσεις.

§ 18—21. 'Η έσωτερική έμπειρία μās διδάσκει πώς το ίδιο εγώ, ξεφεύγοντας από τη μέση κατάσταση της ψυχικής ζωής, μπορεί να προσλάβη διαφορετικές εξειδικευμένες μορφές, θεωρητικές ή ποιητικές. 'Ο ποιητής δεν περιορίζεται άναγκαστικά στον ποιητικό τομέα. Κι' οι άλλες θεωρητικές πνευματικές εκδηλώσεις του είναι προσιτές.

§ 22—23. Σε τί συνίσταται ή ποιητική παρόρμηση και εκδήλωση; ποιά είναι ή φύση της ποιητικής συγνήσεως; Άπό έσωτερική έμπειρία μπορούμε να πούμε ότι ή ποιητική κατάσταση εκδηλώνεται σε μιά άπροσδιόριστη μιά έναρμονισμένη σχέση όλων των αντικειμένων του έσωτερικού και έξωτερικού μας κόσμου, που είναι συνάμα μιά άξιοποίηση, πέρα από τη συνηθισμένη του ύπαρξη, του κόσμου αυτού. 'Η ποιητική παρόρμηση μās εισάγει σ' ένα ιδιαίτερο κόσμο, που μπορούμε να ονομάσουμε ποιητικό σύμπαν.

§ 24—26. Το ποιητικό σύμπαν δεν πρέπει να το συγχύσουμε με το όνειρο ή το όνειροπόλημα. Το τελευταίο αυτό μπορεί να είναι ποιητικό, μιά όχι κατ' άνάγκην. Έπίσης ή ποιητική κατάσταση είναι τυχαία και άσταθής. Όπως γεννιέται τυχαία, έτσι και παφέρχεται. 'Η άπλή παρουσία της δεν άρκεί για να κάνει έναν ποιητή.

§ 27—28. 'Ο ρόλος του ποιητή δεν έγκειται στο να συναισθάνεται άπλως την ποιητική κατάσταση, αλλά να τη δημιουργή-στούς άλλους. 'Η ιδιότης του ποιητή έγκειται στη δύναμη που έχει να μεταβάλλη τον άναγνώστη σε έμπνευσμένο. Άλλά ή έμπνευσμένη αυτή κατάσταση είναι κάτι το έντελως διαφορετικό από τη σύνθεση ενός ποιητικού έργου. 'Η τελευταία αυτή είναι πράξη, και δη γλωσσική πράξη.

§ 29—34. 'Επεισόδιο από την προσωπική έμπειρία του συγγραφέως που καταδεικνύει τη βαθειά διαφορά που ύφίσταται μεταξύ της ποιητικής καταστάσεως και του τρόπου παραγωγής ενός ποιητικού έργου. Στο προηγούμενο παράδειγμα, ενώ ο συγγραφέας ένεπνεύσθη την ουσία ενός μουσικού έργου, δεν πρόρεσε να το σταθεροποιήση αποδίδοντάς το έξωτερικά,

γιατί του έλειπε ή τεχνική μουσική κατάρτιση. Κατά τον ίδιο τρόπο ένας οποιοσδήποτε άνθρωπος μπορεί να εμπνευσθή την ουσία ενός ποιητικού έργου, μα αδυνατεί να την έκφραση έξωτερικά, να παραγάγη ποίημα, γιατί του λείπει ή γλωσσική κατάρτιση. Το ποίημα φτιάχνεται με λέξεις.

§ 35—42. «Η ποίηση είναι τέχνη της γλώσσας». Η γλώσσα είναι πρακτική εξάσκηση. Η πρακτική χρήση της γλώσσας εξυπηρετεί δυο σκοπούς: Πρώτο, τη συνηθισμένη επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων. Σ' αυτή την περίπτωση ή γλώσσα είναι μεταβατικό φαινόμενο, μόλις μεταδώση το νόημα του όμιλητή παύει να ύφίσταται σαν έξωτερική αίσθητή μορφή, δηλαδή σαν ήχος ή σύμβολο. Με άλλα λόγια εξυπηρετεί απλώς την αντίληψη και τη συνεννόηση, και εξουδετερώνεται αυτόματα μόλις εκτελέση την αποστολή αυτή. Δεύτερο, συμβαίνει ή γλωσσική διατύπωση να αποκτήση μια τέτοια σημασία, ώστε να αποκρυσταλλωθή σε αυτόνομη οντότητα που επιβάλλεται στη συνείδησή μας, σε τρόπο ώστε να επιθυμούμε να καταφεύγουμε σ' αυτή και να ύφιστάμεθα τη γοητεία και την εξύψωση που μας προσφέρει. Πρόκειται για ένα καθεστώς στους νόμους του οποίου ύποτασσόμεθα και που δεν έχει καμιά σχέση με την πρακτική ζωή. Είναι το καθεστώς του ποιητικού σύμπαντος.

§ 43—46. Διασάφηση της ιδέας του ποιητικού σύμπαντος με τη βοήθεια του μουσικού σύμπαντος. Οι μουσικοί ήχοι διακρίνονται από τους κοινούς θορύβους όπως ξεχωρίζει το άγγό από το φαύλο. Έν τούτοις οι μουσικοί ήχοι έχουν κωδικοποιηθή χάρις στην επέμβαση της φυσικής επιστήμης που μπόρεσε να τους σταθεροποιήση πάνω σε μουσικές κλίμακες και μετρικά όργανα. Αυτό σημαίνει πως ή παραγωγή ενός μουσικού ήχου από ένα μουσικό όργανο είναι άσχετη για να μας ανακαλέση το μουσικό σύμπαν.

§ 47—53. Το ποιητικό σύμπαν δεν μπορεί να παραχθή με τόση ευκολία. Ο ποιητής δε διαθέτει ειδικά όργανα ούτε κλίμακες όπως ο μουσικός για την τέχνη του. Διαθέτει μόνο ένα φωνητικό και σημασιολογικό πλούτο λέξεων, κάθε μια από τις οποίες είναι μια στιγμιαία κι' αυθαίρετη σύνδεση ήχου και έννοιας, και που μπορούν να σχηματίσουν αναρίθμητους συνδυασμούς φράσεων. Ο ποιητής κινείται μέσα σ' αυτό το γλωσσικό χάος από το όποιο είναι ύποχρεωμένος να δημιουργή ήκανοποιώντας μια μεγάλη ποικιλία αισθητικών και συμβατικών κανόνων. Έτσι το έργο του ποιητή είναι έργο έπεξεργασίας που διακρίνεται από την πεζή γλωσσική χρήση όπως ο χορός από το βάδισμα.

§ 54—62. Η αναλογία μεταξύ βωδίσματος—χορού και πεζογραφίας—ποίησεως είναι κάτι παραπάνω από απλή σύγκριση. Είναι ουσιαστική, και ή ανάλυσή της θα μάς διδάξη σχετικά με τη φύση της ποιητικής τέχνης.

Στην πρώτη περίπτωση, ενώ το βάδισμα προσδιορίζεται από τους όρους της στιγμής, που δεν επαναλαμβάνονται ποτέ κατά τον ίδιο τρόπο, ενώ ή πράξη του βωδίσματος καταγγείται, παύει να έχη σημασία από τη στιγμή που εξετέλεσε τον προορισμό της, απεναντίας ο χορός είναι επίσης ένα σύστημα πράξεων μα που δεν οδηγεί πουθενά, που έχει το σκοπό του μέσα του, είναι μια αυτόνομη κατάσταση που αδιαφορεί για τις πρακτικές ανάγκες της στιγμής.

Κατά τον ίδιο τρόπο, ή πεζογραφία κι' ή ποίηση χρησιμοποιούν τις ίδιες λέξεις, ήχους, σχήματα, αλλά ενώ ή πρώτη εξυπηρετεί έναν πρακτικό σκοπό, την επικοινωνία με τους άλλους ανθρώπους, κι' εξαφανίζεται μόλις εκτελέση τον προορισμό της αυτό, δηλαδή μόλις μεταδώση το νόημα των λέξεων, ή δεύτερη καταλήγει σ' ένα δημιουργήμα, το ποίημα, που είναι αυτόνομος σκοπός του έαυτού του και που έχει την ιδιότητα, όχι μόνο να μη παύη να ύφίσταται μόλις απαγγελθή, όπως ο κοινός λόγος, μα να αναπαράγεται επ' άπειρον και να μάς παρακινή στην επανάληψή του.

§ 63—73. Η πιο πάνω ιδιότητα του ποιητικού λόγου μπορεί να δοσθή σά μια ανταπόκριση ήχου και έννοιας, μορφής και ουσίας, φωνητικών και σημασιολογικών αξιών. Η ουσιαστική αρχή της ποιητικής τέχνης έγκειται στην άρμονική ανταλλαγή μεταξύ των δυο μερών, που σημαίνει ανταλλαγή μεταξύ έκφρασεως και έντυπώσεως. Δεν πρέπει όμως να διαφεύγη την προσοχή μας ότι ή σχέση, πάνω στην όποια βασίζεται το δεύτερο μέρος της ποιητικής ιδιότητας, είναι ανάκληση ή αναπαραγωγή απόντων πραγμάτων. Αυτό το επιτυγχάνει ή ποίηση με την αίσθηση της ένδομύχου ενώσεως φωνής και σχέψεως, λόγου και πνεύματος. Αν εξετάσουμε από κοντά δυο καλοφτιαγμένους στίχους, θα διαπιστώσουμε ότι ή σύνθεσή των θα ήταν αδύνατη αν ο ποιητής βρισκόταν σε μια κατάσταση όπου ή μορφή και ή ουσία του προσεφέροντο ή κάθε μια ξεχωριστά. Απεναντίας ή ποιητική δημιουργία απαιτεί την κατάσταση εκείνη όπου ο ήχος κι' ή έννοια, ή μορφή κι' ή ουσία προσφέρονται

στον ποιητή σάν ένα ιδιαίτερο σύνολο, σ' έναν άξεδιάλυτο συνδυασμό. 'Η κατάσταση αυτή, πρέπει να λεχθῆ, είναι ένα φαινόμενο σπάνιο στην ανθρώπινη έμπειρία.

§ 74—78. Παρ' όλα αυτά ἡ κατάσταση αυτή που ονομάζουμε ποιητική δεν άρχει για να δημιουργήσῃ ένα ποίημα. Ούτε αυτά τὰ πολύτιμα μέταλλα δεν μπορούν ν' άποκτηθοῦν έτοιμοπαράδοτα από τῆ φύση χωρίς νοήμονα έπεξεργασία. 'Η άποψη, σύμφωνα με τὴν όποία ἡ δημιουργία ενός ποιήματος όφείλεται στην έμπνευση, είναι όλοτελα έσφαλμένη, γιατί λογικά έξεταξόμενη μεταβάλλει τὸν ποιητῆ σ' ένα είδος στιγμαίου μέντιουμ που ό ρόλος του θά ἤτανε μόνο να μεταβιβάσῃ στους άλλους αὐτούσια αυτά που δέχεται παθητικά χωρίς δική του ένεργό επέμβαση. 'Ο ποιητῆς όμως έξασκεί ένα είδος πνευματικής ένεργείας πάνω στην ποιητική κατάσταση, που συνίσταται στην έπιλογή και έπεξεργασία τοῦ ύλικού που τοῦ προσφέρεται με σκοπό να αφαιρέσῃ τὰ στοιχεῖα εκείνα που έχουν άξια για τὸν ποιητῆ αποκλειστικά σάν άτομο και δεν μπορούν να μεταδοθοῦν στους άλλους, σύμφωνα με τὴ θεμελιώδη άρχή ότι κάτι που έχει άξια για έναν και μόνον, δεν άξίζει τίποτα. (Σημ. Στὸ σημείο αυτό ό Βαλερύ καταλήγει σὲ μιά πραγματικά κοινωνική αντίληψη τοῦ ζητήματος). 'Η πνευματική ένεργεια τοῦ ποιητῆ συνίσταται άκριβώς στην αξιολόγηση τῆς άμόρφου ποιητικῆς καταστάσεως εν όψει δημιουργίας ενός έργου που να μπορῆ να μεταδοθῆ στους άλλους ανθρώπους, να παγιοποιηθῆ. Για τὴν έπιτυχία τοῦ σκοποῦ του ό ποιητῆς γίνεται κριτικός, συλλογίζεται, καταφεύγει στην άφρημένη σκέψη.

§ 79—84. 'Η άφρημένη σκέψη τοῦ ποιητῆ δεν πρέπει να μᾶς παραπλανῆ σχετικά με τὸ σκοπό που έξυπηρετεί. Σκοπός της δεν είναι να μεταδώσῃ άφρημένες ιδέες φιλοσοφικοῦ ἢ έπιστημονικοῦ τύπου. Τὸ έργο του Λουκρητίου *De natura rerum*, όπου ό συγγραφεὺς ζητᾶ να διατυπώσῃ φιλοσοφική και έπιστημονική έριμηνεία τοῦ κόσμου, αντίτιθεται σ' αὐτὴ τούτη τῆ φύση τῆς ποιητικῆς δημιουργίας. Πράγμα που δὲ σημαίνει ότι ό ποιητῆς δεν έχει τὴ φιλοσοφία του, μᾶ τὴν καλλιεργεί συναντιζοντάς τὴν με τὴν ποιητικὴ πράξη. 'Ο ποιητῆς δουλεύει τὸ ποιητικὸ ύλικό του όπως ό αρχιτέκτων με τὰ ύλικά του. Δεν άρχει στὸν ποιητῆ ἡ παρουσία τῆς ποιητικῆς καταστάσεως και τοῦ ποιητικοῦ σύμπαντος. Χρειάζεται ἐκ μέρους του ένσυνείδητη εργασία για τὴν «κοινοδότηση» τοῦ ύλικού που διαθέτει.

§ 85. 'Η φύση ενός ποιήματος συνίσταται στην ιδιότητα που έχει να παράγῃ τὴν ποιητικὴ κατάσταση διὰ μέσου τῶν λέξεων, κατὰ τὸν ίδιο τρόπο που μιά μηχανὴ χρησιμεύει στην παραγωγή ενός δεδομένου αποτελέσματος. 'Οπως και στην περίπτωση τῆς μηχανῆς, ἐνὼ ἡ σύνθεση ενός ποιήματος άπαιτεί χρόνο, ἡ μετάδοση τοῦ αποτελέσματός του θά συντελεσθῆ σὲ λίγα λεπτά. 'Αντίθετα με τὸν ποιητῆ, ό άναγνώστης δέχεται τοὺς καρπούς τοῦ ποιητικοῦ έργου χωρίς να υποστῆ τὸν κόπο τῆς έπεξεργασίας.

§ 86—90. 'Η παραβολὴ τῆς ποιητικῆς έπεξεργασίας με τὴν έπινοήση και κατασκευὴ μῆς μηχανῆς είναι ἴσως πολὺ άπλοποιημένη. Στην πραγματικότητα ό σχεδιαστής και κατασκευαστῆς τῆς μηχανῆς έχει να λύσῃ ένα ποσοτικά καθορισμένο αριθμὸ προβλημάτων που περιπλέον είναι σαφῆ, ἐνὼ στην ποιητικὴ τέχνη ό αριθμὸς τῶν όρων τοῦ προβλήματος πρὸς λύση είναι πάρα πολὺ μεγάλος. 'Αρχεί να υπομνησθῆ τὸ θέμα τῆς σχέσεως ἤχου και έννοίας που δεν έχουν παρὰ μιά καθαρὰ συμβατική σύνδεση μεταξύ των και που πρέπει εν τούτοις να συνεργασθοῦν ὅσο γίνεται πὺ ἀποτελεσματικά, για να γίνῃ ἡ ὀρθὴ έπιλογή και χρησιμοποίηση τῶν λέξεων. Αυτό δεν θά έπετυγχάνετο χωρίς ὀρισμένες διευκολύνσεις που παρέχονται στὸν ποιητῆ και που άπλοποιοῦν πολὺ τὶς δυσχέρειες τῆς ποιητικῆς συνθέσεως. Είναι κάποτε ἡ έσωτερικὴ παρόρμηση ἐξ άφορμῆς οἰουδήποτε έξωτερικοῦ ἢ έσωτερικοῦ έπεισοδίου ἢ αντίκειμένου που δημιουργεί τὴν ανάγκη εκφράσεως. "Άλλοτε, άπειανάσις, είναι ένα στοιχείο μορφῆς που προσφέρεται κατ' άρχήν, που αναζητᾶ περιεχόμενο για να τὸ περιβάλῃ. Τὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση έπιβεβαιώνουν παραδείγματα από τὴν ποιητικὴ έμπειρία τοῦ ίδιου τοῦ Βαλερύ. Τὰ ποιήματα «Τὸ ναυτικὸ Κοιμητήρι» και «'Η Πυθία» άρχισαν σὰ στιχογραφικὸ ρυθμὸ που έδημιούργησαν τὰ πλαίσια στὰ όποία άναποκρίθηκε ἡ έσωτερικὴ παρόρμηση και έπιθυμία που προμήθευσαν άποσπασματικά και βαθμιαία τὸ περιεχόμενο.

§ 91—92. Οἱ ανεξάρτητοι παράγοντες που έπεμβαίνουν στην ποιητικὴ δημιουργία είναι έμφανεις στην παραμορφωτῆ ποιητικὴ πράξη για τὴν όποία χρειάζεται να συντονισθοῦν, ἤχος, έννοια, πραγματικότης, φαντασία, λογική, σύνταξη, συσχέτιση οὔσις και μορφῆς... κ' όλα αυτά διὰ μέσου τοῦ πὺ άσταθοῦς και χιλιόμεταχειρισμένου ὀργάνου εκφράσεως, τῆς κοινῆς γλώσσας. Μέσα στις τῆσες δυσχέρειες και με τὰ φτωχὰ γλωσσικά μέσα που διαθέτει, ό ποιητῆς πρέπει να ξεπεράσῃ τὸ άτομικό του ἐγὼ χωρίς να παραβλάψῃ τὴν άρμονία τοῦ ποιητικοῦ σύμπαντος και να φθάσῃ στὸ υπερβατικὸ 'έγὼ', δηλαδή στην παγιομοίτητα.

III. Μ Ε Τ Α Φ Ρ Α Σ Η

ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΦΗΡΗΜΕΝΗ ΣΚΕΨΗ

Πολύ συχνά αντιθέτουμε την Ιδέα της ποιήσεως με εκείνη της σκέψεως, πρὸ παντός τῆς «ἀφηρημένης σκέψεως». Λέμε «ποίηση καὶ ἀφηρημένη σκέψη», ὅπως λέμε τὸ Καλὸ καὶ τὸ Κακό, ἢ Ἄρετὴ καὶ ἡ Κακία, τὸ Ζεστό καὶ τὸ Κρύο. Οἱ περισσότεροὶ πιστεύουμε, χωρὶς νὰ τὸ καλοσκεφτοῦμε, ὅτι ἡ ἀναλυτικὴ καὶ ἡ διανοητικὴ ἐργασία, ὅπως καὶ οἱ βουλευτικὲς καὶ ἀκριβολογικὲς προσπάθειες στὶς ὁποῖες ἡ ἐργασία αὐτὴ ὑποχρεώνει τὸ πνεῦμα, δὲν συμβιβάζονται μὲ τὴν πηγαία ἀφέλεια, τὴν ὑπεραφθονία τῶν ἐκφραστικῶν τύπων, τὴ χάρη ἐκείνη καὶ ἰδιοφροσύμια πὺν διακρίνουν τὴν ποίηση, πὺν τὴν κάνουν νὰ ξεχωρίζη ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς λόγια. Ἐν διαπιστώσουμε βᾶθος στὸν ποιητὴ, πρόκειται γὰ βᾶθος τελείως διαφορετικῆς φύσεως ἀπὸ ἐκεῖνο πὺν χαρακτηρίζει ἕνα φιλόσοφο ἢ ἕνα σοφὸ. Μερικοὶ φθάνουν μὲχρι σημείου νὰ πιστεύουν ὅτι ἡ ἀπλή συλλογὴ γύρω ἀπὸ τὴν τέχνη του, ἡ αὐστηρότης τοῦ συλλογισμοῦ ὅταν ἐφαρμόζεται στὴν καλλιέργεια τοῦ ποιητικοῦ κήπου, δὲ μποροῦν παρὰ νὰ καταστρέψουν ἕνα ποιητὴ, γιατί τὸ κυριώτερο καὶ τὸ πὺν χαριτωμένο ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας του πρέπει νὰ εἶναι ἡ μετάδοση τῆς ἐντυπώσεως μᾶς τικτομένης (χωρὶς ὀδύνης) καταστάσεως δημοιογικῆς συγκινήσεως, πὺν νὰ μπορῆ, μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἐκστάσεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας, νὰ κρατῆ τὸν ποιητὴ ἐπ' ἀόριστον πάνω ἀπὸ κάθε μεταγενέστερο κριτικὸ συλλογισμό.

Μπορεῖ ἡ γνώμη αὐτὴ νὰ περιέχη κάποια δόση ἀλήθειας, παρ' ὅλο πὺν ἡ ἀπλοϊκότης τῆς μὲ βάσει σὲ ὑποψία ὅτι ἔχει σχολικὴ τὴν καταγωγή. Ἐχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐμάθαμε καὶ υἰοθετήσαμε τὴν ἀντίθεση αὐτὴ πρὸ τοῦ τῆ συλλογιστοῦμε, καὶ τὴ βρισκουμε ἐτοιμοπαράδοτη μέσα μᾶς μὲ τὴ μορφή μᾶς λεξικῆς ἀντιθέσεως, ὡσὰν νὰ ἀντιπροσώπευε μὴ καθαρή καὶ πραγματικὴ σχέση ἀνάμεσα σὲ δυὸ ξεκαθαρισμένες ἔννοιες. Πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε πὺς τὸ βιαστικὸ κα' ἀνυπόμονο ὑποκείμενο πὺν ὀνομάζουμε τὸ πνεῦμα μᾶς, ἔχει μὴ ἀδυναμία γὰ τὶς ἀπλοποιήσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους πὺν τὸ διευκολύνουν τόσο πολὺ στὸ σχηματισμὸ ἀρκετῶν συνδυασμῶν καὶ κρίσεων, στὸ ξεδίπλωμα τῆς λογικῆς του καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῶν ρητορικῶν του δυνατοτήτων, πὺν τὸ βοηθοῦν, μὲ δυὸ λόγια, νὰ ἀσκή τὸ πνευματικὸ του ἐπάγγελμα ὅσο γίνεται πὺν λαμπρά.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἡ κλασσικὴ αὐτὴ ἀντίθεση, πὺν παρουσιάζεται σὰν ἀποκρυσταλλωμένη γλωσσικά, μὴ φάνηκε πάντοτε πάρα πολὺ ὀμῆ, ταυτόχρονα πάρα πολὺ βολικὴ, ἔτσι πὺν νὰ μὲ σπρώξῃ σὲ μὴ πὺν ἐμπειριστατωμένη ἐξέταση τῶν πραγμάτων.

Ποίηση, ἀφῆρημένη σκέψη. Εὐκολοειπωμένη φράση, πὺν μᾶς κάνει νὰ πιστεύουμε ἀμέσως πὺς πρόκειται γὰ κάτι τὸ ἀρκετὰ σαφές, τὸ ἀρκετὰ ἀκριβολογημένο, ὡστε νὰ μᾶς ἐπιτρέπη νὰ προχωροῦμε μῖροστὰ χωρὶς ἀνάγκη ἐπανεξετάσεως τῆς ἐμπειρίας μᾶς ὅπως ἐπίσης νὰ οἰκοδομοῦμε μὴ θεωρία ἢ νὰ ὀργανώνουμε μὴ συζήτηση, γὰ τὶς ὁποῖες ἡ ἀντίθεση αὐτὴ, τόσο γοητευτικὴ μὲ τὴν ἀπλότητά τῆς, θὰ χρησιμεύσει σὰν ἀφορμὴ, ἐπιχείρημα καὶ οὐσία. Εἶναι δυνατόν ἀκόμη νὰ οἰκοδομήσει κανεὶς μὴ ὀλόκληρη μεταφυσικὴ — τουλάχιστο μὴ «ψυχολογία» — πάνω σ' αὐτὴ τὴ βάση, καὶ νὰ φτιάξῃ ἕνα σύστημα τῆς νοητικῆς ζωῆς, τῆς γνώσεως, τῆς ἀνακάλυψης καὶ τῆς παραγωγῆς τῶν δημοιογμάτων τοῦ πνεύματος, πὺν θὰ πρέπει ἀναγκαστικά νὰ ξαναβρῆ σὰ δικὴ του συνέπεια τὴν ἴδια ὀρολογικὴ παραφροσύνη πὺν τοῦ χρησίμευσε γὰ ἀρχικὴ ζύμη...

Ὅσο γὰ μὲνα, ἔχω τὴν παράξενη κα' ἐπικίνδυνη μανία νὰ θέλω σὲ κάθε ζήτημα ν' ἀρχίζω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ (δηλαδή, ἀπὸ τὴ δική μου προσωπικὴ ἀρχή), πῶς πὺν σημαίνει πὺς πρέπει νὰ ξαναρχίσω, νὰ ξανακάνω ὅλο τὸ δρόμο, σὰ νὰ μὴν τὸν εἶχαν ἦδη χαράξει καὶ διατρέξει τόσο ἄλλοι...

Αὐτὸς ὁ δρόμος εἶν' ἐκεῖνος πὺν μᾶς δείχνει ἢ πὺν μᾶς ἐπιβάλλει ἡ γλωσσία.

Σὲ κάθε ζήτημα, πρὸ τοῦ ἀρχίσω νὰ ἐμβαθύνω τὴν οὐσία, κοιτάζω τὴ γλώσσα. Σνηθίζω νὰ κάνω ὅπως οἱ χειροῦργοι πὺν ἀποκαθαίρουν πρῶτα τὰ χέρια των καὶ προετοιμάζουν τὸ χειροουργικὸ πεδίο. Εἶναι αὐτὸ πὺν ὀνομάζω τὰ κτὸ ποίηση τῆς γλωσσικῆς καταστάσεως. Συγχωροῦστε μου αὐτὴ τὴν ἐκφραση πὺν ἐξομοιώνει τὶς λέξεις καὶ τὶς μορφὲς τοῦ λόγου μὲ τὰ χέρια καὶ τὰ ἐργαλεῖα ἐνὸς χειροῦργου.

Διατείνομαι ὅτι πρέπει νὰ εἶναι προσεκτικὸς κανεὶς στὶς πρῶτες ἐπαφῆς τοῦ πνεύματος μᾶς μ' ἕνα πρόβλημα. Πρέπει νὰ δώσῃ προσοχὴ στὶς πρῶτες λέξεις πὺν διατυπώνουν ἕνα ζή-

τημα στο μυαλό μας. Ένα καινούργιο ζήτημα εμφανίζεται μέσα μας κατ' αρχάς σε κατάσταση νηπιώδη φελλίζει: δε βρίσκει παρά παράξενους δρους βαρυφορτωμένους με τυχαίες άξεις και συνειρμούς' κι' αυτούς είναι υποχρεωμένο να τους δανειστή. Μά έτσι τροποποιεί άσυνάσθητα την πραγματική μας άνάγκη. Χωρίς να τó άντιληφθούμε παραιτούμεθα από τó άρχικό πρόβλημα και καταλήγουμε να πιστεύουμε ότι υίοθητήσαμε μά γνώμη έντελώς δική μας, ξεχνώντας ότι ή έκλογή που κάναμε ήτανε άνάμεσα από ένα σωρό γνώμες που είναι τó έργο, κατά τó μάλλον ή ήττον τυφλό, τών άλλων ανθρώπων ή τής τύχης. Έτσι συμβαίνει με τά προγράμματα τών πολιτικών κομμάτων, από τά όποια κανένα δέν είναι (και δέν μπορεί να είναι) εκείνο που θα μπορούσε ν' άναποκριθί άκριβώς στην εύαισθησία μας και στά ένδιαφέροντά μας. Άν υίοθητήσουμε ένα άπ' αυτά, γινόμαστε σιγά σιγά ό άνθρωπος που χροιάζεται στο πρόγραμμα και στο κόμμα αυτό.

Τά φιλοσοφικά και αισθητικά ζητήματα έχουν τόσο πολύ συσκοτισθί από την ποσότητα, την ποικιλία, την άρχαιότητα τών άναζητήσεων, από τις διαμάχες, τις λύσεις που έπενοήθησαν μέσα στα πλαίσια ένός πολύ περιορισμένου λεξιλογίου, τις λέξεις του όποίου κάθε συγγραφέας έμμεταλλεύεται σύμφωνα με τις τάσεις του, ώστε τó σύνολο τών έργων αυτών μου δίνει την έντύπωση μιάς περιοχής, ειδικά προωρισμένης για σοφά μυαλά, στον υποχθόνιο κόσμο τών αρχαίων. Θά βρήτε εκεί μέσα Δαναίδες, Έξιοτες, Σισύφους, που δουλεύουν αιώνια για να γεμίουν πίθους χωρίς πυθμένα, ν' ανεβάζουν την πέτρα που ξανακυλά, με άλλα λόγια να ξαναδιατυπώνουν τους όρισμούς μιάς δωδεκάδας λέξεων, που οι συνδυασμοί των άπαρτίζουν τó θησαυρό τής Θεωρητικής Γνώσεως.

Έπιτρέψτε μου να προσθέσω μά τελευταία παρατήρηση και μά εικόνα στις προκαταρκτικές αυτές σκέψεις. Νά ή παρατήρηση: έχετε βέβαια προσέξει αυτό τó περίεργο πρόγμα, ότι μά δεδομένη λ έ ξ η, που είναι άπόλυτα σαφής σαν την άκουτε ή την μεταχειρίζεσθε στην τρέχουσα όμιλία και που δέ δίνει λαθή σε καμμιά δυσκολία κάθε φορά που παρεντίθεται μέσα στον ταχύ συριό μιάς συνηθισμένης φράσεως, ως έκ μαγεύας γίνεται ένοχλητική, προβάλλει μά παράξενη αντίσταση, ματαιώνει κάθε προσπάθεια όρισμού από τή στιγμή που θα την άποσύρετε από την κυκλοφορία για να την υποβάλετε σε ιδιαίτερη έξέταση και που θα τής γυρέψετε την έννοια που έχει έξω από τή στιγμαία της χρήση. Καταντά κομκό να αναρωτιέται κανείς τί ακριβώς σημαίνει ένας όρος και πόσο ίκανοποιητικά χρησιμοποιεί κάθε στιγμή. Για παράδειγμα: παίρνω στα πεταχτά τή λέξη 'Χρόνος'. Η λέξη αυτή ήτανε άπόλυτα διαυγής, ακριβής, μά έξυπηρετούσε πιστά και τίμα, ένόσω έπαυσε τó ρόλο της μέσα στην όμιλία και τήν επόφερε κανείς που ήθελε να πη κάτι. Μά να την τώρα μόναχη της, βασμένη από τις φτερούγες. Έκδικείται. Μάς κάνει να πιστεύουμε πώς έχει περισσότερο περιεχόμενο από τις διάφορες χρήσεις που είχε. Δέν ήτανε παρά ένα μ έ σ ο ν, και να που έγινε σ κ ο π ό ς, άντικείμενο μιάς φοβερης φιλοσοφικής έφέσεως. Μετατρέπεται σε αίνιγμα, σε άβυσσο, σε βάσανο τής σκέψεως...

§ 10—13

Τό ίδιο συμβαίνει με τή λέξη 'Ζωή', και με όλες τις άλλες.

Τό εύκολοπρόσεκτο αυτό φαινόμενο απέκτησε για μένα μά μεγάλη κριτική άξια. Τό έγω μετατρέφει έξ άλλου σε μά εικόνα που μου άποδίδει άκριβτά καλά την παράξενη αυτή κατάσταση του γλωσσικού μας ύλικού.

Κάθε λέξη, κάθε μά από τις λέξεις που μās έπιτρέπουν να διασκελίζουμε τόσο γοργά τó διάστημα μιάς σκέψεως και να παρακολουθούμε την παρόρμηση τής ιδέας που οικοδομεί μόνη της την έκφρασή της, την παρομοιάζω με ένα από τά λεπτά εκείνα σανίδια που ρέχουν πάνω από ένα χάσμα ή πάνω από μά σχισμή βουνού για να στηρίξη τó διάβα του ανθρώπου σε πλήρη κίνηση. Άς περάση λοιπόν, μά ανάλαφρα, χωρίς να σταματήση — και πρό παντός άς μη άρχισή να παιγνιδίζει χοροπηδώντας πάνω στο λεπτό σανίδι για να δοκιμάση την αντίστασή του!... Τό μικρό γεφύρι άμέσως λυγίζει ή κομματιάζεται κι' όλα χάνονται μέσα στην άβυσσο. Συμβουλευθήτε την πείρα σας' θα διαπιστώσετε πώς όλοι μας δέν καταλαβαίνουμε τους άλλους, δέν καταλαβαινόμαστε έμεις οι ίδιοι, μόνο γιατί δ ι α β α ί ν ο υ μ ε τ ό σ ο γ ο ρ γ ά μ έ σ α ά π ό τ ι ς λ έ ξ ε ι ς. Άλήθεια, δέν πρέπει να προσδώση κανείς βάρος σ' αυτές, γιατί κινδυνεύει να δη τον πιο ξεκάθαρο λόγο να κομματιάζεται σε αίνιγματα, σε όνερα λίγο πολύ άκατάληπτα.

Τί όμως πρέπει να κάνουμε για να συλλογίζομαστε — έννοω: για να ξ α ν α σ υ λ ο γ ι ζ ό μ α σ τ ε, για να έμβαθύνουμε αυτό που άξίζει να μελετηθί — άν θεωρήσουμε τή γλώσσα σαν κάτι ούσιαστικά προσωρινό, με τόν ίδιο τρόπο που θεωρούμε προσωρινό τó

§ 14—15

τραπεζογραμμάτιο ή τήν επιταγή, πού για να δεχθούμε πώς αντιπροσωπεύουν μιá «άξια» πρέπει να ξεχάσουμε τήν πραγματική τους ύπόσταση πού δέν είναι τίποτε άλλο παρά ένα κομμάτι χαρτί συνήθως ακάθαρτο; Αυτό τó χαρτί πέρασε από τόσα χέρια... Μά οι λέξεις πέρασαν από τόσα χέλια, από τόσες φράσεις, από τόσες χρήσεις και καταχρήσεις, πού τά πύ λεπτά προφυλακτικά μέτρα επιβάλλονται για να αποφύγουμε τήν υπερβολική σύγχυση ανάμεσα σ' αυτό πού σκεφτόμαστε και επιδιώκουμε να σκεφτούμε, και εκείνο πού τó λεξικό, οι συγγραφείς και έξ άλλου δλόκληρο τó ανθρώπινο γένος, από τήν εποχή πού δημιουργήθηκε ή γλώσσα, θέλουν να σκεφτόμαστε...

Θά προσέξω λοιπόν να μη δώσω πίστη σ' αυτό πού οι όροι Π ο ί η σ η και 'Α φ η ρ η μ ε ν η σ κ έ ψ η μου υποβάλλουν μόλις ξεστομισθούν. 'Αλλά θά προστρέξω στόν εαυτό μου. Σ' αυτόν θ' αναζητήσω τίς αλήθινές μου δυσκολίες και τίς πραγματικές μου παρατηρήσεις τών αλήθινών μου καταστάσεων· εκεί θά βρω τó όρθολογικό μου και τó άνορθολόγητό μου' θά διαπιστώσω άν ύφίσταται, όπως διατείνονται, ή αντίθεση, και πώς ύφίσταται σά ζωντανή πραγματικότητα. Όμολογώ ότι συνηθίζω να κάνω διάκριση στα πνευματικά προβλήματα ανάμεσα σ' εκείνα πού θά έπενουσα και πού εκφράζουν μιá πραγματική ανάγκη τής σκέψέως μου, και τά άλλα πού είναι προβλήματα τρίτων. 'Από τά τελευταία αυτά είναι άφικετá (ός πούμε σαράντα επί τοίς εκατόν) πού μου δίνουν τήν εντύπωση ότι δέν υπάρχουν, ότι δέν είναι παρά μιá έπίφαση προβλημάτων: δ ε ν τ á ν ι ώ θ ω. "Όσο για τά υπόλοιπα, άφικετá μου φαίνονται μέσα μου όταν δοκιμάζω ν' αντικαταστήσω τούς λεξικούς τύπους με άξίες και έννοιες μη λεξικές, πού είναι ανεξάρτητες από τή γλώσσα πού υίοθετώ. Βρίσκω μέσα μου άφελείς παρορμήσεις και εικόνες, ώμá προϊόντα τών άναγκών μου και τών προσωπικών μου έμπειριών. Εί ν α ι α ύ τ ή ή ί δ ι α ή ζ ω ή μ ο υ π ο ύ ξ α φ ν ι á ξ ε τ α ι, κι είναι αυτή πού όφείλει να μου δώση, άν μορφή, τίς άπαντήσεις μου, γιατί δέν είναι παρά μέσα στις αντιδράσεις τής ζωής μας πού ένυπάρχει όλη ή δύναμη, και κατά κάποιον τρόπο ή ανάγκη, τής αλήθειας μας. 'Η σκέψη πού αναδίνεται από τή ζωή αυτή δέν μεταχειρίζεται ποτέ με τόν εαυτό της ώρισμένες λέξεις πού δέν τής φαίνονται κατάλληλες παρά για τήν έξωτερική χρήση· μά ούτε και μερικές άλλες πού δέν προσφέρουν περιεχόμενο και πού δέν μπορούν παρά να τήν έξαπατήσουν στην εκτίμηση τής πραγματικής της δυνάμεως και άξιας.

"Έτσι λοιπόν έχω διαπιστώσει μέσα μου τήν ύπαρξη ώρισμένων καταστάσεων πού μπορούν να όνομάσω Πο ι η τ ι κ έ ς, γιατί μερικές άπ' αυτές έχουν καταλήξει τελικά σέ ποιήματα. Οι καταστάσεις αυτές έχουν παραχθί χωρίς φανερή αίτία, από ένα οποιοδήποτε τυχαίο γεγονός· έχουν αναπτυχθί σύμφωνα με τή φύση τους και ώς εκ τούτου με άπεμάκρυναν πρós στιγμή από τήν πιο συχνή πνευματική μου ρουτίνα. Κατόπιν ξαναφέρουσα στή ρουτίνα αυτή τών συνηθισμένων ανταλλαγών μεταξύ τής ζωής μου και τών σκέψεών μου, κλεινοντας τόν κύκλο μου. Μά συνέβη νά δ η μ ι ο υ ρ γ η θ ή σ ν α π ο ί η μ α, έτσι πού ό κύκλος στό κλεισμό του άφηνε κάτι πίσω του. Αυτός ό κλειστός κύκλος είναι ό κύκλος μας πράξεως πού κατά κάποιον τρόπο υπεκίνησε και έξωτερικευσε μιá ποιητική δύναμη...

"Άλλοτε πρósεξα ότι ένα έπεισόδιο όχι όλιγώτερο άσήμαντο προξενούσε — ή φαινότανε να προξενή — ένα έντελώς διαφορετικό αποτέλεσμα, μιá διάσταση φύσεως και άποτελέσματος έντελώς άλλοιώτικη. Για παράδειγμα, μιá αϊφνίδια προσέγγιση ιδεών, μιá άναλογία με συνέπαιρνε, όπως ένα προσκλητήριο σάλπιγγας στα βάθη ενός δάσους κάνει να τεντωθί τ' άφτι και προσανατολίζει σχεδόν όλους τούς μύς μας, πού γιάθουν να είναι συντονισμένοι πρós τήν κατεύθυνση κάποιου σημείου μέσα στο διάστημα και στα βάθη τών φυλλωμάτων. Μά αυτή τή φορά, τή θέση του ποιήματος έπαιρνε μιá άνάλυση αυτού του αϊφνίδιου διανοητικού αισθήματος πού με πλημμυρούσε. Δέν ήτανε καθόλου στίχοι πού ξεπηδούσανε λίγο πολύ εύκολα ένόσω διαρκούσε σέ μένα ή φάση αυτή· μά κάποια πρόταση πού προοριζόταν να ένσωματωθί στις πνευματικές μου συνήθειες, κάποιος τύπος πού άπ' εκεί και πέρα έπρεπε να χρησιμεύση σαν όργαλειό μεταγενεστέρων αναζητήσεων...

Συγχωρέστε με πού αποκαλύπτομαι κατά τέτοιο τρόπο μπροστά σας· μά θεωρώ πώς είναι πιο χρήσιμο να λήη κανείς αυτό πού έχει αισθανθί, παρά να προσποιείται ότι κατέχει μιá γνώση πού δέν συνδέεται με κανένα πρόσωπο και μιá παρατήρηση χωρίς παρατηρητή. Στ' αλήθεια, δέν ύπάρχει θεωρία πού να μην είναι ένα κομμάτι, πολύ φροντισμένο, κάποιας αὐτοβιογραφίας.

Δέν έχω τήν άπαίτηση έδω να σας μάθω ό,τι και ναίαι. Δέ θά σάς πω τίποτε πού να

μὴν τὸ ξέρετε· μὰ θὰ σὰς τὸ πῶ ἴσως κατὰ διαφορετικὸν τρόπον. Δὲ θὰ σὰς πληροφορήσω ὅτι ἓνας ποιητὴς δὲν εἶναι πάντα ἀνίκανος νὰ ἐκθέσῃ μὴ μὲ θ ο ο τ ῶ ν τ ρ ι ῶ ν οὔτε ὅτι ἓνας μελετητὴς τῆς Λογικῆς δὲν εἶναι πάντα ἀνίκανος νὰ διακρίνῃ μέσα στις λέξεις κάτι ἄλλο ἀπὸ ἔννοιες, τάξεις καὶ ἀπλὲς προφάσεις γιὰ τὴ διατύπωση συλλογισμῶν.

Πάνω σ' αὐτὸ θὰ προσθέσω ἀκόμη μιὰ παράξενη σκέψη: ἂν ὁ μελετητὴς τῆς Λογικῆς δὲν κατάρθωνε ποτὲ νὰ εἶναι κάτι πὸ πέρα ἀπὸ μελετητὴς τῆς Λογικῆς, δὲ θὰ ἦτανε οὔτε θὰ μπορούσε νὰ εἶναι γνώστης τῆς Λογικῆς· κ' ἂν ὁ ποιητὴς παρέμενε ἀποκλειστικὰ ποιητὴς, χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἐλπίδα νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ κἀν ἀφαίρεση καὶ νὰ διανοεῖται, δὲ θ' ἄφηνε κανένα ποιητικὸ ἔχθος πίσω του. Ἔχω εἰλικρινὰ τὴ γνώμη ὅτι, ἂν κάθε ἄνθρωπος δὲν ἦτανε σὲ θέση νὰ ζήσει κ' ἄλλες ζωὲς ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δική του, δὲ θὰ μπορούσε νὰ ζήσει κ' αὐτὴ πού τοῦ ἀνήκει.

Ἡ πείρα λοιπὸν μὲ δίδαξε ὅτι τὸ ἴδιο ἐ γ ῶ προσλαμβάνει πολὺ διαφορετικὰς μορφάς, γίνεταί θεωρητικὸς ἢ ποιητὴς σὲ διαδοχικὰς εἰδικεύσεις, κάθε μιὰ ἀπὸ τις ὁποῖες ἀποτελεῖ μιὰ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν κατάστασιν ἐκεῖνὴν πού εἶναι ἄπλως διαθέσιμη καὶ ἐπιφανειακὰ ἁρμονισμένη μετὰ τὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον, δηλαδὴ τὴ μέσην κατάστασιν τοῦ εἶναι μας, τὴν ἀδιάφορον κατάστασιν τῶν ἀνταλλαγῶν.

Ἄς δοῦμε πρῶτα σὲ τί μπορεί νὰ συνίσταται ὁ ἀρχικὸς καὶ πάντοτε τυ- § 22—23
χωῖος τραυματισμὸς πού θὰ μᾶς ἐφοδιάσῃ μετὰ τὸ ποιητικὸ ὄργανον, καὶ πρὸ παντὸς ποιὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματά του. Τὸ πρόβλημα μπορεί νὰ τεθῇ κατ' αὐτὸν τρόπον: ἢ Πόῃση εἶναι μιὰ τέχνη τῆς γλώσσας; ὠρισμένοι συνδυασμοὶ λόγων μπορούν νὰ προκαλέσουν μιὰ συγκίνησιν πού ἄλλοι ἀδυνατοῦν νὰ δημιουργήσουν, καὶ πού θὰ τὴν ὀνομάσωμε ποιητικὴ. Ποῖα εἶναι ἡ φύσις αὐτοῦ τοῦ εἶδους συγκινήσεως;

Τὴ γνωρίζω ἐσωτερικὰ ἀπὸ τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτὸ γεγονός, ὅτι ὅλα τὰ πιθανὰ ἀντικείμενα τοῦ συνηθισμένου κόσμου, ἐξωτερικοῦ ἢ ἐσωτερικοῦ, τὰ ὄντα, τὰ γεγονότα, τὰ αἰσθη-
ματα καὶ οἱ πράξεις, ἐνὸ φαινομενικῶν δὲν ὑφίστανται καμμιά ἀλλαγὴ, ἔξαρτικὰ βρίσκονται σὲ μιὰ σχέση ἀπροσδιόριστον μὲν, ἀλλὰ θαυμάσια ἑνομοιοσημένη μετὰ τις κλίμακες τῆς γενικῆς μας εὐαίσθησις. Εἶναι σὰ νὰ λέμε ὅτι αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα κ' αὐτὰ τὰ γνωστὰ ὄντα — ἢ μᾶλλον οἱ ἰδέες πού τὰ ἀντιπροσωπεύουν — μεταβάλλουν κατὰ κάποιον τρόπον ἀξίαν. Ἄνταποκρίνοντα τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, συμπράττουν κατὰ τρόπον ἐντελῶς διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ συνηθισμένον· βρίσκονται (ἐπιτρέφετέ μου τὴν ἔκφρασιν αὐτὴν) μ ο υ σ ι κ ο π ο ι η μ ἔ ν α, γατὶ ἔχουν ἀποκτήσει ἡχηρότητα τὸ εἶναι σὲ σχέση μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ σὰ σὲ ἁρμονικὴ ἀνταπόκρισιν. Τὸ ποιητικὸν σύμπαν σύμφωνα μετὰ τὸν ὄρισμόν αὐτὸν παρουσιάζει μεγάλας ἀναλογίας μετὰ ὅ,τι μπορούμε νὰ ὑποθέσωμε σχετικὰ μετὰ τὸν κόσμον τοῦ ὄνειρου.

Κ' ἀφοῦ αὐτὴ ἡ λέξις ὄ ν ε ι ρ ο παρεσιέφουσε στὴν ὁμιλίαν μας, θ' ἀναφέρω παρεπι- § 24—26
πτόντως ὅτι σὰ νεώτερα χρόνια, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ ρομαντισμοῦ, ἔχει ἐπέλθει μιὰ εὐκολο-
νόητη σύγχυσις μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄνειρου κ' ἐκεῖνης τῆς ποιήσεως. Οὔτε τὸ ὄνειρον οὔτε τὸ ὄνειροπόλημα δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην ποιητικὰ· μπορούν νὰ εἶναι: ἀλλὰ μεταφορὰς σχηματισμένους σ τ ἦ ν τ ῦ χ η δὲν εἶναι παρὰ τ υ χ α ἰ α ἁρμονικὰς.

Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ ἀναμνήσεις τῶν ὄνειρων μας μᾶς διδάσκουν, ἀπὸ κοινὴν καὶ συχὴν πείραν, ὅτι ἡ συνείδησίς μας μπορεί νὰ πλημμυρισθῇ, νὰ γεμίσῃ, νὰ ὑπερκορεσθῇ ἀπὸ τὴν παραγωγὴν μᾶς ἡ π ἄ ρ ξ ε ω ς, τῆς ὁποίας τὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ ὄντα φαίνονται νὰ εἶναι τὰ ἴδια μ' ἐκεῖνα πού βλέπομε ὅταν εἴμαστε ξύπνιοι· ἀλλὰ αὐτὰ πού σημαίνουν, οἱ σχέσεις των καὶ οἱ τρόποι μεταβολῆς καὶ ὑποκαταστάσεώς των εἶναι πράγματα ἐντελῶς διαφορετικὰ καὶ μᾶς ἀναταραξοῦν χωρὶς ἄλλο, σὰ σύμβολα κ' ἀλλαγῶν, τις ἄμεσως διακινύμενες τῆς γ ε ν ι κ ῆ ς μας εὐαίσθησις, πού δὲ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν εὐαίσθησιῶν τῶν ε ἰ δ ι κ ῆ μ ἔ ν ω ν μας αἰσθήσεων. Εἶναι περίπου κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον πού ἡ ποιητικὴ κατὰστασις ἐγκαθίσταται, ἀναπτύσσεται καὶ τελικὰ διαλύεται μέσα μας.

Εἶναι σὰ νὰ λέμε ὅτι αὐτὴ ἡ ποιητικὴ κατὰστασις εἶναι τελείως ἀτακτὴ, ἀσυντάκτος, ἀκούσια, εὐθραυστὴ, καὶ τὴ χάνομε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον πού τὴν ἀποκοῦμε: τ υ χ α ἰ α. Μὰ ἡ κατάστασις αὐτὴ δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ κἀν ἓναν ποιητὴν, ὅπως ἰδὲν εἶναι ἀρκετὸ νὰ δοῦμε σ' ὄνειρό μας ἓνα θησαυρὸν γιὰ νὰ τὸν ἐπανεύρωμε στὸ ξύπνημά μας νὰ λάμψῃ μπροστὰ στὸ κρεβάτι μας.

Ὁ ρόλος ἑνὸς ποιητοῦ — μὴ ξαφνιασθῆτε ἀπὸ τὰ λόγια μου — δὲν εἶναι νὰ συναισθά- § 27—28
νεταί τὴν ποιητικὴν κατάστασιν: τοῦτο εἶναι μιὰ ἰδιωτικὴ ὑπόθεσις. Ὁ ρόλος του εἶναι νὰ τὴ

δημιουργή στους άλλους. 'Αναγνωρίζουμε τὸν ποιητὴ — ἢ τουλάχιστο καθένας ἀναγνωρίζει τὸν δικό του — ἀπὸ τὸ ἅπλο αὐτὸ γεγονός, ὅτι μεταβάλλει τὸν ἀναγνώστη σὲ «ἐμπνευσμένο». Συγκεκριμένα ἡ ἐμπνευση εἶναι τὸ προσηνὲς γνώρισμα ποὺ ὁ ἀναγνώστης χαρίζει στὸν ποιητὴ του: ὁ ἀναγνώστης μᾶς προσφέρει τὶς ὑπερβατικὲς ἀξίες τῶν δυνάμεων καὶ τῶν χαρίτων ποὺ ἀναπτύσσονται μέσα του... 'Αναζητεῖ καὶ βρῖσκει σὲ μᾶς τὴν ἀξιοθαύμαστη αἰτία τῆς ἐξάρσεώς του.

Μὰ ἡ ποιητικὴ ἐντύπωση, καὶ ἡ τεχνητὴ σύνθεση τῆς καταστάσεως αὐτῆς διὰ μέσου ἐνὸς ἔργου, εἶναι πράγματα ἐντελῶς ξεχωριστά· διαφέρουν τόσο, ὅσο μὴ αἴσθηση ἀπὸ μὴ πράξη. Μία συνεχόμενη πράξη εἶναι πολὺ πῶς περίπλοκη ἀπὸ κάθε στιγμιαία παραγωγή, πρὸ παντὸς ὅταν πρέπει νὰ ἐκτυλιχθῇ σ' ἕναν τομέα τόσο συμβατικὸ ὅσο εἶναι ὁ γλωσσικός. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τῶν διασαφίσεών μου βλέπετε νὰ ἐκκολάπτεται αὐτὴ ἡ περίφημη ΑΦΗΡΗ-ΜΕΝΗ ΣΚΕΨΗ ποὺ συνηθίζεται νὰ τὴ βάζουν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ΠΟΙΗΣΗ. Θὰ ἐπανελέθουμε πάνω στὸ σημεῖο αὐτὸ σὲ λίγο. 'Εν τῷ μεταξὺ θέλω νὰ σᾶς διηγηθῶ μὴ ἀληθινὴ ἱστορία γιὰ νὰ σᾶς κῆνω νὰ νιώσετε, ὅπως τὴν ἔχω νιώσει ἐγὼ ὁ ἴδιος, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν πῶς παράξενα ἐναργῆ τρόπο, ὅλη τὴ διαφορά ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ τῆς ποιητικῆς καταστάσεως ἢ συγνηθίσεως, ἔστω κ' ἂν αὐτὴ εἶναι δημιουργικὴ καὶ πρωτότυπη, καὶ τῆς παραγωγῆς ἐνὸς ἔργου. Εἶναι μὴ ἀρκετὰ κτυπητὴ παρατήρηση ποὺ ἔκανα πάνω στὸν ἴδιο τὸν ἐαυτό μου, εἶναι τώρα περίπου ἕνας χρόνος.

Εἶχα βγῆ ἀπὸ τὸ σπίτι μου γιὰ νὰ ξεκουρασθῶ ἀπὸ κάποια ὀχληρὴ δουλειὰ μὲ τὸν περί- § 29—34
πατο καὶ τὴν παικίλα τῶν εἰκόναν ποὺ προσφέρει. Σὰν προχωροῦσα στὸ δρόμο ποὺ κατοικῶ, μὲ σ υ ν ε π ἦ ρ ε ξαφνικὰ ἕνας ρυθμὸς ποὺ ἐπεβάλλετο μέσα μου καὶ σὲ λίγο μοῦ ἔδωσε τὴν ἐντύπωση μᾶς παράξενης ἐνεργείας. 'Ὅσων κάποιος νὰ ἔκανε χροῆση τῆς ψ υ χ ι κ ἦ ς μ ο υ μ η χ α ν ἦ ς. Τότε ἕνας ἄλλος ρυθμὸς ἦλθε καὶ πλεθυριστὸν τὸν πρῶτο καὶ συνδυάστηκε μὲ τὸν καὶ σχηματιστὴκανε δὲν ξέρω κ' ἐγὼ ποιὲς δ ι α γ ῶ ν ι ε ς σχέσεις μεταξὺ τῶν δυὸ αὐτῶν νόμων (ἐκφράζομαι ὅπως μπορῶ). Αὐτὸ ἔκανε νὰ συνδυασθῇ ἡ κίνηση τῶν σκελῶν μου σὰν περπατοῦσα μὲ δὲν ξέρω κ' ἐγὼ ποῖο μέλος ποὺ ψιθύριζα, ἢ ἄλλον ποὺ ψιθύριζότανε μ ε σ ο ν μ ο υ. Αὐτὴ ἡ σύνθεση γινόταν ἐντονώτερα περίπλοκη, ὡς ὅτου σὲ λίγο ξεπέρασε σὲ περιπλοκὴ ὀτιδήποτε ἦμουνα σὲ θέση ν' ἀποδώσω σύμφωνα μὲ τὸ μέτρο τῶν συνηθισμένων καὶ διαθεσίμων ρυθμικῶν ἱκανοτήτων μου. Τότε τὸ παράξενο αἰσθημα ποὺ ἀνέφερα ἔγινε σχεδὸν ὀδυνηρὸ, σχεδὸν ἀνησυχητικὸ. Δὲν εἶμαι μουσικός· ἔχω πλήρη ἄγνοια τῆς μουσικῆς τεχνικῆς καὶ νὰ ποὺ γινόμενα τὸ ἀντικείμενο μᾶς πολυμεροῦς ἀναπτύξεως, μᾶς περιπλοκῆς ποὺ ποτὲ ποιητῆς δὲν διενόηθη. 'Αναρωτιόμουν ἄλλο λοιπὸν κατὰ πόσο δὲν ἔγινε λάθος στὸ πρόσωπο, ἂν αὐτὴ ἡ χάρις ποὺ ἀπατήθηκε στὸν ἄνθρωπο, ἀφοῦ δὲν ἦμουνα σὲ θέση νὰ χρησιμοποιήσω ἕνα τέτοιο δῶρο δὲν σ' ἕνα μουσικὸ θὰ εἶχε ἀσφαλῶς ἀξία, μορφὴ καὶ ἰδιαιτεία, ἐνῶ σ' ἐμένα αὐτὰ τὰ μέρη ποὺ σμίγαν καὶ ξεμιπλέκταν μάτια μου προσέφεραν ἕνα δημιουργημὰ ποὺ ἡ σοφὴ καὶ ὀργανωμένη συνέχειά του προκαλοῦσε θαυμασμὸ καὶ ἀπελπισία στὴν ἀμάθειά μου.

'Αφοῦ πέρασαν εἴκοσι περίπου λεπτὰ ἡ μαγεία διαλύθηκε ἀτόματα, ἀφήνοντάς με στὴν ὄχθη τοῦ Σηκουάνα τόσο ἀπορημένο, ὅσο ἦτανε καὶ ἡ πάπια τοῦ παραμυθιοῦ ποὺ εἶδε νὰ ἐκκολάπτεται ἕνας κίνεσις ἀπὸ τὸ αὐγὸ ποὺ εἶχε ἐπαύσει. Μιὰ κ' ὁ κίνεσις πέταξε, ἡ ἐκπληξή μου μετατράπηκε σὲ συλλογὴ. 'Ἦξερα πὼς ὁ περίπατος μὲ κρατᾶ συχνὰ σὲ πνευματικὴ διέγερση, καὶ ὅτι δημιουργεῖται μὴ σχετικὴ ἀμυβαιοτήτης ἀνάμεσα στὸ βᾶδισμα καὶ τὶς σκέψεις μου οἱ σκέψεις μου ἐπηρεάζουν τὸ βᾶδισμά μου, καὶ τὸ βᾶδισμά μου διεγείρει τὶς σκέψεις μου — πρᾶγμα ποὺ τελικὰ εἶναι ἀρκετὰ ἀξιοπρόσεχτο, μὰ καὶ σχετικὰ εὐκολονόητο. Χωρὶς ἄλλο ἐπέρχεται μὴ ἐναρμόνιση τῶν διαφόρων μᾶς «χρόνων ἀντιδράσεως», καὶ εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον ὅτι πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε πὼς ὑπάρχει μὴ πιθανὴ ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα σ' ἕνα σύστημα πράξεως ποὺ εἶναι καθαρὰ σωματικὸ, καὶ μὴ ποικίλη παραγωγή εἰκόναν, κρίσεων καὶ συλλογισμῶν.

'Αλλὰ στὴν περίπτωσή ποὺ ἀναφέρω συνέθη ὥστε ἡ κίνηση τοῦ βᾶδισματός μου ἐπεξετάθη στὴν νειδήση μου διὰ μέσου ἐνὸς ἀρκετὰ σοφοῦ συστήματος ρυθμῶν, ἀντὶ νὰ μοῦ προκαλέσει αὐτὸ τὸ ἀνάβρυσμα εἰκόναν, ἐσωτερικῶν λόγων καὶ δυνατικῶν πράξεων ποὺ ὀνομάζουμε ἰ δ ε ε ς. 'Ὅσον ἀφορᾶ τὶς ἰδέες, πρόκειται γιὰ πράγματα ποὺ ἀνήκουν σ' ἕνα γνωστὸ μου εἶδος· εἶναι πράγματα ποὺ μπορῶ νὰ σημειώσω, νὰ προκαλέσω, νὰ χειρισθῶ... Μ ἄ δ ε ν μ π ο ρ ῶ ν ἄ π ῶ τ ὸ ἰ δ ι ο γ ι ἄ τ ο ῦ ς ἄ π ρ ο σ ὀ κ ἦ τ ι ο υ ς μ ο υ ρ ο υ θ μ ο ῦ ς.

Τί ἔπρεπε νὰ συμπεράνω γι' αὐτούς; Φαντάστηκα ὅτι ἡ διανοητικὴ παραγωγή κατὰ τὴ

διάρκεια του βαδίσματος έπρεπε ν' αντιποκρίνεται σ' ένα γενικό έρεθισμό που διοχετευόταν διά μέσου του έγκεφάλου μου· αυτός ό έρεθισμός αυτοϊκανοποιόταν κι' ανακουφιζόταν όπως μπορούσε, και του ήσανε άφικετό να σταταλά ενεργεια, αδιάφορο αν αυτό γινότανε υπό μορφή ιδεών, ή άναμνήσεων, ή ρυθμών που να σιγοτραγουδούντα άφηρημένα. Έκείνη τή μέρα ξεδεύτηκε σέ ρυθμική διαίσθηση που φούντωσε προτού προφθάση να ξυπνήσει μέσα στη συνείδησή μου ό έαυτός σου ξέρει ότι δέν ξέρει άπειρο μου σικ ή. Φαντάζομαι πώς είναι ή ίδια περίπτωση όταν έκεινος που ξέρει ότι δέν μπορεί νά πετάξη δέν ενυπάρχει άκόμη μέσα σ' αυτόν που όνειρεύεται ότι πετάει.

Σās ζητώ συγγνώμη γιά τήν εκτεταμένη αυτή άληθινή ιστορία—τουλάχιστο τόσο άληθινή όσο μιá ιστορία αυτού του είδους μπορεί νάνα. Σημειώστε πώς όλα αυτά που είπα ή πιστεύω ότι είπα συμβαίνουν ανάμεσα σ' αυτό που όνομάζουμε ό Έξωτερικός κόσμος, σ' αυτό που όνομάζουμε τό Σώμα μας, και σ' αυτό που όνομάζουμε τό Πνεύμα μας — κι' άπαιτούν μιá σχετική υπόκαφη συνεργασία αυτών των τριών μεγάλων ισχυρών.

Γιατί σās άφηγήθηκα δλ' αυτά; Για να καταστήσω εκδηλη τή βαθειά διαφορά που υπάσχει μεταξύ τής πηγαίας παραγωγής του πνεύματος — ή μάλλον του συυλόλου της ευαίσθησίας μας, και του τρόπου που φτιάνονται τά έργα. Στη δική μου περίπτωση, ή οδσία ενός μουσικού έργου μου παρεσχέθη πλουσιοπάροχα· αλλά μου έλειπε ό καταρωτισμός που θα τή συνελάμβανε, θα τή σταθεροποιούσε, θα τή ξονασχεδίαζε. Ό μεγάλος ζωγράφος Ντεγκά μου άνεφερε συχνά αυτή τή λέξη του Μαλλαρμέ που είναι τόσο σωστή και τόσο απλή. Ό Ντεγκά έγραφε καμμιά φορά στίχους, κι' άφησε μερικούς που είναι έξαίσιοι. Μά συχνά συναντούσε μεγάλες δυσκολίες στην άσχολία αυτή που είχε σαν πάροργο τής ζωγραφικής του. (Έξέ άλλου ήταν άνθρωπος που σέ όποιανδήποτε τέχνη έβαζε κάθε δυνατή δυσκολία.) Μιά μέρα είπε στον Μαλλαρμέ: «Η τέχνη σου είναι φοβερή. Δέν κατορθώνω να κάνω αυτό που θέλω, κι' όμως είμαι γεμάτος από ιδέες...» Κι' ό Μαλλαρμέ του άπάντησε: «Άγαπητέ μου Ντεγκά, δέν είναι καθόλου με ιδέες που φτιάνονται οι στίχοι. Είναι με λέξεις».

Ό Μαλλαρμέ είχε δίκη. Μά όταν ό Ντεγκά μιλούσε για ιδέες, είχε έν τούτοις ύπ' όψει έσωτερικούς μονόλογους ή εικόνες, που επί τέλους θα μπορούσαν να έξωτερικευθούν σέ λέξεις. Μά αυτές οι λέξεις, αυτές οι ένδόμυχες φράσεις που τις έλεγε ιδέες του, όλοι αυτοί οι σικοποι κι' αυτές οι άντιλήψεις του πνεύματος — δλ' αυτά δέν φτιάνουν στίχους. Γπάσχει λοιπόν κάτι τί άλλο, μιá τροποποίηση, μιá μεταμόρφωση, άπότομη ή όχι, πηγαία ή όχι, επίπονη ή όχι, που άναγκάως παρεμβάλλεται ανάμεσα σ' αυτή τή σκέψη, που γεννά ιδέες, σ' αυτή τή δράση και σ' αυτή τήν πληθώρα ζητημάτων και έσωτερικών αποφάσεων· κι' έπειτα, αυτοί οι λόγοι που είναι τόσο διαφορετικοί από τους συνηθισμένους λόγους που είναι οι στίχοι, που είναι τόσο παράξενα τακτοποιημένοι, που δέν αντιποκρίνονται σέ καμμιá ανάγκη, αν μη στήν άνάγκη που βρίσκονται νά δημιουργήσουν αυτοί οι ίδιοι· που δέ μιλούν ποτέ παρα για πράγματα άπόντα, ή για πράγματα που τά νιώθει κανείς βαθειά και ένδόμυχα· παράξενοι λόγοι, που μοιάζουν να είναι φτιαγμένοι από κάποιο άλλο πρόσωπο από εκείνο που τους λέγει, και ν' άπευθύνονται σέ κάποιον άλλον από εκείνον που τους άκούει. Με λίγα λόγια, είναι μιá γλωσσα μέσα σέ μιá γλωσσα.

Άς κινάξουμε για λίγο αυτά τά μυστήρια.

Η ποίηση είναι τέχνη τής γλώσσας. Έν τούτοις ή γλωσσα είναι δημιούργημα τής πρακτικής έξασκήσεως. Άς παρατηρήσουμε πρώτα ότι κάθε έπικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων δέν παρουσιάζει κάποια βεβαιότητα παρα μέσα στην πρακτική έξασκήση, και διά μέσου του έλέγχου που μάς παρέχει ή πρακτική έξασκήση. Σās ζητώ ένα σπίρο: με έννοήσατε.

Άλλά ζητώντας μου ένα σπύρο, μπορούσατε να προφέρετε τις λίγες αυτές άσήμαντες λέξεις σ' ένα σχετικό τόνο και σέ μιá κάποια χροιά φωνής — με κάποια άπόκλιση τής φωνής και κάποια βραδύτητα ή με μιá σχετική βιασύνη που μόρρεσα ν' άντιληφθώ. Κατάλαβα τά λόγια σας, άφου, χωρίς άκόμη να τά καλοσκεπτό, σās πρόσφερα αυτό που ζητήσατε, αυτό τό σπύρο. Και όμως να που τό ζήτημα δέν τέλειωσε έδω. Παράξενο πράγμα: ό ήχος, ή εικόνα, σά να ποίμε, τής μικρής σας φράσεως ξαναγυρίζει μέσα μου, επαναλαμβάνεται μέσα μου· όσαν να άρέσκειται μέσα μου· κι' έμένα μ' άρέσει να τήν άκούω να επαναλαμβάνεται μέσα μου, αυτή τή μικρή φράση που σχεδόν έχασε τήν έννοιά της, που έπαψε να χρησιμεύει,

και που θελει εν τούτοις να ζήση ακόμη, αν και κατά τρόπο έντελώς διαφορετικό. 'Απέκτησε αξία και την απέκτησε εις βάρος της παρωχημένης σημασίας της. Δημιούργησε την ανάγκη να ξανακουσθῆ... Να που βρεθήκαμε σ' αυτό τούτο το χείλος τῆς ποιητικῆς καταστάσεως. Αὐτὴ ἡ μικροσκοπικὴ πείρα θὰ μᾶς εἶναι ἀρκετὴ γιὰ ν' ἀνακαλύψουμε μερικὲς ἀλήθειες.

Μᾶς ἔδειξε ὅτι ἡ γλῶσσα μπορεῖ νὰ παράγῃ δυὸ εἰδῶν ἀποτελέσματα έντελώς διαφορετικά. Πρῶτα αὐτὰ που ἔχουν τὴν τάση νὰ προαλοῦν ἐκεῖνο που χρειάζεται γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τῆς ἴδιας τῆς γλῶσσας. Σᾶς μιλῶ, κ' ἂν ἔχετε έννοήσει τὰ λόγια μου, αὐτὰ τὰ ἴδια λόγια καταργοῦνται. "Ἄν ἔχετε έννοήσει, αὐτὸ σημαίνει πῶς τὰ λόγια αὐτὰ ἔχουν ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὸ μυαλό σας κ' ἔχουν ἀντικατασταθῆ ἀπὸ ἕνα ἀντίκρουσμα, ἀπὸ εἰκόνες, σχέσεις, παρορμήσεις· ὁπότε κατέχετε ὅ,τι χρειάζεται γιὰ νὰ ἀναμεταδώσετε αὐτὲς τὶς ιδέες κ' αὐτὲς τὶς εἰκόνες σὲ μιὰ γλῶσσα που μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικὴ ἀπ' ἐκείνη που ἔχετε ἀκούσει. Τὸ ἐ ν ν ο ε ἰ ν συνίσταται στὴ λίγο πολὺ γρήγορῃ ἀντικατάσταση ἐνὸς συστήματος ἡχηροτήτων, διαρκειῶν καὶ σημειῶν μὲ κάτι έντελώς διαφορετικό, που εἶναι μιὰ ἄλλα λόγια μὲ τροποποίησιν ἢ μιὰ ἐσωτερικὴ ἀναδιοργάνωση τοῦ προσώπου μὲ τὸ ὅποιο μιλοῦμε. Καὶ νὰ ἡ ἐπολήθουσα αὐτῆς τῆς προτάσεως: εἶναι ὅτι τὸ πρόσωπο που δὲν έννόησε ἐ π α ν α λ α μ β ἄ ν ε ι, ἡ ζ η τ ᾱ ν ἄ τ ο ῦ ἐ π α ν α λ ἄ β ο υ ν τὶς λέξεις.

Συνεπῶς, ἡ τελειότητα ἐνὸς λόγου που ἔχει σὰ μοναδικὸ ἀντικείμενον τὴν ἀντίληψιν εἶναι φανερό ὅτι συνίσταται στὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία τὰ λόγια που τὸν ἀποτελοῦν μεταβάλλονται σὲ έντελώς διαφορετικὸ πρᾶγμα, καὶ ἡ γ λ ῶ σ σ α μετασχηματίζεται σὲ μ ἡ — γ λ ῶ σ σ α, κ' ἔπειτα, ἂν τὸ θέλουμε, σὲ μιὰ μορφή γλῶσσας διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν.

Μὲ ἄλλα λόγια, στὶς πρακτικὲς ἢ ἀφηρημένες χρήσεις τῆς γλῶσσας, ἡ μορφή, δηλαδὴ τὸ φυσικό, τὸ αἰσθητὸ κ' αὐτὴ ἡ ἴδια πράξις τοῦ λόγου, δὲ διατηρεῖται· δὲν ἐπιφέρει τῆς ἀντιλήψεως· διαλύεται μέσα στὴ σαφήνεια· ἐνήργησε· ἐξετέλεσε τὸν ρόλο τῆς ἔφερε τὴ συνεννόησιν ἔζησε.

'Αντίθετα ὅμως, μόλις ἡ αἰσθητὴ αὐτὴ μορφή ἀποκτήσῃ μὲ τὴ δικὴ τῆς ἀποτελεσματικότητα μιὰ τέτοια σημασία, ὥστε νὰ ἐπιβληθῆ καὶ νὰ κινήσῃ κατὰ κάποιον τρόπο τὸν σεβασμὸ καὶ ὄχι μόνον τὴν προσοχὴ καὶ τὸ σεβασμὸ, μὰ νὰ κἀνῃ ἐπίσης νὰ τὴν ἐπιθυμοῦν καὶ νὰ τὴν ἐπαναλαμβάνουν — τότε κάτι τὸ καινούργιο ἐκδηλώνεται: μεταμορφωθήκαμε ἀσυναίσθητα, γινόμαστε διατεθειμένοι νὰ ζήσουμε, ν' ἀναπνεύσουμε, νὰ σκεφοῦμε σύμφωνα μὲ ἕνα καθιστῶς καὶ κάτω ἀπὸ νόμους που δὲν ἀνήκουν πιά στὸν πρακτικὸ κόσμον — δηλαδὴ τίποτε ἀπ' αὐτὰ που θὰ συμβοῦν μέσα σ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν δὲ θὰ λυθῆ, συμπληρωθῆ, καταργηθῆ ἀπὸ μιὰ ἀκριβῶς προσδιορισμένη πράξιν. Μπαίνουμε στὸ ποιητικὸ σύμπαν.

Ἐπατρέφετέ μου νὰ ἐνσχύσω αὐτὴ τὴν έννοια τοῦ ποιητικοῦ σύμπαντος ἐπικαλούμενος μιὰ παρόμοια έννοια που εἶναι πολὺ πῶ εὐκολοεξηγήγητη γιὰτὶ εἶναι πολὺ πῶ ἀπλὴ, τὴν έννοια τοῦ μ ο υ σ ι κ ο ῦ σ ὺ μ π α ν τ ο ς. Σᾶς παρακαλῶ νὰ ὑποστήτε μιὰ μικρὴ ἄσπια: νὰ περιορισθῆτε γιὰ μιὰ στιγμὴ στὴν ἀκουστικὴ σας ἰκανότητα. Μιὰ ἀπλὴ αἰσθησις, ὅπως εἶναι ἡ ἀκοή, θὰ μᾶς προσφέρῃ ὅ,τι μᾶς χρειάζεται γιὰ τὸν ὀρισμὸ μας καὶ θὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ὑπείσέλθουμε σ' ὅλες τὶς δυσκολίες καὶ λεπτολογίες στὶς ὁποῖες θὰ μᾶς ὠδηγοῦσαν ἢ συμβατικὴ δομὴ τῆς συνηθισμένης γλῶσσας καὶ οἱ ἱστορικὲς τῆς περιπλοκὲς. Μὲ τὸ αὐτὸ ζοῦμε μέσα στὸν κόσμον τῶν ἤχων. Πρόκειται γιὰ ἕνα σύνολον γενικὰ ἀσυνάρτητον που τροφοδοτεῖται ἀκανόνιστα ἀπὸ ὅ,τι συμβαίνει γύρω μας κατὰ τρόπο μηχανικὸ καὶ που τὸ αὐτὸ αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύῃ μὲ τὸν δικὸ του τρόπο. Μὰ αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ αὐτὸ ξεχωρίζει ἀπὸ ὅλον αὐτὸ τὸ χάος ἕνα ἄλλο σύνολον ἤχων ἰδιαιτέρα ἀξιοπρόσεχτον καὶ ἀπλῶν — δηλαδὴ που μποροῦν εὐκολὰ νὰ ἀναγνωρισθοῦν ἀπὸ τὴν αἰσθησὴ μας καὶ που τῆς χρησιμοῦν σὺν ὀρόσημον. Πρόκειται γιὰ στοιχεῖα που συσχετίζονται ἀναμεταξύ τους καὶ που οἱ σχέσεις των μᾶς εἶναι τόσο αἰσθητὲς ὅσο καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ στοιχεῖα. Τὸ διάλειμμα που μεσολαβεῖ ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς προνομύχους ἤχους μᾶς εἶναι τόσο σαφὲς ὅσο καὶ ὁ καθένας ἀπ' αὐτούς. 'Εδῶ ἔχομε τοὺς ἡ χ ο υ ς, κ' αὐτὲς οἱ ἡχητικὲς μονάδες προσφέρονται γιὰ τὸ σχηματισμὸ καθαρῶν συνδυασμῶν, διαδοχικῶν ἢ ταυτοχρόνων ἐπαγωγῶν, ἀλληλοσυνδέσεων καὶ διασταυρώσεων που μπορεῖ κανεὶς νὰ θεωρήσῃ κ α τ α λ η π τ ε ς: αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος που στὴ μουσικὴ ὑπάρχουν ἀφηρημένες δυνατότητες. 'Αλλὰ ἐπανερχομαι στὸ θέμα μου.

Περιορίζομαι νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ ἤχου καὶ τοῦ θοοῦβου εἶναι ἐκείνη μεταξὺ τοῦ ἀγνοῦ καὶ τοῦ φανύλου, τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀταξίας· ὅτι ἡ διάκρισις αὐτὴ μεταξὺ ἀγνῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν ἄλλων ἔκανε δυνατὴ τὴ θεμελίωσιν τῆς μουσικῆς· ὅτι αὐτὴ

**ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΥΠΡΟΥ**

σελ. 150, τιμή 500 μίλς

*Απαραίτητο για κάθε σπίτι, γραφείο,
βιβλιοθήκη.

*Έκδοση: ΜΑΜ.

ΜΙΧ. ΜΑΡΑΘΕΥΤΗ

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Έκδοση ΡΙΚ

Τιμή: 100 μίλς.

ΚΩΣΤΑ ΜΟΝΤΗ

**ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ
ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ**

Τιμή: 400 μίλς.

δρος **Κ. ΧΡΤΣΑΝΘΗ**

ΥΓΙΕΙΝΗ

(σημειώσεις για τὰ Γυμνάσια)

Τιμή: 250 μίλς

Κ. ΧΡΤΣΑΝΘΗ

**ΟΙ ΜΠΑΛΛΑΝΤΕΣ ΜΙΑΣ ΗΡΩΪΚΗΣ
ΕΠΟΧΗΣ**

(ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ)

Τιμή: 250 μίλς.

**ΤΡΙΑΝΤΑ ΕΞΗ (36) ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΤΗΣ «ΛΥΡΙΚΗΣ ΚΥΠΡΟΥ»**

£ 6.—

ΑΝΔΡΕΑ ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗ

ΤΟ ΜΑΥΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΑΣΠΡΟ

Έκδοση «Πνευματικῆς Κύπρου»

ΦΡΙΣΤ ΒΡΑΧΑ

ΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΕΝΟΣ ΔΑΣΚΑΛΟΥ

Τιμή: 500 μίλς.

Μία λιχουδιά που δυναμώνει

Στο ψωμί, με το κουταλάκι, ή στο ποτήρι, το Γάλα ΒΛΑΧΑΣ είναι ένα εξαιρετον δυναμωτικόν.

Προσφέρει εις τόν οργανισμόν του παιδιού όλα τα απαραίτητα στοιχεία διά την ανάπτυξιν του, ήτοι: λιπαράς ουσίας, πρωτεΐνας, βιταμίνας, ανόργανα άλατα.

Άκόμα και τὰ πιό δύσκολα παιδιά λατρεύουν τὸ Γάλα ΒΛΑΧΑΣ στο ψωμί τους. Είναι μια λιχουδιά που «κάνει καλό».

ΓΑΛΑ ΒΛΑΧΑΣ

Πηγή φυσικής ενέργειας - προϊόν Νεστέ